

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**PLATON VE FARABİ'DE DEVLET YAPILANMASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Serpil ÇETİN**

**Danışman
Doç. Dr. Aysel DEMİR**

**Temmuz – 2019
KIRIKKALE**

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**PLATON VE FARABİ'DE DEVLET YAPILANMASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Serpil ÇETİN**

**Danışman
Doç. Dr. Aysel DEMİR**

**Temmuz – 2019
KIRIKKALE**

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Aysel DEMİR danışmanlığında Serpil ÇETİN tarafından hazırlanan “Platon ve Farabi’de Devlet Yapılanması” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

04/07/2019

İmza

Doç. Dr. Serem KURTAR

İmza

Doç. Dr. Aysel Demir

İmza

.....

İmza

Dr. Öğr. Üyesi SİDRE ÇELİKKAN

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2019

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Platon ve Farabi’de Devlet Yapılanması” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

04/07/2019

Serpil ÇETİN

ÖN SÖZ

Felsefe Tarihi, başlangıcından günümüze kadar her dönemin sorunlarını kendilerine göre ele alan filozofların düşüncelerinin toplumsal etkilerini bize göstermektedir. Yaşadığı dönemin politik krizini aşmak için toplumda kökten değişiklik öngören Platon ile İslam dünyasında felsefenin entelektüel bir uğraş olarak benimsenmesini sağlayan Farabi'nin üstlendiği görev bu türdendir. Platon'un oluşturduğu Siyaset Felsefesi kendisinden sonra gelecek olan düşünürleri ve toplumu etkilemiş, etkileri ise İslam dünyasına özellikle Farabi aracılığıyla giriş yapmıştır.

Devlet kavramı her çağda incelenen bir konu olmuştur. Bu noktada, Platon'un ideal devlet yapılanması ile Farabi'nin erdemli şehir yapılanması önem arz eder. Platon ve Farabi'nin ideal devlet arayışları, problemleri ortaya koyuş şekilleri ve önerdikleri devlet yapılanmaları Felsefe Tarihi için oldukça değerlidir. Bu bağlamda klasik olmuş Platon'un "İdeal Devlet"i ile Farabi'nin "Erdemli Şehir"inin karşılaştırılması siyaset felsefesi açısından yararlı bir çalışma olup, Felsefe dünyasına katkı sağlayacaktır.

Bu tezde, Farabi'nin düşünsel faaliyetleri ve devlet yapılanmasında Platon'un etkisi, Platon'dan adlı pay, kültürel-toplumsal etkileşimden oluşan düşünce birlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmaktadır. İdeal devlet ile ideal insan arayışında olan Platon ve Farabi'nin bu alandaki düşüncelerinin araştırılması çalışmamıza temel olacaktır.

Bu çalışma sürecinde birikimlerini aktaran, yardımlarını esirgemeyen, çalışmanın bu aşamaya gelmesinde çok emeği olan saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Aysel Demir'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kendisine çok şey borçlu olduğum, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Hasan Temizkan'a ve bu süreçte manevi desteğiyle yanımda olan Muhammed Abdullah Öğütçü'ye teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Çetin, Serpil, “Platon ve Farabi’de Devlet Yapılanması”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2019.

Bu çalışmada Platon ve Farabi’nin devlet yapılanmasına ilişkin yaklaşımları incelenmektedir. Devlet her dönemde yapısıyla, unsurlarıyla, yönetim şekliyle incelenmesi gereken bir kurum olmuştur. Özellikle devletin yönetim biçimi söz konusu olduğunda ideal devlet arayışları gündeme gelmiştir. Bu idealist arayış kültüre, toplumsal ve ideolojik yapıya göre çeşitlilik kazanmıştır. Felsefe Tarihinde Platon ve Farabi, devlet düşünceleriyle öne çıkan filozoflardır. Bu noktadan hareketle bu tezde, Platon ve Farabi’nin devlet ve devlete ilişkin yapıların ele alış şekilleri incelenmiştir.

Çalışmamızda Platon ve Farabi’nin kendi eserlerinden yararlanmanın yanında, farklı görüş ve yorumları elde etmek amacıyla, bu düşünürler üzerine yapılmış çalışmalara ve eserlere de başvurulmuştur. Çalışmanın içeriğinde Platon ve Farabi’nin devlet için öngördükleri sorunlar ayrı ayrı ele alınmıştır. Ardından iki düşünürün devlet öğretilerinde benzer ve farklı yönler karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu bağlamda, Farabi’nin siyaset felsefesinin insanın doğası ve varlık gayesine ulaşması anlamında Platon’u örnek aldığı görülür. Farabi toplumsal düzen, yönetim, aile, eğitim, hukuk ve erdemli olmayan yönetim biçimleri şeklinde görüşlerini Platon’dan esinlenerek İslam Felsefesinde ortaya koymuştur. Araştırmalar yapılırken her iki düşünürün benzerliklerinin yanında ciddi düşünce farklılıkları da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Platon, Farabi, Siyaset Felsefesi, Devlet, Mutluluk

ABSTRACT

Çetin, Serpil, “State Structuring In Plato and Farabi”, Master Thesis, Kırıkkale, 2019.

In this thesis, Plato and Farabi’s approaches to structuring of state are examined. The state has always been an institution that should be examined in terms of its structure, its elements and sovereignty type. In particular, the searches for an ideal state have come to the agenda regarding the form of government of the state. This idealist search has gained diversity according to culture, social and ideological structure. In the history of philosophy, Plato and Farabi come to the fore with state ideas. From this point of view, it is aimed to examine how Plato and Farabi dealt with state and state problems.

During the study, the books of Plato and Farabi were used primarily. Besides, in order to obtain different views and interpretations, studies on these thinkers were also used.

In this study, the problems mentioned by Plato and Farabi about the state are discussed separately. After this, the similar and different aspects of the state doctrines of the two thinkers were evaluated comparatively. In the conclusion section, a general evaluation is made.

According to the results of the study, Farabi's philosophy of politics and human nature and the purpose of existence in the context of Plato is seen as an example. On the other hand, Farabi put forward his views on social order, management, family, education, law and non-virtuous forms of management in Plato philosophy. In addition to these similarities, serious differences of thought were also detected during the researches.

Key Words: Plato, Farabi, Political Philosophy, State, Happiness.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON'UN SİYASET FELSEFESİ

1.1. PLATON VE SİYASET ANLAYIŞI	4
1.1.1. Temel Kavramlar	11
1.1.1.1. Devlet	11
1.1.1.2. Yönetim Biçimi	12
1.1.1.3. Özgürlük	13
1.1.1.4. Eşitlik	15
1.1.1.5. Adalet	18
1.2. PLATON'UN DEVLET YAPILANMASI	21
1.2.1. Üreticiler (Yığın)	22
1.2.2. Koruyucular	23
1.2.3. Bilge-Yönetici	25
1.3. DEVLETTE DOĞRULUK VE EĞRİLİK TARTIŞMALARI	28
1.3.1. Doğruluk Tanımlamaları	29
1.3.1.1. "Doğruluk Güçlünün İşine Gelendir"	31
1.3.2. Eğrilik Tanımlamaları	32
1.3.2.1. Timokrasiden Oligarşiye	35
1.3.2.2. Oligarşiden Demokrasiye	37
1.3.2.3. Demokrasiden Tiranlığa	38

İKİNCİ BÖLÜM

FARABİ'NİN SİYASET FELSEFESİ

2.1. FARABİ VE SİYASET ANLAYIŞI	42
2.1.1. Temel Kavramlar	45
2.1.1.1. Devlet	45
2.1.1.2. Yönetim Biçimi	49

2.1.1.3. Özgürlük	50
2.1.1.4. Adalet	52
2.2. FARABİ’NİN DEVLET YAPILANMASI	53
2.2.1. Erdemli Şehir	55
2.2.2. İlk Başkan (Ar-ra’îs Al-avval)	62
2.3. ERDEMLİ ŞEHİRLERDEKİ TÜREDİLER	67
2.4. FARABİ’DE ERDEMLİ OLMAYAN YÖNETİM BİÇİMLERİ	68
2.4.1. Cahil (Bilgisiz)Şehir	68
2.4.1.1. Zaruret Şehri	69
2.4.1.2. Alçaklık/Nezle Şehri	70
2.4.1.3. Bayağılık ve Düşüklük Şehri	70
2.4.1.4. Şeref Düşkünü Şehir	71
2.4.1.5. Zorba Şehir	72
2.4.1.6. Demokratik Şehir	73
2.4.2. Fasık Şehir	75
2.4.3. Değiştirilmiş Şehir	75
2.4.4. Sapkın Şehir	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON VE FARABİ’DE İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARININ

KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. PLATON VE FARABİ’NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA SINIFLAR	82
3.2. PLATON VE FARABİ’NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA YÖNETİCİ SINIF	86
3.3. PLATON VE FARABİ’NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA EĞİTİM	91
3.4. PLATON VE FARABİ’NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA AİLE	95
3.5. PLATON VE FARABİ’NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA HUKUK	97
3.6. PLATON’DA BOZUK (EĞRİ) YÖNETİM VE FARABİ’DE ERDEMLİ OLMAYAN YÖNETİM BİÇİMİ	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	104

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, iki büyük düşünür olan Platon ve Farabi'nin yaşadıkları dönemde siyasi sorunlara dair getirdikleri çözüm yollarını ortaya koyabilmektir. Bu amaçla, iki farklı bakış açısında temellenen devlet yapılanmasının sistemli bir şekilde incelemesi yapılacaktır.

Siyaset sözcüğü, Arapça kökenli olup “idare etmek, işleri düzene koymak” anlamına gelmektedir. Siyaset ve Politika sözcükleri eş anlamlı sözcükler olarak kullanılsa da her iki kavramın da farklı tarih ve kültürden türediği görülür. Politika, Yunanca “Politeia” kelimesinden gelmektedir ve “şehirle ilgili işler, devlet idaresi ile ilgili olan” anlamlarını taşımaktadır.¹ Siyaset veya Batı dillerindeki karşılığıyla politika terimi, Grekçe kent devleti anlamında “Polis” sözcüğünden türetilmiştir.² Belli haklara sahip özgür kişiler anlamına gelen “politai” ve kendilerini savunabilen özgür insanların kalesi demek olan “polis” sözcüğünden hareketle devlet, bu terimlerin üzerine anlamlarla inşa edilmiştir.³ Doğu’da, politikanın karşılığı olarak kullanılan siyaset sözcüğü Arapça kökenlidir. Hayvanı ehlileştirmek, atı terbiye etmek gibi anlamlardan türeyerek; toplumun işlerini üzerine alma, yönetme, halkı eğitme anlamlarında da kullanılmıştır.⁴ Siyaset, hem siyaset biliminin hem de siyaset felsefesinin konusunu oluşturmaktadır. Siyaset bilimi, siyasi teorileri ve siyasi teorilerin pratiklerini inceleyen, siyasi sistemler alanıyla ilgilenen bir disiplindir. Felsefenin politikayı ve politik kurumları konu edinen disiplinine ise siyaset felsefesi denilmektedir. Siyaset felsefesi, insanın toplum ve siyasi otorite ile nasıl bir ilişki içerisinde olması gerektiği üzerine sorgulamalarla başlamaktadır.⁵

Genel anlamda toplumsal alanda, adaleti ve düzeni sağlayacak ideal bir yapı inşa etme ihtiyacı her zaman duyulmuştur. İdeal devlet arayışında olan ve yeni bir devlet tasarısı geliştiren filozofların en başında ise Platon gelmektedir. Platon, Atina site devletinin eksik ve yanlışlarını görmüş buna göre de yönetim şeklinin en ideal

¹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, 5. Bs., Akçağ Yay., Ankara, 2016, 263

² M. Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, 4. Bs., İmge Yay., Ankara, 2004, s.11

³ A.g.e., s. 19

⁴ Lokman Çilingir, *Farabi ve İbn Haldun'da Siyaset*, Araştırma Yay., Ankara, 2009, s.10-11

⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe*, Sentez Yay., İstanbul, 2017, s.351

şekilde nasıl düzenlenebileceği üzerinde durmuş ve düşüncelerini ideal devlet tasarısı ile aktarmıştır.

Platon, iyi ve adaletli bir hayatın ancak ideal bir devlette ortaya çıkabileceğini savunmaktadır. Buna göre toplum, mutluluğa ancak ideal devlet düzeniyle ulaşabilir. Bu anlamda Platon'da mutluluk toplumsal bir özellik taşır. Bireyler ancak toplum içinde varlıklarını sürdürebilir ve temel bir zorunlulukla birlikte yaşamaya çalışırlar. Platon'un ideal devletinde üç sınıftan oluşan toplumsal bir yapı vardır. Üretim işiyle uğraşan üreticiler sınıfı, devleti koruma işiyle uğraşan korucular sınıfı ve devleti en iyi şekilde yönetmekle yükümlü olan yöneticiler sınıfı. Bu üç sınıftan oluşan toplum, nitelikli ve idealdir. Ona göre, her sınıf üzerine düşen görevi yerine getirip erdemli olduğunda toplumsal uyum sağlanacaktır ve böylece de devlet için en önemli kavram olan adalet tesis edilmiş olacaktır.⁶ Böylece adil olan bir devletle de yurttaşlar mutluluğa ulaşacaktır. Bu bağlamda Platon, ahlak alanında aradığı mutluluğu ideal devlette bulmaktadır.

Platon'un ideal devlet düşüncesinin etkisinde kalmış ve bu etkiler ışığında ideal devlet tasarısı oluşturan bir diğer filozofumuz Farabi'dir. Platon'un siyaset felsefesi ile ahlak felsefesinin uyumu ve birbirini tamamlar niteliği Farabi'yi de etkisi altına almıştır. Farabi Platon'dan aldığı etkileri, yaşadığı dönemin siyasi özelliklerini ve İslam inancının öğelerini harmanlayarak bir sistem inşa etmiştir. Bu anlamda farklı dönemde yaşamış Farabi'nin, Platon'un düşüncelerinden ve onun devlet yapılanmasından ne kadar pay aldığına incelenmesi kayda değer olacaktır.

Bu amaçla tezin ilk bölümü, "Platon'un Siyaset Felsefesi" konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde, Platon'un siyaset felsefesinin anlaşılmasında önemli yer tutan temel kavramlar, Platon'un ideal site düzeninin özellikleri incelenmiştir. Bu düşüncelerden hareketle, Platon'daki doğru ve eğri yönetim biçimleri olan "timokrasi", "oligarşi", "demokrasi" ve "tiranlık" açıklanmıştır. Bu bölümle Platon'un ideal devlet, ideal yönetim biçimi ve devlet düzeni ortaya konmaya çalışılmıştır.

⁶ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi 1: Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları*, 8. Bs., Bulut Yay., İstanbul, 2016, s. 243-244

Platon'un siyaset felsefesini inceleyecek olduğumuz bu bölümde yararlanacağımız kaynaklar çeşitli olmakla birlikte, daha çok *Devlet* diyalogu üzerinden ilerlenecektir, tezimiz Platon'un en etkili ve önemli eseri olan *Devlet* diyalogu ile sınırlandırılmıştır.

İkinci bölüm ise "Farabi'nin Siyaset Felsefesi" bölümüne ayrılmıştır. Bu bölüm Farabi'nin siyaset felsefesi ve siyaset felsefesinde önemli bir yere sahip temel kavramlar ele alınarak başlamıştır. Erdemli şehirde yönetim, erdemli olmayan yönetim biçimleri, bu bölümde değerlendirilmiştir. Son olarak, Farabi'nin siyaset felsefesinde önemli bir kavram olan İlk Başkan (Ar-ra'is Al-avval) ve erdemli şehirdeki "türediler" bu bölümde ortaya konmuştur.

Son bölümde ise "Platon ve Farabi'nin İdeal Devlet Anlayışlarının Karşılaştırılması"na yer verilmiştir. Her iki filozofun; "toplumsal sınıflar", "yöneticiler", "eğitim", "aile" ve "yasa" anlayışları karşılaştırılan konular arasındadır. Platon ve Farabi'nin ideal olmayan yönetim biçimlerinin karşılaştırılması da ayrı başlık altında incelenmiştir.

Platon ve Farabi, ahlak alanında koydukları amacı siyaset alanında da gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Her iki düşünür için de devletin var olma nedeni, erdemli bir toplum yaratmak ve beraberinde gelen mutluluğu ortaya çıkarmaktır. Her iki düşünür de ideal devlet sistemlerini ortaya koyarken daha önceki devlet biçimlerini sorgulayarak ilerlemişlerdir. Burada Farabi'nin Platon'un devlet yapılanmasından fazlasıyla etkilendiği görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON'UN SİYASET FELSEFESİ

1.1. PLATON VE SİYASET ANLAYIŞI

Platon'un felsefesi, insanın toplumsal olarak nasıl mutluluğa ulaşacağına yönelik araştırmaları içermektedir. Bu araştırma Platon'a göre, ahlaksal temelde siyasal içeriklidir. Platon, bireyin eylemleri ile içinde yaşadığı siyasi düzenin sorunlarını ayrı ayrı düşünmemek gerektiğini belirtir. Birey, toplumsal yapı ile bağlantı içerisindedir. Bireylerin mutlu olması için ruhunda birliğin oluşması gerekir ki bu da ancak akılsal ilkelere göre yönetilen bir devlet aracılığıyla mümkün olur.⁷ Platon buradan hareketle, akılsal ilkeler çerçevesinde yönetilen bir devlet düşüncesi ile insanın yetkinleşme çabasını nihayete erdirmeye amacındadır. Platon'un felsefesini ve siyasi anlayışını anlamak için Onun hayatına kısaca bakmakta fayda vardır.

MÖ. 428 ya da 427 yılında Atina'da dünyaya gelen Platon, Aristokrat bir aileden gelmektedir. Babası Ariston, Atina'nın efsanevi kralı Kodros ve Messenia kralı Melanthos'un soyundan gelmektedir. Annesi Perictione ise ünlü yasa koyucu Solon'un soyundan gelmektedir.⁸ Platon yaşamı boyunca birçok seyahatte bulunmuştur. Seyahat ettiği yerlerde çeşitli bilgiler edinmiş, dersler görmüş ve kendisini geliştirme fırsatı bulmuştur.⁹ Platon, Atina'ya döndüğünde Akademia adıyla bilinen okulunu kurmuş ve bu okul devlet adamları ile yasa koyucular yetiştiren, bilim ve felsefe temelli siyaset eğitimi veren önemli bir kurum haline gelmiştir.¹⁰

Platon, siyasetle ilgilenen bir aileden gelmenin etkisiyle küçük yaşlardan itibaren siyasi bir kariyere hazırlanmıştır. Ancak, hocası Sokrates'in idam edilmesi onun için

⁷ M. Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s.214

⁸ Platon, *Sokrates'in Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon*, Çev: Ari Çokona, XVIII. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2019, s.1

⁹ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, 1. Bs., V Yay., Ankara, 1989, s.134

¹⁰ M. Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s.186

bir dönüm noktası olmuş ve siyasetten bir süre uzaklaşmıştır.¹¹ Pratik olarak siyasetten uzaklaştığı dönemde çalışmalarını felsefe ve siyasi teori üzerinde yoğunlaştırmıştır. Hocası Sokrates'e derinden bağlılığı ve hayranlığı ile bilenen Platon, hocasının ölümüne mahkûm edilmesinin kendisinde bıraktığı izleri eserlerine yansıtmıştır.¹²

Platon, ölümüne kadar Akademia'de gerçekleştirmiş olduğu eğitim ve araştırmalarının yanında, birçok eser yazmıştır. Eserlerini Sokrates'in ölümünün ardından yazmaya başlamış olup, diyalog tarzında otuz kadar eser ile düşüncelerini ortaya koymuştur.¹³ Platon'un eserleri yorumcuları tarafından; gençlik, olgunluk ve yaşlılık olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır.¹⁴ Buna göre diyalogları şu şekilde sınıflandırılır: Gençlik diyalogları; *Sokrates'in Savunması, Kriton, Euthyphron, Lakhes, İon, Protagoras, Kharmides, Gorgias, Küçük Hippias, Büyük Hippias ve Lysis'ten* meydana gelmektedir. Olgunluk eserleri; *Devlet, Şölen, Phaedros, Euthydemos, Meneksenos, Kratylos* adlı diyaloglardan oluşmaktadır. *Menon ve Phaidon* diyalogları ise gençlik dönemi ve olgunluk dönemi diyalogları arasında bir köprü durumundadır. Yaşlılık dönemi diyaloglarında ise *Parmenides, Theaetetos, Sofist, Devlet Adamı, Timaios, Kritias, Philebos, Yasalar ve Mektuplar* yer almaktadır.¹⁵ Eserlerine bakıldığında *Savunma* ve *Mektuplar* dışındaki bütün eserlerin diyalog şeklinde yazıldığı görülür.

Platon'un diyalogları biçim açısından değerlendirildiğinde, gençlik diyaloglarında; Sokrates'in belirli bir ahlaki erdemle ilgili başlattığı tartışma üzerinde, bir sonuca ulaşmadan biten eserlerdir. Bu eserlerde Platon'un amacı, bağlılık duyduğu hocası Sokrates'in karakterini, kişiliğini ve felsefi faaliyetlerini tanıtmak ve onu ölümsüzleştirmektir. Bu sebeple gençlik diyalogları, "Sokratik Diyaloglar" olarak da adlandırılmaktadır.¹⁶ Olgunluk dönemi diyaloglarına bakıldığında, daha az dramatik yazım tarzı ve Sokratik diyaloglardan yavaş yavaş uzaklaşma söz konusudur ama gençlik dönemi diyaloglarında olduğu gibi Sokrates hala baş konuşmacıdır. Yaşlılık

¹¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 1. Bs., Say Yay., İstanbul, 2009, s.85

¹² Platon, *Mektuplar: Bütün Yapıtları-1*, Çev: Furkan Akderin, 1. Bs., Say Yay., İstanbul, 2010, s. 9

¹³ M. Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s.187

¹⁴ Platon, *Mektuplar*, s. 15

¹⁵ A.g.e., s. 15

¹⁶ Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 1. Bs., Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s.84

dönemi diyaloglarına bakıldığında ise eserlerde Sokrates'in rolünün oldukça azaldığı görülür.¹⁷

Platon'un felsefi anlayışına ve eserlerine baktığımız zaman, siyasal alana ilişkin düşüncelerini diyaloglarının çoğunda ele aldığını görürüz. Bununla birlikte siyasal düzeni ve sorunları genel tema olarak işlediği üç ana diyalogu vardır. Bunlar sırasıyla; *Politeia (Devlet)*, *Politikos (Devlet Adamı)* ve *Nomoi'dur (Yasalar)*.¹⁸ Ortak noktaları bulunan bu üç diyalogun birbirlerinden ayrıldıkları önemli noktalar da vardır. *Devlet* diyalogu, Atina demokrasisine oldukça önemli eleştiriler getirir ve en iyi polis nasıl oluşabileceği üzerine fikirler ortaya koyar. Platon, bu diyalogunda hem siyasi bilginin hem de etiğin önemine değinir.¹⁹ Hakikate dayalı bir bilgi ve etik anlayışı ile ideal bir devlet modeli ortaya koyarak insanların mutlu bir biçimde yaşamalarının olanağını hazırlamaya çalışır. *Devlet Adamı* adlı diyalogunda Platon, yönetici sanatını ve devlet adamının işinin ne olduğunu tanımlamaktadır. *Yasalar* diyalogunda ise Platon; devlette görülen ideal polis düşüncesinden ayrı bir biçimde, ikinci en iyi polis nasıl kurulabileceğini ele almaktadır.²⁰

Olgunluk dönemi diyalogu olan *Devlet* diyalogu, Platon'un ideal devlet fikrini net bir biçimde ortaya koyduğu eserdir. Hocası Sokrates'in adaletsiz bir biçimde yargılanıp öldürülmesinin etkisinde kalan Platon, bu etkiyle *Devlet*'i yazmıştır.²¹ Kendi çağının problemlerinin tespitini yaparak, meydana gelen adaletsizliklere çözüm üretmeye çalışmış; insanların mutlu ve adil bir biçimde nasıl yaşayabileceklerinin yollarını aramıştır.²²

Platon'un genel olarak felsefesine baktığımızda, Antikçağ felsefe tarihinde düşüncelerini sistemli olarak ortaya koyan ilk filozof olduğu görülür. Kendisinden önce filozoflar tarafından ortaya konan problemler Platon'un düşüncelerini şekillendirmiştir.

¹⁷ Platon, *Mektuplar*, s. 16

¹⁸ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 137

¹⁹ Ahu Tunçel- Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e*, 3. Bs., Doğu Batı Yay., Ankara, 2017, s. 27

²⁰ A.g.e., s. 27

²¹ Aysel Demir-Şule Gece Çelikkan, *Platonda Siyaset ve Sanat*, 1. Bs., YDY yay., İstanbul, 2018, s. 18

²² Ahu Tunçel- Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, s. 23

Platon'un varlık ve bilgi anlayışı birbirine paralel ilerlemektedir. O, her ikisinde de değişmeye, ebedi olana ulaşmayı amaç edinmiştir. Öncesine baktığımızda Herakleitos, evrenin sürekli bir değişim halinde olduğunu vurgularken; Elea Okulu ise varlığın birliğini ve değişmezliğini savunmuştur. Her alanda göreceliliği savunan Sofistler ise tümeli yıkma ve herkes için geçerli doğruların imkânsızlığını savunmuşlardır. Platon, Sofistlerin karşısında yer alan hocası Sokrates'in izinden gitmiş ve onun düşüncelerini tamamlamayı amaçlamıştır.²³

Platon, felsefesini ikili dünya görüşü çerçevesinde ortaya koymaya çalışır. Ona göre duyuşal dünya bir yansımadan ibaret iken asıl olan idealar dünyasıdır.²⁴ Platon'a göre idealar dünyası, duyuşal dünyadaki değişimi açıklamayı olanaklı kılan bir varsayımdır. Bu varsayımı ontolojik bir ilkeye dayandıran Platon, idealar dünyasının varlığını kabul etmeyi sağlayacak ilkeyi "İyi ideası"nın, her şeyin temelini iyi olduğunun kabulü olarak ortaya koymuştur. Platon *Devlet*'in altıncı kitabında Bölünmüş Çizgi benzetmesinden hemen önce iyi ideasını ve buna bağılı olarak Güneş benzetmesini ele alır²⁵. Ona göre, gerçek bilimin konusu iyi ideasıdır. Tüm bilinen şeyler bilinme özelliğini İyi'den aldığı gibi iç ve dış varlıklarını da ona borçludurlar. Nesnelere gerçekliğini, kafaya da bilme gücünü veren İyi ideası kendine eş olarak güneşi yaratmıştır. Görünen dünyada, göz ve görünen nesnelere için güneş neyse; kavranan dünyada da İyi, düşünce ve düşünülen şeyler için odur. Burada akılda tutulması gereken şeylerden ilki, İyi'nin gerçek bilimin nesnesi olmasıdır. Bir diğeri ise görünen dünyada güneşin görünen nesnelere için oynadığı rolün, kavranan dünyada da İyi tarafından üstlenilmiş olmasıdır. İyi ideası idealar dünyasına birliği getirdiği gibi bilgi açısından nesnelere dünyasından idealara yükselişini sağlayan önemli

²³ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 141

²⁴ Platon varlık alanında Elea Okulu ve Herakleitos'un zıt görüşlerinden yola çıkmıştır. O, Maddecilerin savundukları sürekli hareketin bilginin oluşumuna imkân vermediği ve varlığı bir kabul edenlerin harekete hiç yer vermemelerinin bilgiyi olanaksız kıldığını belirtmektedir. Ona göre, iki ayrı uçta yer alan bu görüşlerin doğruluk payı vardır. Ancak bu doğruları aynı varlık alanı için geçerli kılmak olanaksızdır. Platon, bu problemi başka bir dünya tasarlayarak aşmaya çalışmış ve "idealar öğretisini" ortaya koymuştur. "İdealar öğretisi" Platon'un varlık ve bilgi alanına ilişkin görüşlerinin temelini oluşturmaktadır. Onun ideayı; bir, yalın, değişmez ve ölmez olarak nitelendirmesinde Parmenides'in (Elea Okulu) varlık öğretisinden etkilendiği görülmektedir. Buna karşılık duyuşal dünyadaki nesnelere de Herakleitos'un her şeyin akış ve değişim içerisinde olduğunu belirten açıklamalarından etkilendiği ortadadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 31. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 56-57

²⁵ Platon, *Devlet*, Çev: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, 7. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 190-191

bir güce de sahiptir.²⁶ İyi, Platon'un hem varlık hem bilgi hem de ahlak alanındaki görüşlerinin temel taşıdır.

Platon kişinin eğitimle yükselişini mağara metaforu ile açıklamaktadır. Mağaraya ellerinden ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş duvara dönük, karanlık bir hayat yaşayan insanlar koyar. Mağaranın dışında da yaşayan insanlar vardır ve mağaradakiler bu insanların yalnızca gölgelerini, seslerini duyabilmektedir. Mağaradaki bir adam zincirlerini çıkarıp dışarıdaki hayatı görse, ilk başta gözleri kamaşır güneş ışığına dayanamaz ve gerçek görüntüleri anlamakta güçlük çeker. Ancak kavramaya başladığında da mağaradaki her şeyin gölge ve aldaticı olduğunu fark eder. Burada mağara gerçek dünyadır, dışarı ise ruhun düşünceler dünyasıdır. Dolayısıyla tıpkı bu örnekteki gibi kavranan dünyanın sınırlarında iyi ideası vardır ve insan onu kolay kolay göremez. Görünen dünyadaki ışığı yaratan ve dağıtan iyi ideasıdır.²⁷ Ayrıca, *Devlet* adlı eserinde ideaların gerçekliğini Sedir örneği ile açıklar. Burada üç tür sedirden bahseder. Biri ressamın yaptığı sedirdir, diğeri dülgerin yaptığı sedirdir. Üçüncüsü ise Tanrı'nın yaptığı sedirdir. İlk bahsedilen sedir nesnenin bir yansımasıdır ve gerçeklikten çok uzaktır. İkinci sedir nesnedir ve o da gerçekten var değildir. Üçüncüsü ise gerçek sedirdir. Platon onu gerçekten var olan idea olarak gösterir. Dülgerin yaptığı sedir, "sedir ideası"nın bozuk bir kopyasıdır. İdealar bu kopyaların asıllardır, gerçek varlıklardır, onlar değişmezler, doğuş ve yok oluş onlar için söz konusu değildir.²⁸ İdealar cisimsel olmayan özlerdir dolayısıyla cisimsel anlamda bir yerde bulunamazlar. Onların nesnelere olan aşkınlığı, nesnelere birlikte değişmiyor olmasından kaynaklanmaktadır.²⁹

Platon'un 'idealar öğretisinde' önemli bir sorun birbirinden kopuk gibi görünen bu iki dünya arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağıdır. Platon'a göre içinde bulunduğumuz nesnelere dünyası, ideaların sürekli etkisi altındadır. Nesnelere dünyasındaki maddeler, bu idealara göre şekillenmektedir.³⁰ İdeaların nesnelere olan etkisini, nesnelere şekillenmesini açıklarken devreye Demiurgos girer. Platon bu iki dünya arasındaki

²⁶ A.g.e., s. 195-196

²⁷ Platon, *Devlet*, s. 200-202

²⁸ Platon, *Devlet*, s. 283- 284

²⁹ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi*, Çev: Aziz Yardımlı, Cilt:1, 4. Bs., İdea Yay., İstanbul, 1998, s. 48

³⁰ Kamuran Birand, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 1. Bs., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1958, s. 56

ilişkiyi Demiurgos'la açıklamaya çalışır. Demiurgos Ona göre, nesnelere idealara göre düzen veren daha doğrusu bir hiç olan maddeyi idealara göre şekillendiren bir tür Tanrıdır.³¹ Demiurgos aslında bir yaratıcı olarak tasarlanmış değildir. O yalnızca bir mimardır. İşlevi önceden var olan madde üzerinde biçim oluşturmaktır.³²

Platon felsefesinin temelini oluşturan “idealar öğretisi” onun diğer alanlardaki görüşlerini birbirine bağlayan önemli bir noktadadır. O, *Theaitetos* diyalogunda algının üstünde daha değerli bir şey olarak ruhun düşünme gücünden bahseder.³³ Ona göre, algılama her insanda ve hayvanlarda var iken; düşünme gücü ile yapılan şey çalışmayla, eğitimle olur. Bu güç sayesinde ruh, algılananlar hakkında ortak fikirlere varır, kavramlara ulaşır. Vücudun algılarla gerçeği kavraması mümkün değildir. O halde bilgi, duyularla algılanan izlenimlerde değil bu izlenimler üzerinde yapılan düşüncelerde vardır.³⁴ Platon böylece doğru bilgiye ulaşma aracı olarak duyuların karşısına, daha üstün gördüğü akli yerleştirir. Platon bilginin duyularla sonradan elde edildiğine karşı çıkararak, bilginin doğuştan ruhumuzda var olduğunu savunmaktadır.

³¹ A.g.e., s. 57

³² Frank Thilly, *Felsefenin Öyküsü: Yunan ve Orta Çağ Felsefesi*, Çev: İbrahim Şener, Cilt: 1, İzdüşüm Yay., İstanbul, 2000, s. 126-128

³³ Platon *Devlet* diyalogunun altıncı kitabındaki Bölünmüş Çizgi analojisi ile farklı varlık alanlarından ve bu varlıklara bağlı olarak ortaya çıkan düşünüş biçimlerinden bahseder. Bölünmüş Çizgi analojisine göre Platon bizden ilk önce bir çizgiyi aynı uzunlukta olmayan iki parçaya bölmemizi ve bunlardan birini gözle görünen dünya, diğerini ise kavranan dünya olarak kabul etmemizi; hemen ardından da bu parçalardan her birinin aynı orantıyla yine ikiye bölünmelerini istemektedir. Böylece ortaya dört bölümlü bir çizgi çıkmaktadır. Bu çizginin görünen dünyayı simgeleyen kısmının bir parçasına gölgeler, suda ve parlak yüzeylerde görülen şekiller ve bunlara benzeyen bütün başka görüntüler diğer parçasına ise canlı varlıklar, bitkiler ve insan elinden çıkma nesnelere denk düşmektedir. Kavranan dünyayı simgeleyen kısmın ilk yarısı, ideaların yansımalarına denk düşmektedir. Kavranan dünyayı temsil eden çizginin ikinci bölmesi ise ideaları temsil etmektedir. Bu sınıflandırma varlıkların bilgi değerlerine göre oluşan hiyerarşik bir sınıflandırmadır. Platon dörde çıkardığı bu varlık türlerinin karşısına dört tane biliş tarzı koymaktadır. En alttaki biliş tarzı; tahmin (eikasia) adını verdiği gölgelere yansımaları ait olan duyusal bir bilgi türüdür. İkinci olarak; duyusal nesnelere ait olan inanç (pistis) adını verdiği biliş tarzı yer alır. Çizginin öbür tarafına duyularla algılanandan akılla kavranılana geçtiğimizde sayılar, doğrular, üçgenler gibi matematiksel varlıkları konu edinen duyusal izlenimlere bağlı olan bilginin aksine kişiden kişiye değişmeyen matematiğin bilgisi (dianoia) karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgi biçimi, yapısı gereği kuramsal bir özelliğe sahiptir. Onda varsayımların üzerine bir çıkarım vardır. O sanı/doksa ile saf aklın kavradığı ideaların bilgisi arasında yer almaktadır. Matematik, ideaların bilgisine yükselişte son basamaktır ve Platon için gerçekten çok değerlidir. En üstte ise kavranılan dünyanın bilgisi ‘nous’ yer almaktadır. Bu bilgi idealarla doğrudan bir tanışıklığa dayanan saf aklın, saf bilgisidir. Bu bilginin yöntemi ise diyalektiktir. Bu durumda gerçek bilgiye ulaşmada insanı zorlu bir süreç beklemektedir. Önemli olan görüşler dünyasından idealar dünyasına geçebilmektir. Platon, burada bu geçiş yardımcı olacak bilgi olarak matematiği göstermektedir. Matematiğin konusu olan varlıklar, görüşler ve idealar arasında yer almaktadır. Onlar duyularla algılanan nesnelere ötesinde akılla kavranılan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden ideaların bilgisine en yakın bilgi türü matematik olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Frank Thilly, *Felsefenin Öyküsü: Yunan ve Orta Çağ Felsefesi*, s. 118

³⁴ Macit Gökbek, *Diyaloglar: Theaitetos*, Derleyen: Mustafa Bayka, 14. B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 517-518

Sokrates'in *Theaitetos* diyalogunda bahsettiği "anımsama" olarak adlandırılan düşünce, Platon'un sisteminin önemli unsurlarındandır.³⁵ Platon bu konuda *Phaidon* diyalogunda, bilginin doğuştan getirildiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre adalet, iyilik, güzellik gibi kavramlar zihnimizde duyularımızdan önce bulunmaktadır. Bu kavramlar doğuştan bizim zihnimizde var olup duyular yoluyla tikeller üzerinde bir yargıya varmamıza dayanak oluştururlar.³⁶

Platon'a göre, iyi düzenlenmemiş bir toplum yeniden ele alınmadan; filozof krallar yönetici pozisyona gelmeden yurttaşlar mutlu ve adil yaşayamazlar. O halde, Atina'nın siyasi krizini aşmak için evrensel hakikatler çerçevesinde toplumda kökten bir değişiklik zorunludur.³⁷ Platon, Sokrates'in ahlaki alanda ulaşmaya çalıştığı düşünceyi, her alana yaymayı amaçlamış ve siyaseti hakikatin bilgisiyyle yönlendirmeye çalışmıştır. İdeaların veya hakikatin bilgisine sahip olan yöneticinin meşruiyetini hazırlayan Platon yöneticilerin, ruhları aklın hâkimiyeti altında olan kişilerden olmasını savunur. Bu kişi değişmez bilginin hükümlerini elinde bulunduran filozof-kral olmalıdır.³⁸ Böylece siyasetin temelinde mutlak bir bilgi anlayışı yerleştirilip, toplumun baştan inşa edilerek Sokrates gibi önemli insanların kaybolup gitmesinin önüne geçmeyi amaçladığı eserlerinde görülür.³⁹

Platon'un siyaset felsefesinde evren, site ve insan arasında kurulan bir benzerlik fikrinden hareket ettiği görülmektedir. Ona göre doğal evren, sitenin ve insani evrenin nasıl olması gerektiğini dair ana planı verir. Ortaçağ dünyasının merkezi kavramının Tanrı olmasına karşılık, Antik dünyanın merkezi kavramı kozmos ve doğadır. Büyük ve düzenli kozmostan hareketle hem siteyi hem de onun içinde yer alan insanı anlamaya çalışır. Platon da bu düşünceden hareketle sitenin doğal bir varlık olduğunu, doğanın ilkesini verdiği bir düzeni içinde barındırması ve ona bu doğal varlığa benzer bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini ileri sürer. Bu bakış açısı Platon'u insanın da doğal olarak toplumsal ve siyasi bir varlık olduğu düşüncesine ve insanın iyi bir hayatı, ancak toplum içerisinde elde edebileceği görüşüne götürür.⁴⁰

³⁵ A.g.e., s. 461

³⁶ Platon, *Sokrates'in Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon*, s. 138-139

³⁷ Platon, *Devlet*, Çev: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, 7. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s.163

³⁸ Ahu Tunçel- Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, s. 41

³⁹ A.g.e., s. 26

⁴⁰ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s. 397

Platon, bireyin bireysel kaderi ile sitenin kaderi arasında sıkı bir bağ kurar. O, bireysel mutluluğu toplumsal mutluluğa bağlar ve toplumun mutluluğunu sitenin mutluluğuyla özdeş kılar.

1.1.1. Temel Kavramlar

1.1.1.1. Devlet

Devlet kavramının birçok tanımı mevcuttur. Genel olarak devlet, siyasal kurumların en büyüğüdür. Bu durumdan dolayı, kurumların kurumu olarak da adlandırılır.⁴¹ Devlet temel ihtiyaçlardan biri olan korunma ihtiyacından dolayı ortaya çıkmıştır. Böylece bir otorite etrafında birleşen birey-toplum-devlet yapılanması biçimiyle kendini var etmiştir. Devletin birtakım otorite alanları vardır. İlk olarak devlet otoritesi, toprakla sınırlıdır ve sadece kendi sınırları içinde hâkimiyeti vardır. İkinci olarak, kendi sınırları içerisinde hukuku evrensel olup, tüm yurttaşlar devletin hukuk otoritesine tabidir. Bu diğer bir ifade ile hak ve sorumluluklar doğuran vatandaşlık kavramına karşılık gelir. Üçüncü olarak, devlet zorunlu yargı gücüne sahiptir. Devletin sınırları içinde yaşayanlar, onun otoritesini kabul etme konusunda tercih hakkına sahip değildirler. Bu bağlamda birçok kişi yaşadığı topraklarda doğmasından dolayı, o devletin otoritesine tabidir.⁴² Devletin mutlak ve sınırsız gücünü ifade eden en belirleyici unsur egemenlik kavramıdır. Devlet toplumdaki en üst otoritedir. Hâkimiyeti altında yaşayan herkesten kanunlarına uymasını talep eder.⁴³

Tarihsel süreçte birçok düşünürün devlete ve siyasete ilişkin farklı düşüncelerini görmek mümkündür. Platon'un devlet düşüncesine baktığımızda ise devletin özü olan toplum, doğal bir süreç içerisinde oluşmaktadır. İdeal olan toplum da bütün gelişim aşamalarını tamamlayacak olan canlı bir organizma olarak düşünülmelidir. Gelişim aşamalarının tamamlanması ile ideal devlet düzeni gerçekleşecek, insanlar mutlu ve adil bir biçimde yaşayabileceklerdir.⁴⁴ Platon, devletin doğal sürecini hem bireyin ruhsal yapısıyla hem de toplumsal yapısıyla bir bütünlük içerisinde ele alır.

⁴¹ Andrew Heywood, *Siyaset Teorisine Giriş*, Çev: Hızır Murat Köse, 1. Bs., Küre Yay., İstanbul, 2011, s. 91

⁴² A.g.e., s. 93

⁴³ A.g.e., s. 92

⁴⁴Ahu Tunçel- Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, s. 27

Platon'a göre, insanlarda toplumsal yaşama doğru bir eğilim vardır. Toplum-Devlet yapısı insanların toplumsallaşma gereksinimlerinin bir sonucu olması nedeniyle doğal bir kurum olarak belirmektedir.⁴⁵ Bu bağlamda, devleti yapay bir kurum olarak gören ve bir tür sözleşmeden türediğini iddia eden düşünürlerle karşılık, toplumun doğal bir niteliğe sahip olduğunu savunur.

Platon'a göre, insanı anlamak için onun yaşamına bütün bir çerçeveden bakmak gerekir. Çünkü insanın özü ve amacı, ancak yaşadığı toplum içerisinde kavranabilir. Tıpkı bir yaprağın anlamını ağacına bakarak anlayabildiğimiz gibi. O halde devlet, birlikte yaşayan insanların sıradan bir toplamı değil, içinde yaşayan insanlar gibi bir organizmadır ve bir organizma olarak devlet ile insan aynı özdedir.⁴⁶ Platon buradan hareketle, insanın ancak içinde bulunduğu devlet tarafından anlaşılacağını öne sürer. Bireyler sadece devleti kurmaz, devlet de bireylere biçim verir. Birey içinde yaşadığı devlete benzer. Bu bağlamda, yetkin devletler yetkin bireyler yaratır. Aynı şekilde, bozuk devletten de bozuk ve eksik bireyler çıkar. Bu düşüncesi ileriki bölümlerde detaylı olarak incelenecektir.

Platon'un yukarıda bahsettiğimiz görüşleri çerçevesinde, insanın mutluluğunu sağlayacak olan yaşama biçimini ararken, tek kişiyi değil toplumsal düzeni göz önünde bulundurur.⁴⁷ Bu bağlamda Platon'un toplumsal ahlakı savunduğunu görebiliriz.

1.1.1.2. Yönetim Biçimi

Genel olarak bakıldığında Platon, kaç çeşit devlet şekli varsa, o kadar da insan hali olduğunu savunur. Buna göre de insan tipine karşılık gelen yönetim biçimlerini ortaya koyar.⁴⁸ Devletin yapısını belirleyen faktörler ise yurttaşlarının istençleri ve çeşitli koşulların etkisidir.

Mektuplar adlı eserinde Platon, devletlerin kötü bir şekilde yönetildiklerini ifade eder. Devletlerin yeniden düzenlenmesi ve bu bağlamda kanunların değişmesi

⁴⁵ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 157

⁴⁶ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri: Mutluluk Ahlakı, Kant'ın Ahlak Felsefesi*, 3. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 93

⁴⁷ A.g.e., s. 93

⁴⁸ Platon, *Devlet*, s. 135

gerektiğini savunur. Bu nedenle de filozofun başa geçmesi gerektiği görüşündedir. Çünkü ona göre, insanların başına gelen kötülüklerden sakınmalarını ancak bir filozof engelleyebilir.⁴⁹ İnsan doğası gereği ne kadar önemli yetilere sahip olursa olsun, bozuk bir devlet yönetiminde bilgeliğe ulaşamaz. Yine aynı şekilde devletin kanunları ne kadar iyi olursa olsun, halk birtakım erdemlere sahip değilse o ülke doğru yolda olamaz. Platon böylesi devletlerin tiranlık, oligarşi, demokrasi gibi çok sayıda yönetim biçimi benimsemek zorunda kaldığını ifade eder.

Platon yönetim biçimlerinin değişimi arasındaki bağlantıda dört etkenin bulunduğunu ortaya koyar. Bunlardan ilki, toplumdaki iç birliğin veya uyumun ortadan kalkmasıdır. İkincisi, iş bölümü ilkesine uyulmaması dolayısıyla hiyerarşik düzenin bozulmasıdır. Üçüncüsü, ekonomik karşıt çıkarların körüklediği sosyal çatışmaların ortaya çıkmasıdır. Bu durum devlette iç savaşa yol açar ve devletin ayakta kalması imkânsız hale gelir. Dördüncü ve en önemli etken ise ahlaksal yozlaşma ile birlikte devleti yönetenlerin iç birliğinin bozulmasıdır.⁵⁰ Platon'a göre yönetenler arasında tam bir birlik varsa devlet bozulmaya uğramaz. Bu anlamda, her türlü siyasal düzen değişikliğinin yöneticilerden kaynaklandığı söylenebilir. Platon görülen yönetim biçimlerini *Devlet* diyalogunda en iyiden en kötüye doğru dizerek açıklamaktadır. Bu yönetim biçimlerine doğrudan eğriye olacak biçimde sıralayarak ayrıntılı bir şekilde, tezin dördüncü başlığında değineceğiz.

1.1.1.3. Özgürlük

Devlet diyalogu; insanın yapısına, ilişkilerine, yaşam tarzlarına, birlikteliklerine, bu birlikteliklerin kuruluşuna yönelik detaylı ve sistematik bilgiler vermektedir. Bu bağlamda Platon'un özgürlük anlayışına baktığımızda, onun birebir bu konuyla ilgilendiği bir diyalogu olmadığını görürüz. Ancak, özellikle *Devlet* diyalogu Onuncu Kitapta özgürlük konusunu ontolojik bir mit ile açıkladığına şahit oluruz. *Devlet* diyalogunun Onuncu Kitabında yer alan bu mitte Platon, doğru ve eğri yaşamı seçmiş insanları ölümlerinden sonra nelerin beklediğini açıklamaya çalışmaktadır. Mite göre, bir Er savaşta ölür. Er'in cansız bedenini bulan halk onu gömmek için hazırlıklara başlar. Ama on gün ölü kaldıktan sonra Er dirilir ve ölüm sürecinde

⁴⁹ Platon, *Mektuplar*, s. 54-55

⁵⁰ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 168

gördüklerini halka aktarır. Er, ruhların yapıp ettiklerinden yargılandıklarını, yargılanan ruhların kiminin yerde kiminin gökte olduklarını söyler.⁵¹ Er, gördüğü en korkunç şeyin zorba ve haydutların çektiği azap olduğunu ve bu kişilerin kaçmaya çalıştıkça kapıların kükreyip onlara yol vermediğini anlatır. Burada Er, yapılan iyiliklerin ve kötülüklerin karşılığının verildiğini görmüştür. Er'in anlattığı bir diğer önemli olay ruhların Kader'in kızı Lakheisis'in karşısına çıkmaları olmuştur. Lakheisis ruhlara yeniden dünyaya döneceklerini, kader perilerini kendilerinin seçeceklerini ve seçtikleri hayatı yaşayacaklarını söylemektedir. Lakheisis ruhlara, kim iyiliğe daha çok pay verirse o kadar iyilikten payı olacağını belirtip, ruhlardan hayatlarını seçmelerini istemektedir. Er, ruhların önüne her çeşitten hayatın sunulduğunu ve her birinin seçtikleri hayata göre değişip şekillendiğini anlatır.

Platon, *Devlet* diyalogunda yer vermiş olduğu Er miti ile özgürlük ve sorumluluk kavramlarına değinmektedir. Platon'a göre seçimlerimiz; dünyanın nasıl olmasını gerektiğine ilişkin genel görüşlerimizi ve yaşama dair beklentilerimizi gösterir. Seçimlerimiz ve beklentilerimize göre dünyamızı şekillendiririz.⁵² Örneğin, erdemin hâkim olduğu bir dünya isteyen biri, bu yaşamın gerçekleşmesi için gerekli eylemleri gerçekleştirmek isteyecek ve buna uygun bir insan olma çabası içinde olacaktır. Platon'a göre, seçenekler doğrultusunda birden çok olanaklı yaşam tarzı vardır ve insan bunlar arasında seçim yapacaktır. Diğer bir ifadeyle, seçtiğimiz yaşam gerçekten bize kim olduğumuzun da örneğini verir. Mitin sonunda Platon, iyi bir hayatın ruha önem verilerek yaşanan hayat olduğunu ve bu şekilde kişinin her iki dünyada da iyilikle karşılık göreceğini ifade eder.

Platon'un özgürlük konusu temelinde istek türlerini ele alır. Platon insanda; üç ayrı istek, üç ayrı zevk ve üç ayrı buyruk olduğunu ifade eder. Buna göre insan; bir yanıyla bilgi edinir, bir yanıyla öfkelenir ve diğer bir yanı ile de arzular. Platon insanın; şan, şeref düşkünü olan yanını ünseverlik; para, mal, mülk düşkünü olan yanını paraseverlik; bilgiyi seven, araştırmacı yanını da bilgiseverlik olarak gruplandırır.⁵³ Bunlardan en hoşu, bilgi edinen tarafımızın zevkidir. Çünkü bilmeyi,

⁵¹ Platon, *Devlet*, s. 301

⁵² Yavuz Adugit, "Özgürlüğün Kısa Tarihi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, 2013/Güz, s. 64-65

⁵³ Platon, *Devlet* A.g.e., s. 268

anlamayı, düşünmeyi sevenin verdiği yargı en doğru yargıdır.⁵⁴ Böylece insan, iyiyle kötüyü doğru bir biçimde ayırır ve isteklerini yönlendirebilir. Bilgi-sever insan Platon' a göre, doğru kararlar verdiği için ve akla uygun olmayan isteklerini dizginlediği için en mutlu insan olur. Ona göre, ruhun ve bedeninin zevkleri birbirinden farklıdır. Bedenin zevkleri açlık, susuzluk ve buna benzer istekler iken; ruhun zevki ise bilgi, akıl ve buna benzer şeylerdir. Zevklerin yokluğu insanlarda onu doyurmaya çalışma gayreti oluşturur. İnsan burada, hangi tür zevklerini doyurması gerektiğini ayırt edebilmelidir.⁵⁵ Gerçekliği daha yüksek olan tarafın isteklerini doyurmak daha önemlidir. Platon için kötülük bu dünyada ve bu dünyada yaşayan varlıklarda hüküm sürer. Gerçek dünyada idealar dünyasında her şey iyiye karşılık gelmektedir. Platon'a göre, yeryüzünde kötülükten kurtulmak mümkün değildir. Özgürlük, ruhun bedenden kurtuluşu olacaktır. Çünkü Platon için esas olan beden değil, ruhun özgürlüğüdür. Ruhun özgürlüğü ise bedenden ayrılmasıyla olacaktır.⁵⁶

Sonuç olarak, Platon yeryüzünde insanın tutsaklığına rağmen özgürleşmesinin temelini bilgiyi koyar. Bilen insanın özgür olduğunu söyler. Bilgi ruh için iyiyi kötüden ayırt etmeye, ruhun bedene hükmedip idealara yükselmesine yarayacaktır.⁵⁷ İnsan ruhu birtakım güzel duygulara ve bunların karşısında bulunan ihtiraslara sahiptir. Kişi bu ihtiraslara hâkim olabilirse doğruluk içinde, eğer bunların hükmüne girerse eğrilik içinde yaşayacaktır. İrade bu noktada bedeninin aşırı hazlarına engel olabilmelidir. İrade bir anlamda bedeninin ruha olan baskısını, ruhun bedene baskısına çevirmektir. Onun için gerçek özgürlük, ruhu serbest bırakıp bedeni hapsedmek olacaktır. Bu konuda *Phaidon* diyalogunda bedeni ruhun hapisanesi olarak düşündüğünü açıkça görebiliriz.⁵⁸

1.1.1.4. Eşitlik

Eşitlik, her toplumun istediği ancak gerçekleştirilmesi çok zor olan bir yapıdır. Platon da ideal devletini eşitliksizci bir toplum ve siyaset yapılanması üzerine

⁵⁴ A.g.e., s. 270

⁵⁵ A.g.e., s. 273

⁵⁶ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s. 85

⁵⁷ A.g.e., s. 86

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Platon, *Sokrates'in Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon*, s. 87-178

yerleştirmektedir. ⁵⁹ Platon Aristokratik bir eşitsizlikten söz eder. O, daha çok servet eşitsizliğini değil, bilgi eşitsizliğini temel almaktadır. Öncelikle Platon'un organik devlet yapılanmasını ortaya koyması, onun eşitliğe inanmadığının bir göstergesi olarak görülebilir. Platon'un, *Devlet*'inde toplumsal düzeni sağlamak amacıyla oluşturduğu iş bölümü ilkesi, eşitlikçi bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰ Bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birbirleri arasında iş bölümü yapmaları, bir arada yaşamalarının başlangıcı olmuştur. Platon, toplumsal düzen için bu iş bölümünü iki ilkeyle yapılandırmıştır. Buna göre, her insan yeteneğine uygun işte görev alacak ve yalnızca bir iş ile ilgilenerek topluma verimli olacaktır.

Platon'un ideal devlet tasarısında her sınıfın ayrı görevler yüklendiği tabakalı bir toplumsal yapı söz konusudur. ⁶¹ Üreticiler sınıfını; işçiler, çiftçiler, zanaatkarlar gibi üretim işleriyle uğraşan halk oluşturmaktadır. Koruyucular sınıfı; ömürleri boyunca askerlikle ve siyasal işlerle uğraşmaktadır. Son olarak, bir filozof-kral ve filozof-kralar vardır. Platon'un öngördüğü bu sınıf ayrımı siyasal bir ayrımı da ifade eder. Burada silahsız üretici sınıf yönetilen, silahlı koruyucu sınıf üreticileri yöneten sınıftır. Filozof-Kral sınıfı hepsini yönetmektedir. Anlaşılabileceği üzere Platon, devletini yapılandırırken eşitliğe odaklanmaz. Buna göre eşitsizlikçi toplum sınıflaması çerçevesinde her sınıf farklı erdemlere sahip bireylerden oluşmaktadır. Bu düzende yöneticinin erdemi bilgelik, savaşçıların erdemi cesaret, üretici sınıfın ise bir erdemi bulunmamaktadır. Ölçülülük erdemine gelindiğinde ise; bütün sınıfların, toplumun bütün üyelerinin ortak erdemi olarak kabul edilir.⁶² Platon, ölçülülüğü tüm yurttaşların erdemi olarak görse de üreticilerin bu erdemi tek başlarına gerçekleştiremeyeceğini ancak bilgelerin yönetimine ve emirlerine uydukları takdirde edinebileceğini düşünmektedir. Böylece Platon'un adalet, hukuk anlayışının yine eşitsizlikçi sisteminin bir parçası olduğunu görmekteyiz.

Platon'a göre sınıfsal bir ayırım vardır ve bu sınıfsal ayırma insanları ikna etmek için halka bir mitos anlatılmalıdır. Bu mitosta yaratılıştan bazı insanların mayasına altın,

⁵⁹ Alaeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 1. Bs., Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1970, s. 390

⁶⁰ A.g.e., s. 388-389

⁶¹ A.g.e., s.392

⁶² Platon, *Devlet*, s.118-122

bazılarının gümüş, bazılarına ise demir ve tunç katıldığını ifade eder. Bu mitos doğuştan insanların birbirlerine eşit olmadıklarını ortaya koyar.⁶³ Bu üç yaratılıştan biriyle meydana gelen insanlar farklı görevleri üstlenerek, üç eşitsiz sınıf meydana getirirler. Altın mayalılar önderleri, gümüş mayalılar savaşçıları, tunç ve demir mayalılar üreticiler sınıfını meydana getirir. Her sınıftan doğan çocuğun kendi mayasından olacağını öngören Platon, bu durumun mutlak bir kural olmadığını ifade eder.⁶⁴ Genellikle anne ve babasından yeteneğini alacağını öngörse de bazen yeteneksiz bir aileden yetenekli bir çocuğun doğabileceğini de olumlar. Platon bu durumun takibini de önderlerin yapması gerektiğini vurgular.

Alaeddin Şenel'e göre Platon'un öngördüğü sınıfsal düzen işlevsel değildir. Çünkü eğitim sadece koruyucu sınıfın çocuklarına tanınmış bir haktır. Üretici sınıfın eğitime tabi tutulacaklarına ilişkin bir açıklaması yoktur.⁶⁵ Platon için sınıflı toplumsal düzen, aristokratik eşitsizlikçi düzeninin varlığı ve sürekliliği için gereklidir.

Platon, *Devlet*'te üretici sınıftan çok söz etmez ve onu düzenlemeye çalışmaz. Üzerine titizlikle eğildiği sınıf koruyucular ve yöneticiler sınıfıdır. Koruyucu sınıfa kendi içinde eşitlikçi bir düzen getiren Platon, bu sınıfın servet edinmesini yasaklamıştır. Ona göre, üst sınıf içerisinde eşitsizlik olduğu takdirde; üst sınıfın en alt tabakası ile alt tabakanın en üst tabakasının birbirine karışması mümkün olabilmektedir. Bu durum ise sınıflar arası geçişi kaçınılmaz hale getirmektedir ki bu da Ona göre büyük bir problemdir.⁶⁶ Üst sınıfın kendi arasında tam bir eşitlik olursa, üst sınıf kesin bir şekilde alt sınıftan ayrılmış olacaktır.

Platon'un ideal devlet düzeninde ortaya koyduğu bir diğer eşitlik, kadın-erkek eşitliği üzerinedir. Ona göre, kadın ve erkek arasında olabilecek tek eşitsizlik sınıfsal eşitsizliktir.⁶⁷ Bu durumun dışında aynı sınıfta bulunan kadın ve erkek eşit şartlara sahiptir. İdeal devlette kadın ve erkek yeteneklerine göre aynı eğitimi alacak ve birlikte yetişeceklerdir.

⁶³ A.g.e., s.115

⁶⁴ A.g.e., s. 105

⁶⁵ Alaeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, s.394

⁶⁶ A.g.e., s.396

⁶⁷ Platon, *Devlet*, s. 145

Sonuç olarak Platon, sınıfsal devletinin Aristokratların yönetiminde olmasını desteklemektedir. Toplumda, sınıflar arasında eşitsizlikçi düzen ile doğuştan eşitsiz olan insanların doğalarına göre yaşam sürmeleri sağlanacaktır. Platon, herkes yaratılışına uygun işi yaptığı zaman toplumsal mutluluğa ve devletin huzura kavuşacağını bildirir.

1.1.1.5. Adalet

Adalet, toplumsal yaşamda düzenin sağlanması ve korunması için en gerekli kavram olarak ilkçağdan günümüze kadar tarihte önemini korumuştur. Hak koruma ve adalet istemi devlet gücüyle topluma kazandırılır.⁶⁸ Buna göre adil devlet, yurttaşlarının hak ettiği adil ortamı sağlamakla yükümlüdür ve yurttaşlara tanınacak hakların belirlenmesinde de adil olmak durumundadır.

Adalet konusunda geniş ve sistematik tartışmalar İlkçağ 'da dike kavramıyla filozoflar tarafından ele alınmıştır. Dike, kelime kökeni bakımından bir eyleme biçimi, doğanın normal seyri anlamlarına gelmektedir. Buradan hareketle adalet (dikaiosyne) “kendi işinle ilgilenmek”, “sana ait olanı yapmak”, “sana özgü eyleme biçimini izlemek” anlamlarında kullanılmıştır. Platon'un *Devlet* adlı eserinde adaletle dair söylediklerinin bu kullanım biçimine oldukça uygun olduğunu görmekteyiz.

Platon bu konudaki düşüncelerine *Devlet* diyalogunda detaylarıyla yer verir. Eserinde ideal devlet çerçevesinde adalet probleminin üzerinde durur. Platon'un bu konudaki genel düşüncesi eğri-adil olmayanın değil, doğru-adaletli insanın mutlu olduğu ideal devletin oluşturulmasıdır.

Devlet diyalogu adaletin doğasına ilişkin soruşturmalar ile başlar ve genişleyerek toplumsal düzen içinde adaletin ne şekilde gerçekleştirilebileceği noktasına taşınır. Burada adaletin niteliğine yönelik tanımlama çabalarının yanı sıra, dönemin hâkim eğilimlerine yer verme amacını da taşımaktadır. Bu tartışmalar ışığında *Devlet* diyalogu bilinen ilk sistematik toplum tasarısı ve ütopya olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹ Diyalogun Birinci Kitabına bakıldığında adalet hakkındaki tartışmanın iki karşıt düşünce çerçevesinde ilerlediği görülmektedir. Bir yandan toplumsal

⁶⁸ Aysel Demir, *John B. Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018, s. 15-16

⁶⁹ Aysel Demir-Şule Gece Çelikkın, *Platon'da Siyaset ve Sanat*, s. 18

düzeni sağlamak için evrensel bir ahlak anlayışını savunan Sokrates ve diğer yandan zamanın şartlarına göre fikirlerinde değişkenlik gösteren adalet anlayışına sahip olan Sofistler bulunur.

Devlet diyalogunun Birinci Kitabında Sokrates ve diğer tartışmacılar doğruluk temelinde adaletin ne olduğunu tartışır. Bu bağlamda hareket noktası, doğruluk tanımlarından başlamaktadır.⁷⁰ *Devlet* diyalogunun İkinci Kitabında eğriliği savunan Glaukon, elinde eğrilik fırsatı olanın doğruluğa bağlı kalmayacağını örneklendirmek için Lydia'lı Gyges'in hikâyesini anlatır. “Doğru adamla eğri adama, hani o efsanede anlatılan Lydia'lı Gyges'in atasındaki güç verilirse, sözünü ettiğim durum daha belirgin hale gelir” diyerek Glaukon hikâyesine başlar.⁷¹ Gyges, Lydia kralının hizmetinde bir çobandır. Bir gün sürüsünü otlatırken fırtına kopar, deprem olur ve yer yarılr. Yarıktan içeri giren çoban olağanüstü birçok şey görür ve bunlardan bir tanesi de tunçtan bir atın içinde ölü bedeninin parmağında bulunan yüzüktür. Yüzük insanı görünmez yapabilen bir güce sahiptir. Adam yüzüğün gücünü keşfettikten kısa bir süre sonra kraliçeyi baştan çıkarır, kralı öldürüp yerine geçer.⁷² Glaukon'un savı da şudur: Böyle bir gücü elinde tutan kimse doğru olacak kadar yiğit olamaz. *Devlet* diyalogunun Birinci ve İkinci kitabında yapılmış adalet tartışmaları Dördüncü Kitapta açıklığa kavuşur. Sokrates, “Daha büyük olan bir şeyde doğruluk daha büyük ölçüde vardır ve onu orada görmek daha kolaydır”⁷³ düşüncesinden ilerleyerek; adaleti insan üzerinden değil de devlet üzerinden tanımlamaya çalışır. Böylece Ona göre, adaletin devletteki tanımının bulunması, adalet kavramının insan için ne anlama geldiğinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Platon'a göre, ideal devlette insanların adaletle mutlu bir biçimde yaşamalarının koşulu, herkesin kendi işini yapmasıdır. *Devlet* diyalogunun başından itibaren Platon, insanların doğal yatkınlıklarına göre iş yapmalarını savunur. İş bölümü ilkesi olarak adlandırılan bu ilke, uzmanlaşma prensibi olarak da bilinir.⁷⁴ Platon'un uzmanlaşma prensibini adaletin sağlanmasında temel etken görmesinin sebebi, devletle insan arasında kurulan benzerliktir. Buna göre, ruhun ve devletin üç aşamalı yapısı

⁷⁰ Aysel Demir-Şule Gece Çelikkan, **Platonda Siyaset ve Sanat**, s.19

⁷¹ Platon, *Devlet*, s. 51

⁷² Platon, *Devlet*, s. 51

⁷³ A.g.e., s.59

⁷⁴ Ahu Tunçel- Kurtul Gülenç, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, s. 31

temelinde, ruhta meydana gelen düzensizlikler; öfkenin iştahın, iştahın aklın işine karışması veya iştahın aklın yerine geçmesi gibi durumlardan dolayı meydana gelir.⁷⁵ Bu şekilde bireyin iç düzeni bozulur, birey mutluluktan ve adaletten uzak bir hayat yaşar. Platon, ruhta düzeni ve adaleti sağlayacak kısmın akıl olduğunu belirtir. Adalet erdeminin devlette ortaya çıkması; toplumda işbölümü ile her bir insanın doğasına uygun işi yapmasıyla gerçekleşecektir.⁷⁶ Devlette; iş bölümü ile yurttaşların yatkinliklarına göre hareket etmesi, adaletin bir göstergesidir. Adaletin olmadığı bir devletin bilgelikle yönetilmesinden bahsedilemez. Bu nedenle Platon, adaletin diğer erdemleri mümkün kılan, onların teminatı olan ve devleti geliştiren bir erdem olduğunu düşünür.

Platon ideal devlette adaletin sağlanması için yurttaşların iş bölümüne itaat etmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu itaat rızaya dayalı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Platon, yurttaşların ideal devlette belli yükümlülükleri rıza göstererek üzerine almasını bekler. Yurttaşları buna inandırmak için ise herkesin doğuştan farklı yatkinliklara sahip olduğunu açıklayan madenler mitosunun anlatılmasını önerir.⁷⁷ Platon'un *Devlet* diyalogunun İkinci Kitabında mitosların yasaklanması ve bazı alanlarda mitosa başvurusu dikkate değer bir ayrıntıdır. Bu durum mitosun eğitim işleviyle alakalıdır. Platon, yurttaşları doğru şekilde eğitebilmek için yöneticinin yalana ve mitoslara başvurabileceğini ifade etmektedir.⁷⁸

Son olarak Platon, Gorgias diyalogunda adalet ile ilgili düşüncelerini yine yukarıdaki sağlık-hastalık bağlamında ancak yasa ifadesini kullanarak ele almaktadır. Ruhtaki düzen ve yasaya uygunluk; insanları hem yasaya uygun hem de kurallara bağlı kılmaktadır. Bu anlamda adaleti de ölçülülüğü de oluşturan budur. Gorgias'ta retorik, siyasetin bir benzerinin parçası olarak tanımlanır. Diyalogda bu konuyla ilgili olarak bir ayırım yapılır. Buna göre iki çeşit söylevci vardır: Yurttaşların iyiliği için,

⁷⁵ A.g.e., s. 32

⁷⁶ Platon, *Devlet*, s. 117-123

⁷⁷ *Devlet* diyalogunda gerek Sokrates gerekse diğer konuşmacılar tarafından anlatılan mitoslar tartışılan konulardan bağlantılı bir şekilde verilmektedir. Anlatılan mitosların tartışılan konuların bağlamında bir değeri vardır. Ruhun ölümsüzlüğü, idealar gibi konuları tartışabilmeye uygun bir zemin hazırlamak için mitoslar son derece önemlidir. Bu durumda mitos gerçekliği ifade etmenin bir başka yoludur. Çoğunlukla akıl yürütme, diyalektik veya logos söylemi bir mitos ile desteklenmektedir. Ayrıca Bkz: Şükrü Süha, Ak, "Logos ve Mitos Ayırımına Platon Mitosları Üzerinden Bir Yorum", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:11, Sayı 55, Şubat 2018, s. 443-445

⁷⁸ Platon, *Devlet*, s. 80

yurttaşları sözleriyle olabildiğince erdemli kılmak amacıyla konuşanlar ile yalnız yurttaşların hoşuna gitmeyi düşünerek kendi çıkarlarını gözeten söylevciler. Platon, bunlardan ikincisi dalkavukluk olarak nitelendirirken, ilk söyleneni namusluca yapılması bakımından üstün tutmaktadır. Gorgias diyalogu bağlamında erdemli bir söylevcinin yapması gereken şey, kendi yurttaşlarında bu anlamda adaleti gerçekleştirip, haksızlığı çıkarıp atmak, onlarda ölçülülüğü geliştirmektir.⁷⁹

1.2. PLATON'UN DEVLET YAPILANMASI

Platon, Antik Yunan'da devlet düzenine geçişin en önemli nedenini insanların korunma ihtiyacı olarak görmüştür.⁸⁰ Platon; en yüksek iyi olarak belirlediği erdeme, erdemli yaşayışa bir toplum içinde ulaşabileceğini ifade eder. Tek başına yaşamını devam ettiremeyen insanın, erdemli yaşayışa ulaşmadaki zorlu süreci tek başına aşması mümkün değildir. Toplumsal yaşamı, bireylerin ahlaki gelişimi ve yetkinliği için bir araç olarak gören Platon, bireyin devlet için değil, devletin birey için var olduğunu savunacaktır.⁸¹ Bu bağlamda Platon, bize bu temeller ışığında bir devlet yapılanması sunar.

Daha öncede belirtildiği üzere Platon'a göre Devlet, insanın kendi kendine yetememesi ve korunmaya ihtiyaç duymasından dolayı ortaya çıkmıştır. Bireylerin birbiriyle işbirliğine girme ihtiyacı onları bir arada yaşamaya yönlendirmiş ve böylece toplumsal bir düzen ortaya çıkmıştır.⁸² İnsanın temel ihtiyaçları vardır ve bu temel ihtiyaçlarını karşılamak için daima bir başkasına ihtiyaç duyar. Toplumsal birlik, önce temel ihtiyaçların karşılanması koşuluyla gerçekleşmektedir. Bunu da bireylerin birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzerine yardımlaşmaları sağlamaktadır. Platon'un ortaya koyduğu yapılanma, bireyci niteliklerden uzak olup; bireyleri bir arada tutma amacına yöneliktir. Bireylerin ihtiyaçlardan dolayı bir arada yaşama zorunluluğu, toplumsal bir gücün oluşmasını da zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede toplumsal bir güç olan devletin amacı, herkesin mutluluğunu sağlamaktır.

⁷⁹ Nilüfer Rüzgar, Ali Akdemir, "Retorik Söylemin İçerik Kalitesi ve Etkileme Amacına Yönelik Algının Akademisyenler Düzeyinde Araştırılması", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9/2, 2017, s. 263

⁸⁰ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi*, s. 100

⁸¹ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.92-93

⁸² Platon, *Devlet*, s.59

Platon, insanın mutluluğunu sağlayacak yaşama biçimini ararken gerçekte mutlu toplumu aramaktadır. Toplumun mutluluğu yöneticilerin, koruyucuların ve üreticilerin de mutlu olduğunun bir göstergesidir. Platon, üç sınıfın üzerine düşen görevi yapması ile devlette mutluluğun sağlanacağı görüşündedir.⁸³ Kısaca Platon, ideal devlet fikrini oluştururken insan organizmasını küçük bir devlet olarak görmüş, buradan da yola çıkarak devleti insan ruhundaki farklı işlevlere karşılık gelen üç sınıftan meydana gelen bir yapı olarak değerlendirmiştir.

Toplumunu canlı bir organizma gibi değerlendiren Platon; üç parçalı ruh anlayışı ile üç parçalı ideal toplum düzeninde üç sınıf ortaya koyar. İnsan ruhu arzu, akıl ve irade olmak üzere üç parçadan oluşur. Birincisi; acıkan, susayan, haz almak isteyen, düşünmeden salt arzulayan yanımızdır. İkincisi, hesaplayan ve düşünen akıl yanımızdır. Üçüncüsü ise insanın isteklerine ulaşmak için eyleme geçme cesareti gösteren irade yanımızdır.⁸⁴ Platon'a göre, sağlıklı bir ruhta bu üç kısım birbiriyle uyumlu çalışır ve böylece ideal insan ortaya çıkar. Aynı şekilde devlette üç sınıfın uyumlu bir şekilde çalışmasıyla ideal devlet ortaya çıkmaktadır.

1.2.1. Üreticiler (Yığın)

Platon üreticiler sınıfına *Devlet* diyalogunda yalnızca birkaç yerde kısaca değinmekle yetinmiştir. Üretici sınıfını yığın olarak görür ve onları sadece hizmet eden varlıklar olarak düşünür. Onlar hakkında olumlu düşünceler beslemediğini açık bir dille şöyle ortaya koymuştur:

“...Yalnız elleri, ayaklarıyla çalışabilen işçileri sence neden hor görürüz az çok? Şundan başka ne olabilir bunun sebebi: Bu işçilerde en iyi yan o kadar zayıftır ki, içindeki hayvanları dizginleyemez, tersine, baş eğer onlara, küçülüp ayaklarına düşmekten başka şey yapamaz”⁸⁵

Toplumun maddi gereksinimlerini sağlamakla yükümlü olan bu sınıf, eğitim görmezler. Çünkü Platon'a göre, bu sınıf eğitimle düzelmeyecek kadar kötü bir

⁸³ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.94-95

⁸⁴ Eyüp Şahin, “Platon ve Farabi’de Aristokrasi”, *Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:51:1, 2010, s. 115

⁸⁵ Platon, *Devlet*, s.279

doğaya sahiptir. Bu grupta bulunanlar yurttaşlardır ancak hiçbir siyasal hakları yoktur. Platon'un üreticiler için koyduğu tek erdem ise yöneticilere itaat etmeleridir.

1.2.2. Koruyucular

Platon, *Devlet* diyalogunun büyük bir bölümünü devletin birliğini ve düzenini sağlayan koruyuculara ayırmıştır. Platon koruyuculara önem verir. Çünkü onların bozulması devlet yapısının da bozulacağını düşündürür. Koruyucular doğrudan devlet yönetiminde bulunmamaktadır. Bununla birlikte yönetici-filozofların bir kısmı nadiren de olsa bu sınıfın içerisinde çıkmaktadır.⁸⁶ İdeal devletin temelini oluşturan koruyucu sınıf ve içerisinde yükselen yönetici sınıf, Platon'un sisteminin mantığını oluşturmaktadır. Koruyucuların iyi yurttaş olarak yetiştirilmesi sayesinde, ideal devlet ayakta kalabilecektir. Platon, bu sınıftan beklenen verimi alabilmek için iki yol öngörmektedir: eğitim ile koruyucularda gerekli özellikleri geliştirmek ve yaşamalarını düzenleyerek onların kötülöklere kapılmalarını engellemek.⁸⁷ Koruyucu olmayı belirleyen şeyler arasında en önemlisi uzun ve zor bir eğitim sürecidir.⁸⁸ Platon'a göre, bu sınıf çok iyi seçilmeli ve üst düzeyde eğitilmelidir. Koruyucuların eğitimi konusunda Platon, diğer eğitimlerin yanında bedene yönelik idman ve ruha yönelik müzik eğitimi verilmesi gerektiğini ifade eder.⁸⁹ Müzikteki sert makamla koruyucu; zorluklar karşısında güçlü durabilmeli, ölüm karşısında korkusuz olabilmeli, mutsuzluk karşısında kaderine yiğitçe kafa tutabilmelidir. Yumuşak makamla ise hoşgörölü olabilmeli, Tanrıya yalvarabilmeli ve yolunu kaybedene dostça yolunu gösterebilmelidir.⁹⁰ Platon bu düşünceleriyle aslında koruyucuları ölçölülöğe sevk etmektedir. Ona göre yiğit ve ölçölü olan koruyucu hiçbir şekilde bayağılı ve çirkinliğı öğrenmemelidir.

Platon, korucuların bedenlen de iyi olmaları gerektiğini savunur. İyi bir beden eğitimiyle savaşa hazır koruyucular yetiştirmek önemlidir. Ona göre, devleti dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumak gibi ciddi bir görevi olan koruyucuların

⁸⁶ A.g.e., s.176

⁸⁷ A.g.e., s. 92-94

⁸⁸ A.g.e., s. 67

⁸⁹ A.g.e., s.67

⁹⁰ A.g.e., s. 89

yaşam biçimlerini her bakımdan ele almaktadır.⁹¹ Platon koruyucuların beslenme şekillerine dikkat etmeleri gerektiğini ifade eder. Çünkü çeşitlilik düzensizliğe ve bedende bozukluğa açar. Bu anlamda koruyucular sağlam bedende olup; çeşitli hava şartlarına, yorgunluğa ve uykusuzluğa karşı dirençli ve güçlü yetiştirilmelidir. Zenginlik tutkusunun ve servetin devlet üzerinde yıkıcı etki yaptığına inanan Platon, bu durumu ortadan kaldırmak için koruyucu sınıfta; parayı ve serveti yok etmek gerektiğini savunmaktadır.⁹² Çünkü mal varlığına sahip olan bir koruyucu zinet eşyalarını saklamak isteyecektir. Bu durum koruyucuları çevresindekilere karşı temkinli yapacaktır. Dolayısıyla böyle bir durumda içerideki düşmanlara karşı da savunmada olan koruyucular, dışarıdaki düşmanları düşünmekte zayıf kalacaktır.

Platon; koruyucuların şehirden uzak ortak evlerde bir arada yaşamalarını uygun görmektedir. Tıpkı tek bir aile gibi olan koruyucular burada yalın ve ortaklaşa bir yaşam süreceklerdir.⁹³ Ailenin bireyciliği köruklediğini ve kişisel tutkuları arttırdığını ifade eden Platon, aile kavramını bu sınıftan kaldırmayı dener. Bütün koruyucular, sınıfları bakımından tek bir büyük aile olarak belirlemektedir. Bu durum; koruyucular sınıfının birbirine kardeşlik bağıyla bağlanmasını sağlamakta, birbirlerine bağlılığını arttırmakta ve kişisel tutkuların yok olmasına neden olmaktadır.⁹⁴ Platon aile yaşantısını kaldırdığı koruyuculardan meydana gelen çocukların anne ve babalarını bilmeden kurula emanet edilmeleri gerektiğini belirtir. Bu kurumda çocuklar, çocuk bakımı konusunda uzman kişiler tarafından yetiştirilecektir.⁹⁵ Anne ve babalarını bilmeden büyüyecek olan çocuklarda; akraba kavgaları, aile savunması ortaya çıkmayacak ve kardeşlik bağlamında herkes herkesin hakkını koruyacaktır. Platon, devletteki birlikteliğin özellikle koruyucular arasındaki kadın ve çocuk ortaklığı ile sağlanacağını savunur.⁹⁶ Bu durumun saygıyı da beraberinde getireceğini düşünen Platon, böylelikle ailesini tanımadan büyüyen genç karşısındaki adamın belki de babası olabileceğini düşünüp geri duracak; yaşlı da gencin belki oğlu olabileceğini düşünerek koruyacaktır. Buradan hareketle Platon'un; kadın ve çocuk ortaklığını koruyucuları güçlendirme ve bir arada tutma fikrinde olduğu söylenebilir.

⁹¹ A.g.e., s. 94-95

⁹² A.g.e., s. 106

⁹³ A.g.e., s. 106

⁹⁴ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s.180

⁹⁵ Platon, *Devlet*, s. 146-149

⁹⁶ A.g.e., s. 152

Özetle Platon, koruyucu sınıfın yaşam tarzının nasıl olması gerektiğini ayrıntıyla ele almıştır. Platon, koruyucuların görevlerini son derece önemli bulur ve onların bu koruyuculuktan başka bir işle uğraşmalarını yasaklar. Aile kurma ve mülk edinme yasağındaki amaç, koruyucuların yalnızca devleti korumakla meşgul olmalarını sağlamaktır. Koruyucuların bu kurallar çerçevesinde devletin yapılanmasına en iyi şekilde katkıda bulunacağını belirtir.

1.2.3. Bilge-Yönetici

Bilge Yöneticiler, Platon için en değerli sınıftır. Ona göre; bilgili insan farkında olan, aklını kullanabilen insandır ve bu konuda şunları ifade eder:

“Filozoflar bu devletlerde kral, ya da şimdi kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, böylece aynı insanda devlet gücüyle akıl gücüyle birleşmedikçe, kesin bir kanunla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe, sevgili Glaukon, bence bu devletlerin başı dertten kurtulamaz, insanoğlu da bunu yapmadıkça tasarladığımız devlet mümkün olduğu ölçüde bile doğamaz, kavuşamaz gün ışığına. İşte buydu çoktan beri söylemekten çekindiğim.”⁹⁷

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere, ideal devletin başında yönetici filozof bulunur. Platon, filozofun kral olması gerektiğini savunurken aklın gücünü ortaya koymaktadır. Ona göre, aklın yönetiminde olan ruh nasıl sağlıklı ve iyi durumda ise; akılla yönetilen devlette iyi durumda olmaktadır.⁹⁸ Devlet bilgelikle yönetiliyorsa, o devlet en iyi devlettir ve bilgiler en iyi şekilde eğitilirler. Bilgelikle yönetilen bu devlette; bilge eğitimlerinde matematik, sanat, geometri, astronomi ve diğer bilimler temeldir. Matematik eğitimiyle bu kişiler salt bir kavrayışla sayıların özüne ulaşmaya çalışmalıdır. Geometri ile bir orduyu yerleştirmede ve taktik üretmekte faydalı olacaktır.⁹⁹ Astronomi ki bu bilim ruhun gözünü açmaya ve görülmeyene duyulan merakı araştırmaya yarayacağından dolayı filozofun ruhu kavrama gücü artacaktır.¹⁰⁰ Ses ve ritim bilgisi ile uğraşan Armoni bilimini de eğitime koyarak bu alanda

⁹⁷ A.g.e., s.163

⁹⁸ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s.185

⁹⁹ Platon, *Devlet*, s. 210-211

¹⁰⁰ A.g.e., s. 213

uzmanlaşanların daha büyük bilgilere ulaşmaları sağlanacaktır.¹⁰¹ Bu bilimlerin eğitime uygulanması ile beklenen amaç ruhun kavrayan yönünün geliştirilmesidir.

Platon, bahsedilen bilimlerin gerçek bilgilerine ancak dialektik yoluyla varılabileceğini ifade eder. Platon adı geçen bilimlerle uğraşan insanlardan, daha yüksek meseleler ve bu bilimlerin birbiriyle olan ilintilerini çözmeyi beklemektedir. Bu amaca yalnız dialektik metodu ile ulaşmak mümkündür. Ona göre dialektik bilimi bilimlerin doruğudur ve bu bilimin üzerine koyulabilecek başka bir bilim de yoktur.¹⁰² Olgun bir çağa varan bu seçilmiş insanlar dialektik ile ilgilenirken hem ölçüyü kaçırmamış hem de meseleleri ciddiyetle ele almış olacaktır. Bu kişiler beş yıl gündelik hayatın içinde gözlemlenir.¹⁰³ *Devlet*'te bu kişilerin gözlemlenme aşamalarını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Büyülere kapılıp kapılmadıklarını da denemeliyiz. Nasıl genç tayları gürültü patırtı içinden geçirip ürkek olup olmadıklarına bakarlarsa, biz de onları korkunç durumlarla karşılaştırmalı, ya da tersine, insanı sürükleyen zevkler içine salıvermeli, altını ateşte sınar gibi sınımalıyız. Bakalım, bütün bu durumlarda büyülenecek mi? Yoksa dayanıp tam bir bekçi olduğunu gösterecek, aldığı eğitime uyup ölçülü ve düzenli kalmasını, kısaca hem kendisi hem de devlet için en yararlı olmasını bilecek mi? İşte böylece çocukluğunda, delikanlılığında, olgun çağında bu denemelerden başarıyla çıkan devletin önderliğine getireceğiz. Onları ömürleri boyunca şanlı kılacağız. Öldükleri zaman da onlara anıtlar dikeceğiz; en büyük armağanları sunacağız onlara. Bu denemeleri başaramayanları da atacağız. İşte, Glaukon, önderlerin ve koruyucuların seçimleri kısaca böyle olacak.”¹⁰⁴

Platon'a göre, çeşitli denemelerden geçen filozoflardan toplumu ve insanları düzene sokmalarını beklenecektir. Bu seçilmiş kişiler kalan ömürleri boyunca vakitlerinin çoğunun felsefeye ayıracaklardır. Son olarak zamanı gelince siyasete dâhil edilerek kendilerine benzer yurttaşlar yetiştirmeleri beklenecektir.¹⁰⁵ Platon devletin devamlılığı için ise devlette görevini on yıla tamamlayan yöneticilerin, yaşamlarının

¹⁰¹ A.g.e., s. 215-216

¹⁰² A.g.e., s. 217-218

¹⁰³ H. J. Störig, *İlkçağ Felsefesi: Hint Çin Yunan*, Çev: Ömer Cemal Güngören, 1. Bs., Yol Yay., İstanbul, 1994, s. 268

¹⁰⁴ Platon, *Devlet*, s. 103-104

¹⁰⁵ A.g.e., s. 224

devamını ailesiyle birlikte doğada geçirmelerini sağlayarak; çocuklarını kendi ilkelerine göre yetiştirecekleri zamanı verir. Böylece anayasalar ve devlet hep koruma altında kalacaktır.¹⁰⁶

Filozofun yönetimi ele alması gerektiğini savunan Platon, bunu söylerken filozofun akıl gücünü önemser. Filozofun öğrenme gücü, dikkati, hafızası ve kafa olarak güçlü olması onu en iyi yöneticilerden yapar. Filozofta bu özellikler birleşmiş durumdadır. Ona göre, birçok insan da ayrı ayrı bulunan özellikler nadir olarak bir insanda toplanır, ona da filozof denir.¹⁰⁷ Bu anlamda filozof, akıl gücü ile siyasal gücü düzenleyen kişidir. Filozof; varlığı bütünüyle sever, düşünce ile bilgiyi birleştirir, yalan söylemekten tiksiniyor doğruyu sever, bilimin ve gerçeğin peşindedir, ölçülüdür, belleği kuvvetlidir, gördüğünü çabuk kavrar. İşte filozofta bulunan bütün bu özellikler bir yöneticide de olması gereken özelliklerdir.¹⁰⁸

Platon'a göre; yiğitlik, büyüklük ve ölçülülük filozofların şansısıdır ve böylesi insanlar dünyaya nadir gelirler. Filozofların bilgelik halleri onları toplumda dışlanmaya, yanlış anlaşılmaya itebilir. Toplumda anlaşılamayan ve cevherini ortaya çıkaramayan filozof yaratılışından gelen ayrıcalığı kullanamaz olur.¹⁰⁹ Platon, filozofun cevherini ortaya çıkaramamasına neden olan şeyin yanlış eğitimden geçmeleri olduğunu bildirir. Burada problemin filozofta değil, onun değerini ve cevherini kullanamayan sistemde olduğunu düşünür. Platon *Devlet*'te filozofun yanlış eğitimin içerisinde nasıl bozulduğunu şöyle ifade eder:

“İşte bu adamlar, kendilerine yaraşan yoldan ayrılıp felsefeyi bir köşede yapayalnız bırakırlar. Kendilerine de, doğruluğa da aykırı bir hayat sürerler. O zaman anasını, babasını kaybetmiş bir yetim gibi ortada kalan felsefenin evine değersiz yabancılar girer, kirletir onu. Onunla düşüp kalkanların kimine işe yaramaz derler, kimine de – ki bunlar daha çoktur- türlü kötülükleri yüklerler.”¹¹⁰

Platon'a göre bu bozulmanın asıl nedeni, filozofa uygun nitelikte devlet şekli olmamasıdır. O, kendi yaratılışına uygun bir devlet düzeninde filozofun gerçek

¹⁰⁶ A.g.e., s. 225

¹⁰⁷ A.g.e., s. 190

¹⁰⁸ A.g.e., s. 172-174

¹⁰⁹ A.g.e., s. 181

¹¹⁰ A.g.e., s. 182

işlevini göstereceğini ifade eder.¹¹¹ Devletin felsefeyi ele alması ile bu çökmenin duracağını ifade eder.

İdeal devlette bilgelik vardır çünkü kararlar bilgece verilir. Devlette doğru kararları verebilmek için bilgi sahibi olmak, bilge olmak gerekmektedir.¹¹² Bu bilgi; tüm yurttaşların refahını, huzurunu sağlayacak olan devlet adamlarında bulunmalıdır. Devletin bu düşünce tarzında olan yöneticileri sayesinde tüm yurttaşlar mutlu olmaktadır. Devlette ölçülülük kendine hâkimlik anlamına gelir. Platon, insanda iyi ve kötü olmak üzere iki yönün olduğunu ve insanın bu iki yönü ölçülü bir biçimde kontrol etmesi gerektiğini ifade eder. Buna göre Platon'un ideal devleti, zevklerine ve tutkularına hâkim olan ölçülü bir toplumdur. Ölçülülük, bilgelik ve yiğitlik gibi toplumun belli kesimlerinde varolmaz. Bunlar yurttaşlar ve sınıflar arasında düzeni sağlar.¹¹³ Bu bağlamda Platon'un ideal devlet anlayışında, doğruluk ve eğrilik tartışmalarına detaylı olarak bakmak yerinde olacaktır.

1.3. DEVLETTE DOĞRULUK VE EĞRİLİK TARTIŞMALARI

Devlet diyalogunun Birinci Kitabı doğruluk temelinde adalet tartışmalarıyla başlamaktadır. Buradaki adalet kavramı genel anlamda, doğru davranışı veya ahlaklılığı kapsayan geniş yelpazeli bir terimdir.¹¹⁴ Platon, *Devlet*'te bu terimden hareketle birey ve devlet için doğruluğa dair özel tanımlamalar yapmaktadır.

Devlet düşüncesi, Platon'un doğru ve iyi bir hayatın sadece doğru bir toplum içinde yaşanabileceği fikrinden doğmuştur. Doğru ve adil devletin gerçekleşmesi için kimsenin tek başına yeterli olamayacağını savunan Platon, toplumsallığın bu noktada önemli olduğunu belirtir.¹¹⁵ İdeal devlet yapılanması ile üç farklı halk tabakasına seslenen Platon, bu üç sınıfta her kesimin kendi doğasına uygun işi yapması ile doğruluğa ulaşılabileceğini belirtir. Bunun sonucunda insanlar, doğru ve adil bir yaşam sürerler.

¹¹¹ A.g.e., s. 184-185

¹¹² A.g.e., s. 118

¹¹³ A.g.e., s. 120-121

¹¹⁴ Douglas J. Soccia, *Felsefeye Giriş: Hikmetin Yapıtaşları*, Çev. : Kevser Kıvanç Karataş, 1. Bs., Kaknüs Yay., İstanbul, s.262

¹¹⁵ A.g.e., s. 264

Platon, *Devlet* diyalogunda adalet-doğruluk kavramını, kendisinin belirlediği devlet yönetiminde nasıl ortaya çıkacağını ele alır. O, ortaya koyduğu ideal devlet anlayışının en önemli özelliklerini bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet olarak ortaya koyar.

Platon'da doğruluk adalete işaret eder ve doğruluk-adalette en çok devletin kuruluş aşamasında değer kazanır, daha sonrada devletin içinde düzeni sağlar. Platon, adalet-doğruluk erdemini, diğer üç erdemi oluşturan ve yaşatan değer olarak görmektedir. Devletin en iyi devlet olmasında en çok pay doğruluk-adalete aittir.¹¹⁶ Platon, devlette doğruluğun önemini ve niteliğini şu sözleri ile ifade etmektedir:

“...Şu var ki, bu doğruluk insanın dış eylemlerine değil, iç eylemlerine uyuyor. Bize insanın kendini, oluşumundaki ilkeleri veriyor. Doğru insanda her bölümün kendi işini göreceğini, içindeki üç ilkenin birbirinin sınırını aşmayacağını anlatıyor bize. Doğru adamın içinde bir düzen kuruluyor. Bu adam kendi kendini yönetiyor, yola sokuyor. Kendi kendinin dostu oluyor. Tıpkı müzikteki alçak, yüksek, orta ve bütün ara tonlar gibi. İçindeki üç yanı birbirine bağlıyor; çokken, bir tek oluyor; tam bir ölçüye ve uyuma varıyor.”¹¹⁷

Yukarıda *Devlet* diyalogundan alınan alıntıdan yola çıkarak adaletin, parçaların bütün ile uyumlu ilişkisinin sonucunda gerçekleşeceğini söyleyebiliriz. Platon'un bireyin ruhunda belirlemiş olduğu üç parçanın uyumlu olmasıyla, birey mutlu ve adil bir yaşam sürecektir. Devletin toplumsal yapısında da var olan üç sınıfın birbiriyle uyum içerisinde çalışmasıyla da devlet adaletli olacaktır. Bu anlamda adalet; hem bilgelik, cesaret ve ölçülülük erdeminin koşulu hem de bu erdemlerin güvencesidir.

1.3.1. Doğruluk Tanımlamaları

Devlet diyalogunun Birinci Kitabında Platon, doğruluğun ne olduğunun tartışılmasını sağlar. Doğruluk üzerine diyaloglar Sokrates'in Kepholas ve oğulları Polemarkhos ile Lysias arasında geçmektedir. Bunlar kendilerine göre birer doğruluk tanımlaması yapmaya girişirler. Kepholas, doğruluğun alınan şeyi geri vermek olduğunu ifade

¹¹⁶ Platon, *Devlet*, s. 123

¹¹⁷ A.g.e., s. 133

eder ve Sokrates böyle davranmanın doğru veya eğri olabileceğini söyler.¹¹⁸ Bunu bir örnekle şöyle ifade eder; bir arkadaşın silahı emanet olarak alınsa, bu arkadaş çıldırıp ve emanetini geri istese, vermenin doğru olmayacağını açıklar.¹¹⁹ Dolayısıyla Sokrates, Kepholas'ın doğruluk tanımını bu örnekle çürütmektedir. Bu sırada Polemarkhos konuşmaya dâhil olarak Simonides'in "Doğruluk herkese borçlu olduğumuz şeyi ödemektir" söylemini doğru bulduğunu ifade eder. Sokrates'in bu sözü irdelemesi sonucu doğruluğun dostlara iyilik, düşmana kötülük etmek olduğu ifadesi ortaya çıkar.¹²⁰ Bir başka ifadeyle doğruluk, kime ne borçluysak onu vermektir. Bu durumda dosttan aldığımız iyiliktir ve iyilikle karşılık verilmelidir; düşmandan aldığımız kötülüktür ve kötülükle karşılık verilmelidir. Sokrates Polemarkhos'un iletmiş olduğu tanımdan yola çıkarak, kime dost kime düşman dendiğini araştırır. Dost, iyi görünen ve iyi olan insan olarak tanımlarken; düşman, iyi görünen ama iyi olmayan kişi olarak tanımlanır. Sokrates bu tanımlamaların ardından doğru adamın ne düşmanına ne de bir başkasına kötülük edemeyeceğini ifade eder.¹²¹ Çünkü kötülük etmek, kötü adamın işidir ve doğrunun ne şekilde olursa olsun birine kötülük etmekle ilişkisi olmamalıdır. Sokrates tartışmayı doğru adamın borcunun, kimseye kötülük etmemek olduğunu bunun hiçbir durumda doğru olmadığını ifade ederek sonlandırır.

Doğruluk ve bu bağlamda adalet kavramının tartışması; Thrasymakhos'un "doğruluk güçlünün işine gelendir" söylemiyle farklı bir boyuta taşınır. Bu söylem bir dönüm noktasıdır. Bize doğruluk ve adaletin günümüze kadar ulaşan belirlenimini verir. Sokrates ile Thrasymakhos arasındaki doğruluk üzerine yapılan diyaloga Glaukon da dâhil olur ve Sokrates'in doğruluk tanımını yetersiz bularak onu eleştirir. Ona göre, herkese iyilik yapmayı öngören doğruluk anlayışı insanlar tarafından bir yük olarak görülmekte ve olumsuz karşılanmaktadır.¹²² İnsanlar arasında haksızlık etmenin iyi, haksızlığa uğramanın kötü bir şey olduğu fikrinin yaygın olduğunu belirten Glaukon, bu durumu ortadan kaldırmak içinse halkın kanunlara başvurduklarını ifade eder. Glaukon' un adalet açıklaması; geleneksel türde olmakla birlikte adaletin yapay bir olgu olduğu düşüncesinden beslenir. Bu anlamda adâlet, insanların doğal

¹¹⁸ Aysel Demir- Şule Gece Çelikkan, *Platonda Siyaset ve Sanat*, s. 19

¹¹⁹ Platon, *Devlet*, s. 21

¹²⁰ A.g.e., s. 22

¹²¹ A.g.e., s. 26

¹²² A.g.e., s. 50

bencilliklerini şiddet dolu anarşiye yöneltmemeleri adına uzlaşma sağlamanın ürünüdür.¹²³ Galukon'un ardından tartışmaya kardeşi Adeimantos katılır. Eğri olup doğru görünen insanların mutluluğu elde ettiğini söyleyen Adeimantos, eğri olanın haksızca kazandığını bu durumda doğru olmanın sorun yaşamaktan başka bir şey olmadığını söylemektedir.

Platon doğruluk tartışması ile başlattığı *Devlet* adlı eserinde, ideal adil devletin özelliklerini Birinci, İkinci, Dördüncü ve Yedinci kitaplarda ayrıntıyla bize verir. *Devlet*'in bu bölümlerinde ideal devlette doğruluğun, diğer bir ifadeyle, adaletin nasıl belirdiği ortaya çıkmaktadır. İdeal devlette her bireyin kendi işini yapması ile adalet ve doğruluk kendiliğinden sağlanmış olacaktır. Böylece kurulmak istenen düzen, adaletin güvencesiyle sağlanacaktır.

1.3.1.1. “Doğruluk Güçlünün İşine Gelendir”

Devlet diyalogunun Birinci, İkinci ve Yedinci kitaplarında Platon özellikle doğruluk temelli adalet anlayışına odaklanır. *Devlet* Diyalogunun Birinci Kitabında doğruluk üzerine yapılan tartışmaların kırılma noktası, Thrasymakhos tarafından yapılan doğruluk tanımlaması ile gerçekleşmektedir. Thrasymakhos, doğruluğun tanımını “doğruluk güçlünün işine gelendir”¹²⁴ şeklinde ifade eder. Böyle düşünmesine sebep olarak, her toplumda yönetim kimde ise gücü elinde bulunduranın o olduğunu ve her yönetimin de kanunlarını işine geldiği gibi koyacağını söyler. Kısaca Thrasymakhos, güçlünün yönetimi elinde tuttuğunu ve kendi işine geldiği gibi kanunlar koyarak ülkeyi yönettiğini iddia eder. Doğruluk bu anlamda güçlünün işine yarayan şey olmasına rağmen güçsüzün işine yaramaz, hatta onun zararlıdır. Doğruluğun karşıtı olan eğrilik ise halkın, yönetenlerin işine geleni yapmasıdır.¹²⁵ Bu durumda kendi mutluluklarını değil, yöneticinin mutluluğunu sağlamak için çabalarlar. Thrasymakhos bu düşüncelerinin ardından eğrilerin her zaman daha kazançlı olduğunu, doğruların ise hep zarar gördüğünü ifade eder. Thrasymakhos'un tanımını, egemenliği elinde tutan yöneticinin yasaları kendi çıkarları doğrultusunda

¹²³ Larry Arnhart, *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev: Ahmet Kemal Bayram, 2. Bs., Adres Yay., İstanbul, 2005, s. 31-32

¹²⁴ Platon, *Devlet*, s.29

¹²⁵ A.g.e., s. 35-36

oluşturduğu ve uyguladığı yönündeki inanca dayanmaktadır. Bununla birlikte iyi bir yönetici kendi faydasından çok yönettiği halkın faydasını gözetmek durumundadır.

Sokrates; Thrasymakhos'un eğri insanın daha kârlı ve mutlu olduğu düşüncelerinin ardından, doğru insanın mı yoksa eğri insanın mı daha iyi yaşadığını sorgular. Thrasymakhos, eğri insanın işine geleni bilen olduğunu ve bu anlamda en akıllı kişi olduğunu söyler. Sokrates bu cevaba yönelik doğru insanın kendine benzemeyeni aşmak için çabaladığını, diğer bir ifadeyle, kötü insanlarla mücadele ettiğini belirtir. Bununla birlikte eğri insan, hem kendinden olanı hem de olmayanı aşmak istemektedir. Sokrates bu duruma bilimlerden örnek vererek bilimle uğraşan bir kişinin kendine benzemeyeni aşmak için çabaladığını; bilgisiz insanın ise hem benzerini hem de karşıtını aşmaya çalışacağını belirtir.¹²⁶ Buradan hareketle Sokrates doğru adamın bilgiliye, eğri adamın ise bilgisizliğe karşılık geldiğini ifade ederek; doğrunun akıllı, değerli, eğrinin de bilgisiz ve kötü olduğunu ortaya koyar. Sokrates, doğru kişiyi akıllı ve değerli olarak tanımlamasının ardından devletin gücünü doğrulukla mı yoksa eğrilikle mi elinde tutacağını sorusunu sorar. Burada Thrasymakhos'un eğriliği savunan düşüncelerinin üzerine, eğriliğin hâkim olduğu yerde halk arasında geçimsizlik ve kavga çıkacağını ifade eder.¹²⁷ Bu çıkarımdan hareketle doğruluğun hâkim olduğu devlette ise geçim ve dostluk hâkim olacaktır.

Sokrates ile Thrasymakhos arasındaki bu diyalog her iki düşünürü hangisinin daha üstün bir kavram olduğu tartışmasına götürür. Bu çerçevede doğru davranan daima kaybetmeye mahkûmdur düşüncesi anlam bulur. Çünkü doğru insan, iyi niyetli insandır. Bu nedenle çabuk kandırılabilir. O halde, devletin başına eğri mi geçmelidir sorusu ortaya çıkmaktadır.

1.3.2. Eğrilik Tanımlamaları

Sokrates'in Thrasymakhos ile doğruluk nedir üzerine tartışmaları sonucunda, konu eğriliğin ne olduğunu sorgulamaya gelmektedir. Glaukon ile geçen diyalogla birlikte eğrilik toplumda kabul gören, doğruluk ise kabul görmeyen taraf olarak belirlenmeye başlamıştır. *Devlet* diyalogunun Birinci Kitabında Thrasymakhos, eğri insanın aklını

¹²⁶ A.g.e., s.42-43

¹²⁷ A.g.e., s.43-44

iyi kullanabilen kişi olduğunu ifade etmektedir. Bunun üzerine Sokrates, doğru insanın yalnızca kendine benzemeyeni aşmak isterken, eğri insanın ise bu durum hem kendine benzeyeni hem de kendine benzemeyeni aşmak isteğinde olduğunu ifade eder. Ona göre, yalnızca bilgisiz bir insan hem bilgiliyi hem de bilgisizi aşmak düşüncesinde olur. Bu durumda iyi ve akıllı olan insan, sadece kendinden olmayanı aşmak isteyen doğru insandır. Sokrates bu çıkarımının ardından doğru insanın bilgili ve akıllı, eğri insanın ise bilgisiz ve kötü olduğunu ortaya koyar. Ona göre, eğrilik bu durumundan dolayı insanların arasına geçimsizlik ve düşmanlık sokmaktadır. Eğri insan hem kendisi gibi olan eğrilere hem de doğrulara düşman olmaktadır. Doğru insan ise iyi geçimi ve dostluğu sağlayan tutumdadır. Sokrates'in çıkarımlarına sessiz kalan Thrasymakhos, eğriliğin akıllıca bir şey olduğu konusunda ısrarcı tutumdadır. Bu tutum üzerine Sokrates; insan zihninin araştırmak, karar vermek gibi işlevlerinden bahseder ve yaşamın zihin gerektiren bir iş olduğunu ifade eder.¹²⁸ Kötü bir zihnin yönetimindeki yaşam da kötü olacaktır dolayısıyla eğri insan, kötü bir yaşam sürecektir. Bir başka ifade ile Sokrates için eğri insan, kötü bir zihin yapısına sahip mutsuz insandır.

Devlet diyalogunun İkinci Kitabında eğriliği savunan topluluğa karşılık, doğruluğu ve eğriliği tanımlama üzerine tartışmalar devam etmiştir. Buradan hareketle Platon'a göre insanda doğruluk; herkesin kendi işini görmesi ve her birinin birbirine müdahale etmemesidir. Ruhun üç parçalı yapısında; aklın işi yönetim, cesaretin işi koruyuculuk ve iştahın işi ise bedensel ihtiyaçları karşılamaktır. Cesaretin bir diğer işlevi de iştahların çatışma durumunda aklın taleplerini güçlendirmek ve ona destek olmaktır.¹²⁹ Platon'a göre, iştahın ölçülü olmaması durumunda bireyin ruhunda bozulma meydana gelir. Bu durumda bedensel istekler bireyi yönlendirmeye başlar ve davranışlarına egemen olur. Cesaret bu çatışmada aklın yanında yer alarak, bedensel isteklere karşı çıkararak aklın gücünü artırma işlevine sahiptir.

Devlet diyalogunun Dördüncü Kitabında doğruluk ve eğrilik tartışmalarının devam ettiği görülür. Platon'a göre eğrilik, ruhta bu üç bölümün uyumsuzluğu ile ortaya çıkmaktadır. Bölümlerin birbirine karışması düzensizliğe sebep olur. Üç bölümün

¹²⁸ A.g.e., s. 43- 47

¹²⁹ Tuncay Ceylan, "Siyaset Felsefesinin Temel Problemlerinden Biri ve Birlikte Yaşamın Koşulu Olan Adalet (Platon)", **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 14, 2006, s. 165

çatışması ile bu kişide doğruluk kavramı da oluşmaz.¹³⁰ Platon, eğri olan bir kişiyi gerçekte bütün insanların en az özgür olanı olarak ifade eder. Çünkü o, en kötü parçasının, iştahalarının kölesidir ve sürekli bir şeyleri ihtiyaç olarak görmektedir.¹³¹ Bu durumda iştahanın arzularını memnun etmek asla mümkün değildir. Böyle bir kişi son derece mutsuzdur.

Platon, bireyde doğruluk ve eğriliğin durumunu bir benzetme ile açıklamaktadır. Değişik bir biçimde çok başlı bir canavar olduğunu ve bu hayvanın her başının farklı yapıda olduğunu düşünmemizi ister. Kimisi uysal kimisi yırtıcı birçok farklı yapıda başı olan bir canavar, dilediği biçimde istediği her şekle girebilir. Bu canavarın yanına bir aslan ve bir de insan ekleyerek bu üçünü tek bir varlıkta toplar. Bu üçünün birleşimine insan şeklini verir. Bu kişi içerisinde çok başlı canavarı ve aslanı iyice besleyip kuvvetlendirirse, insanı aç bırakmış olacaktır.¹³² Böyle olunca üçü sürekli çatışacak ve birbirine zarar verecektir. Eğri insanın durumu da böyledir. İçindeki hayvanları büyütür ve gevşek bırakır ve aklın kontrolü zayıflar. Platon'un açıklamalarından hareketle eğriliğin; bireysel anlamda ruhun üç bölümünün çatışması, devlet boyutunda üç sınıfın arasındaki yanlış ilişkisiyle açığa çıkmaktadır. Ayrıca, eğri insan doğru insandan farklı olarak kötü olmayı iyi bilir. Eğri insanı kötü olması, diğer kötülerle başa çıkmasına olumlu etkide bulunur. Bu nedenle devletin başına eğri insanın geçmesi gerektiği savunulur.

Platon *Devlet* diyalogunun Sekizinci Kitabında bize bozuk yönetim biçimlerinden söz eder. Ona göre, doğrudan eğriye şeklinde ilerleyen beş çeşit devlet biçimi ve insan tipi vardır.¹³³ Hırs ve şeref hâkim olduğu korucuların yönettiği Timokrasi, zenginlerin yönetici olduğu Oligarşi, herkesin istediğini yapabildiği Demokrasi ve son olarak kendi güdülerinin kontrolünde olan ve tek kişinin hâkimiyetine dayanan Tiranlık olmak üzere dört türlü eğri yönetim biçimi vardır.¹³⁴

¹³⁰ Platon, *Devlet*, s. 134

¹³¹ Tuncay Ceylan, "Siyaset Felsefesinin Temel Problemlerinden Biri ve Birlikte Yaşamın Koşulu Olan Adalet (Platon)", s. 168

¹³² Platon, *Devlet*, s. 277-278

¹³³ A.g.e., s. 227

¹³⁴ A.g.e., s. 228-229

1.3.2.1. Timokrasiden Oligarşiye

Platon, ilkel toplumun büyüyerek çoğalmasıyla düzeni sağlayacak yasalara ihtiyaç duyulacağını belirtmektedir. Oluşturulan bu yasalar ile yeni bir yönetim şekline geçilmiş olacaktır. Bu yönetim tek bir aile şefinin elinde olduğunda Monarşi kurulmuş olacaktır. Aile şeflerinin bir araya gelerek yönetimi üstlendiğinde ise ortaya Aristokrasi çıkmaktadır.¹³⁵ Platon'a göre ideal yönetim tek bir kişi ya da seçkin bir grubun başta olduğu yönetimdir. Kaç çeşit insan yaradılışı varsa, o kadar da yönetim şeklinin olacağını söyleyen Platon, iyi ve doğru insanın karşısına Aristokrasiyi koyar ve yasaya uygun işleyen Monarşinin yanında onu da iyi bir yönetim şekli olarak gösterir.¹³⁶

Timokrasi devleti, aristokrasinin bozulmasıyla meydana gelmiştir. Platon, ideal devlet düzeninde belirlemiş olduğu sınıfların birbirine karışması ile bozulmaların meydana geldiğini belirtir. Devletteki ilk çözülme demirin gümüşe, tuncun altına karışması ile başlar ve anlaşmazlıkların başlaması ile kargaşa meydana gelir.¹³⁷

Timokrasi, Aristokrasi ile Oligarşinin ortasında yer almaktadır. Bu anlamda biraz Aristokrasiye, biraz Oligarşiye, biraz da kendine özgü bir yanı bulunmaktadır. Timokrasi; devlet adamlarının saygı görmesi, herkesin kendi işine yönelmesi, eğitime ve savaş alıştırılmalarına önem verilmesi gibi yanlarıyla Aristokrasiye benzer. Timokrasi devletinde bilgili insanların başa gelmesinden korkulmaktadır. Çünkü bu insanlar, sadeliklerini ve sağlamlıklarını yitirmiş durumdadırlar. Devlette daha kurnaz insanlar ve barıştan çok savaş işine yarayan kaba insanlar sevilmektedir. Bu özellik Timokrasiye özgü bir durumdur. Oligarşiye benzeyen durumları ise zenginlik tutkusu, altın-gümüş hazineleri saklamaları olacaktır.¹³⁸ Bu anlamda Timokrasi devlet şeklinin en belirgin yönü, şan ve şeref düşkünlüğünün abartılı bir biçimde yaşanmasıdır.¹³⁹

Timokrasi ile yönetilen devlette yaşayan insan tipine baktığımızda Platon; devlete ve yasalara saygılı, cesaret, yiğitlik dayanaklılık gibi bazı temel olumlu ahlaki değerlere

¹³⁵ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 161

¹³⁶ Platon, *Devlet*, s. 228

¹³⁷ A.g.e., s. 230-231

¹³⁸ A.g.e., s. 231-232

¹³⁹ A.g.e., s. 232

sahip olduklarını belirtmektedir. Timokrazi insanı; güçlü ve şerefli mevkileri seven, savaş gücüne, askerlik değerine inanan ve ava düşkündür. Timokrazi devletinin insanının gözü yukarıda olup; cimrilikle büyüyüp zamanla parayı, zenginliği isteyen insan tipi olmuşlardır.¹⁴⁰ Timokrazi, kendi içerisinde zenginlik hırsı taşıyan insanlardan dolayı bozulma durumunu içinde barındırmaktadır. Devletin kademesindeki herkes daha fazla mal edinme düşüncesinde olup ve yükselme tutkusuna kapılmışlardır.¹⁴¹ Bu sebeple onur ihmal edilip, paraya ve zenginliğe daha çok değer verilmesi; devletin sonunu hazırlamıştır.

Timokrazi yönetiminde insanlar paralarını rahatça harcayabilmek için yasaları ve kanunları bozmaktadırlar. Önlerinde bir engel kalmayan halk daha fazla zengin olabilmek için doğruluktan zamanla uzaklaşmaktadır. Platon, bir devlette zenginliğe ve paraya verilen önemin artmasını, doğruluğun ve doğru insanların şerefine azalması olarak görmektedir. Bu yönetimde şan ve şerefe düşkün yurttaşlar; zamanla para düşkünü, açgözlü olmaktadır.¹⁴² Bunun sonucunda halk asıl yöneticiler olan filozofların otoritelerine boyun eğmemek için onların denetiminden çıkarlar. Başardıklarında ise bu kez kendi aralarında birbirleriyle savaşmaya başlarlar. Ellere geçirdikleri zenginlikler onları hazlarının esiri yapmaktadır.¹⁴³ Tüm bu olumsuz gelişmeler sonucunda Timokrazi devleti bir başka devlete, diğer bir ifadeyle gelir üstünlüğüne dayalı bozuk bir zenginlik devletine dönüşecektir.

Platon, eğri devletleri analiz ederken hem siyasi rejime karşılık olan insan tipleri hakkında bilgi verir hem de bozulmanın nasıl ortaya çıktığına ilişkin açıklamalarda bulunur. Bu açıklamaların tümünde, bozulmanın yönetici sınıflar içinde ortaya çıkan bir karmaşadan dolayı meydana geldiği görüşü hâkimdir.¹⁴⁴ Platon'a göre devletin, Timokrazi'den Oligarşi'ye dönüşmesinin nedeni; yönetici sınıf içinde meydana gelen bozulmaya dayanmaktadır.

¹⁴⁰ A.g.e., 232-233

¹⁴¹ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 162

¹⁴² Platon, *Devlet*, s. 234-235

¹⁴³ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s. 423

¹⁴⁴ A.g.e., s. 423

1.3.2.2. Oligarşiden Demokrasiye

Timokrasi'nin sonunu hazırlayan zenginlik tutkusu Oligarşi'nin belirleyici unsuru olarak karşımıza çıkar. Platon bu devleti gelir üstünlüğüne dayanan devlet olarak niteler. O, zenginliği ve doğruluğu çok ayrı şeyler olarak görür ve zenginliğin baş tacı edildikçe doğruluğa verilen değerin azaldığını belirtir. Bu devlet yönetimi, zenginlerin söz sahibi olup yoksulların söz hakkı olmadığı bir devlettir.¹⁴⁵ Zenginliğe ve paraya düşkünlükle ortaya çıkan bu devlette, belli bir gelir seviyesine ulaşamamış yurttaşlar yasal olarak devlet işlerine giremezler. Dolayısıyla, en zenginin başta olduğu devlette yoksulların da hiçbir hakkı olamaz. Bu yönetim biçiminde yönetme işinin maddi bakımdan daha üstün olana verilmesi devletin en önemli kusurlarındandır. Çünkü bu yetenek gerektiren makamın ölçütü para olarak gösterilmiştir ki bu da adil değildir.¹⁴⁶ Üstelik yöneticiler sadece siyasetle ilgilenmeyip diğer işlerin de başındadırlar.¹⁴⁷

Oligarşi 'de zenginler ve yoksullar net bir biçimde birbirinden ayrılmıştır. Bu durum Platon'a göre, devletin en önemli kusurları arasında bulunur. Aynı toprak üzerinde yaşayan bu iki topluluk birbirlerinden hoşlanmaz. Üstelik yoksul olan kesimin devlet içerisinde hiçbir değerinin olmaması, onları devletten de uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle Oligarşi düzeninde yöneticiler, savaşı sevmezler hatta savaştan korkarlar. Çünkü halkı silahlandırmak onlar için daha korkunç bir şeydir.¹⁴⁸ Aynı zamanda savaş için para harcamak da uygun bir durum değildir.

Oligarşi rejiminin karşılığı olan insan tipinde; bedensel ve duyuşsal zevklerinin peşinde koşan ruh yetisinin ağır bastığı bir ruh hali görülür. Oligarşik devlet yapısında yaşayan birey, her şeyin para üzerine döndüğünü fark edince zengin olmak için elinden geleni yapacaktır. Daha fazla para kazanmanın yollarını arayıp zenginlere hayran olarak ömrünü geçirecektir.¹⁴⁹ Bu anlamda yurttaş da devlete benzeyerek para ve şeref düşkünü olacak bunlara erişmekten başka bir amacı da bulunmayacaktır.

¹⁴⁵ Platon, *Devlet*, s. 234

¹⁴⁶ A.g.e., s. 235

¹⁴⁷ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 163

¹⁴⁸ Platon, *Devlet*, s.235

¹⁴⁹ A.g.e., s.237

1.3.2.3. Demokrasiden Tiranlığa

Oligarşik sistemde yoksul olan kesim borçlarından kurtulmak için zenginlere başvurur ve faizle para alır. Bununla birlikte kanunlar zenginlerin hakkını koruyarak faizi meşrulaştırınca sınıfların birbirine kin beslemesi kaçınılmaz olmuştur. Bu iki kesim arasındaki gerilim her an savaşa dönüşebilecek durumdadır. Bir sebep ile iç savaş çıktığı zaman düşük gelirli bu savaşta galip geldiğinde demokrasinin temelleri atılacaktır.¹⁵⁰ Bu durumda zenginler yeni yönetimle birlikte ya öldürülür ya da yurttan kovulurlar. Geriye kalan yurttaşlar da devleti eşitlik ilkesiyle yönetmeye başlayacaktır.¹⁵¹

Demokrasi devletin en önemli özelliği özgürlüktür. İnsanlar diledikleri gibi serbestçe yaşama ve konuşma hakkına sahiptirler. Platon'a göre, bu düzen görünüşte en düzenli sistemdir ve birçok düzenin olduğu türlü renklere boyanmış olan bir düzenler düzeni vardır. Birden fazla düzenin olması ile Platon bu duruma "düzen panayırı" ifadesi kullanmaktadır.¹⁵² Demokrasi de varolan özgürlük havası, hoşgörü ve cömertliği sağlamaktadır. Ancak burada ahlakın varlığından söz edilemez. Çünkü herkes istediğini özgürce yapabilmektedir.¹⁵³ Buradaki yurttaşlar halinden oldukça memnundur, özgürlük ve eşitlik düşüncesine sahip olduklarına inandıkları için mutludurlar da.

Demokrasi yönetiminde halkın çoğunluğu yönetime dâhildir ve yönetici seçecekleri kişilerde devleti yönetecek yönetim bilgisi aranmamaktadır. Herhangi sıradan bir insan yönetimde yer alabilir. Ancak her işin ustası tarafından yapılmasını ısrarla savunan Platon için, sanatların en üstünü olarak gördüğü siyasetin bu sanattan anlamayanların elinde olması büyük bir tehlikedir. Ona göre, bu üstün sanatın üstün kişilerce yerine getirilmesi gerekmektedir. Oysa demokrasi, yönetimi bu işin ustaları denilecek az sayıda kişiye değil; çoğunluğa bırakmaktadır.¹⁵⁴ Demokrasi; her kafadan bir ses çıkacağı, doğrunun sesinin belki de hiç duyulamayacağı, kendisini çoğunluğun görüşüne emanet eden bir yönetimdir. Platon'a göre, büyük bir insan kitlelerinin yönetimi asla doğru bir yönetim şekli olmamaktadır.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 240-241

¹⁵¹ A.g.e., s. 240

¹⁵² A.g.e., s. 241-242

¹⁵³ A.g.e., s. 246

¹⁵⁴ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 165

Platon'a göre demokrasinin sonunu getiren durum sınırsız özgürlüktür. Doymak bilmeyen özgürlük isteği, demokrasinin bitişini ve zorbalığın başlangıcını oluşturmaya neden olur. Devlet yöneticileri halkın her isteğini yerine getiremez duruma geldiğinde, halk yöneticisinden memnun olmamaya başlayacaktır. Yurttaşlar en ufak kısıtlamaya ayaklanır hale gelerek başına buyruk hareket etmeye başlayacaktır.¹⁵⁵

Platon, demokraside özgürlüğe alışmış yurttaşların daima daha fazlasını isteyeceklerini düşünür. Bu durumun sonunda halkın kanunlara karşı çıkmayı sürekli hale getireceklerini söyler. Halk bir yerde baskıya benzer bir şey gördüğünde; öfkelenecek, ayaklanacak ve sonunda yazılı ve sözlü bütün kanunları umursamaz olacaktır.¹⁵⁶ Halktaki bu özgürlük arzusu kendi sonunu hazırlar. Platon, her aşırılığın ardından her zaman sert bir tepkinin geleceğini, özgürlüğün karşılığının da esaret olacağını belirtir. Bu durum Ona göre, zorba devlete zemin hazırlamaktadır.

Tiranlık bozuk yönetim şekli olarak Platon'un ele almış olduğu son yönetim biçimidir ve zorbalığın habercisidir. Platon, Demokrasi ile yönetilen devlette oluşan üç sınıfın varlığından bahseder. Birincisi, devleti elinde bulduran yönetici sınıftır. İkincisi, toplumdan uzakta düzenli bir hayat süren zengin sınıftır. Üçüncüsü, en kalabalık sınıf olan halktır. Halk, yöneticilere karşı cephe almaya başladığında kendine bir kurtarıcı arayışına girer ve böylece halk zorbayı kendi eliyle hazırlamış olur. Seçilen koruyucu halkın gücünü arkasına alarak ve halkın sağladığı askerlerle ya devletten kovulur ya da düşmanlarını alt ederek devletin başına geçer.¹⁵⁷ Bu kişinin devletin başına geçtiğini varsayarsak, ilk etapta halkına umutlar verip onların sevgisini kazanmaya çalışacaktır. Halkı bir arada tutmak için düşmanlarıyla uğraşarak savaşlar çıkaracaktır.¹⁵⁸ Zorba yönetime geçtiğinde devletin içini boşaltarak sisteme paralı askerler ve köleleri getirip yerini sağlamlaştırmaya çalışacaktır. Zorba devlette halkın durumunu Platon şöyle ifade eder:

¹⁵⁵ Platon, *Devlet*, s. 247

¹⁵⁶ A.g.e., s. 247-248

¹⁵⁷ A.g.e., s. 249-251

¹⁵⁸ A.g.e., s. 252

“... Halk yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş, özgürlüğe kavuşmak isterken eli sopalı kölelerin kulluğuna düşmüş oldu. Aşırı ve düzensiz özgürlük ona köleliğin en ağırını, en acısını, efendilerin en belalısını getirecekmiş meğer!”¹⁵⁹

Platon zorbanın ruh yapısını ele alarak, zorbalığın bireyin içindeki hayvani isteklerin artması ve bunları dizginleyememesiyle başladığını ifade eder. Sonuçta ise isteklerinin önünde engel olan her şeye kafa tutan, tanrıları bile hiçe sayan ve suç işlemekten korkmayan bir insan var olacaktır.¹⁶⁰ Platon, bir devletin düzenini bu bireylerin azlığına borçlu olduğunu ifade eder. Devletin kanunlarıyla toplumdaki diğer insanların düzenliliğiyle bu bireyler kısıtlanır ya da başka ülkeye giderler. Zorba, Platon’a göre bu insanların arasından çıkar.¹⁶¹

Platon’a göre en büyük haydut, rüyasında yaptıklarını uyanırken de yapan kişidir. Bu duruma düşmüş bir zorbanın, devletin başına gelmesiyle birlikte zorbalığı günden güne artacaktır. Platon; devlet ile insan birbirinin eşidir diyerek, zorba devlet ile halkın çizgisinin aynı gittiğini ifade eder.¹⁶² Halk; fakir, köle ve mutsuz iken devletin başında bulunan zorba da halinden memnun değildir, korkuları vardır ve mutsuzdur. Baş zorba dilediği her şeyi yapamaz koruması gereken bir tahtı vardır, her an yerinden olabileceği ya da öldürülebileceği korkusuyla kaygılanır.¹⁶³ *Devlet* diyalogunda zorbanın durumu şu şekilde ifade edilir:

“ Peki, zorba da buna benzer bir zindanda zincire vurulmuş yaşamıyor muydu, türlü türlü tutkular, korkular, istekler ortasında? İsteddiği kadar gezme, görme merakı olsun bu adamın, hiçbir yere kıpırdayamaz; yurttaşlar arasında yalnız o serbestçe gezmek, herkesin merak ettiği şeyleri görmek keyfinden yoksundur. Çoğu zamanını bir kadın gibi evine kapanmış olarak geçirir, dışarılara çıkıp dolaşan, hoş bir şeyler gören kimseleri kıskanır.”¹⁶⁴

Yukarıda verilen alıntıdan hareketle Platon; zorbanın, ne kadar zorba ise o kadar köle olduğunu ifade etmektedir. İsteklerini doyuramayan zorbanın, her zaman bir eksiği

¹⁵⁹ A.g.e., s. 254-255

¹⁶⁰ A.g.e., s. 259

¹⁶¹ A.g.e., s. 261

¹⁶² A.g.e. s. 262-263

¹⁶³ A.g.e., s. 265

¹⁶⁴ A.g.e., s. 266

olacaktır. Zorbanın yaşamı korku ve kaygı içinde yaşayan halktan farklı değildir. Platon, zorba ve keyfi bir yönetim biçimi olan Tiranlık'tan sonra hangi yönetim biçiminin geleceğini belirtmemiştir. Bunun yanında Tiranlığın yasalara saygılı bir azınlık tarafından yıkılıp, devletin içinden birinin eline geçeceğini söylemek de mümkündür.¹⁶⁵ Bu iyi azınlık tarafından çöküşe geçmiş zorba devlet, ideal devlete dönüştürebilir. Böylece yönetimlerin dönüşümü söz konusu hale gelmektedir.

¹⁶⁵ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 167

İKİNCİ BÖLÜM

FARABİ'NİN SİYASET FELSEFESİ

2.1. FARABİ VE SİYASET ANLAYIŞI

Farabi, siyaset felsefesinin gelişmesi ve incelenmesi konusunda önemli rol oynamıştır. Platon ve Aristoteles'in öğretileri, birçok yerel ve kültürel farklılıkların etkilerini de dikkate alacak şekilde Farabi tarafından yeniden işlenmiştir. Siyaset felsefesini yeniden inşa eden filozofların başında Farabi gelmektedir. İslam dünyasında siyaset felsefesinin alanının sınırlarını, problemlerini ve işleyiş yöntemini; yerel, kültürel ve dinsel etkenleri de dikkate alacak şekilde tanımlamayı başarmıştır.¹⁶⁶ Böylece siyaset felsefesinin İslam dünyasında tanınmasını ve yerleşmesini sağlamıştır. Çalışmalarıyla Mu'allim-i Sani onurlandırmasına yakışacak bir şekilde felsefe geleneğinin İslam dünyasında yeşermesini ve sonraki yüzyıllara etkisi ulaşacak şekilde gelişmesini sağlamıştır.

Tam adı Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed B. Turhan B. Uzluğ el-Farabi olan filozof Ebu Nasr el-Farabi olarak bilinmektedir. Farabi, 870 yılında Maverünnehir bölgesindeki Farab ilinin Vesiç kasabasında asker bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.¹⁶⁷ Çocukluğunda Farab 'da dinsel ve tabii bilimler alanında ilk eğitimini görmüştür. Daha sonra ilmi amaçla Buhara, Semerkant, Merv, Belh ve Rey gibi önemli kültür ve ticaret merkezlerini ziyaret etmiştir. Farabi kendini geliştirmek üzere zamanın en büyük ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'a gitmiş, orada geçirdiği dönem onun için dönüm noktası olmuştur. Burada önemli isimlerden felsefe eğitimi almıştır. Aristoteles'e dair bilgiler edinmiş eserlerini inceleme fırsatı bulmuştur.¹⁶⁸ Bu sayede mantık alanında ilerleme sağlamıştır.

¹⁶⁶ Hüseyin Gazi Topdemir, *Farabi*, 3. Bs., Say Yay., İstanbul, 2017, s. 50

¹⁶⁷ Yaşar Aydın, *Farabi*, 2. Bs., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2017, s. 23

¹⁶⁸ A.g.e., s. 25-26

Farabi, felsefe tarihinin kendisine kadar gelen döneminde felsefi problemler üzerinde kapsamlı değerlendirmelerde bulunmuştur. Farabi, Klasik Dönem İslam düşüncesinin oluşmasında, gelişmesinde ve felsefe geleneğinin yerleşmesinde öncü durumdadır. Platon ve Aristoteles bağlamında, felsefenin konularını ve problem alanlarını geniş boyutta ele alan ilk filozof Farabi olarak gösterilmektedir.¹⁶⁹ Çünkü Farabi hem felsefenin İslam dünyasında entelektüel bir uğraş olarak benimsenmesini sağlamış hem de Platon ve Aristoteles'in düşüncelerini incelemiş, onların eserlerini çevirerek felsefesinin temellerini atmıştır. Eserlerinde varlık, bilgi ve değer bakımından bu iki filozofun öğretilerini karşılaştırmış, görüşlerindeki benzerlik ve farklılıkları gerekçelendirerek ifade etmiştir.

Farabi, Mu'allim-i Sani-İkinci Bilge adlandırmasıyla Klasik Dönem İslam dünyasına felsefe, bilim ve sanat gibi entelektüel unsurların taşınmasında önemli görevler üstlenmiştir. İslam düşünce geleneği içerisinde Aristoteles, Mu'allim-i Evvel ilk bilge olarak kabul edildiğinden dolayı, Farabi de ikinci bilge olarak nitelendirildiğini görülür.¹⁷⁰ Bu anlamda Farabi, İslam dünyasında felsefe disiplinleri alanında Aristoteles'ten sonraki en yetkin temsilcidir. Bunun yanında birçok özgün düşüncüyü felsefe tarihine kazandırmıştır.

Farabi, yaptıklarıyla felsefe tarihinin parlak bir evresini oluşturan Antik Yunan döneminin düşünsel mirasını hakkıyla değerlendirmiş ve Yunan Felsefesinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Farabi'nin yapıtlarını incelediğimizde iki alanda yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi Mantıktır ki bu Aristoteles Mantığıdır. İkincisi ise Siyaset Felsefesidir. Platon'un diyaloglarından etkilenerek yerel kazanımlarını da gözetken Siyaset Felsefesini geliştirmiştir. Bunun yanında, Yeni-Platonculuğun kurucusu Plotinus'un düşüncelerinden de fazlasıyla etkilenmiştir.¹⁷¹ Farabi'nin gerçekleştirdiği mantık, felsefe ve bilim alanındaki çalışmalarından oluşan büyük bir külliyyatı vardır ve eserleri arasında en çok tanınanları şunlardır: *Mebâdi Arâ Ehl el-Medine el-Fâdıla (Erdemli Kent Sakinlerinin Görüşlerinin İlkeleri)*, *Kitâb el-Siyâset el-Medeniyye (Siyaset Üzerine)*, *Kitâb el-Mille (Uhuslar Üzerine)*, *Tahsîl el-Sa'ade (Mutluluğa Ulaşma)*, *El-Tenbih*

¹⁶⁹ Hüseyin Gazi Topdemir, *Farabi*, s. 53

¹⁷⁰ A.g.e., s .54

¹⁷¹ Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, 4. Bs., Ülken Yay., İstanbul, 2005, s.187

*alâ Sebil el-Sa'ade (Mutluluğun Kazanılması Üzerine), Kitâb el-Fusul el-Medeni (Medeniyetin Kısımları Üzerine), Kitâb el-Mille (Uluslar Üzerine), Mebâdi el-Mevcudât (Varolanların Başlangıcı), İhsâ'el-Ulûm (İlimlerin Sayımı), Felsefe el-Eflatun (Platon Felsefesi), Felsefe el-Aristûtalis (Aristoteles Felsefesi), Kitâb el-Lisan (Diller Üzerine), Kitâb el-Elfaz ve el-Hurûf (Sözler ve Harfler Üzerine), Kitâb el-Tahlil (Çıkarım Üzerine), Kitâb el-Nücûm (Astroloji Üzerine), Kitâb fî el-Mûsiki (Müzik Üzerine).*¹⁷²

Felsefesinde yaratılış probleminin çözümünü, Südür Teorisi'ni öne sürerek aşan ilk İslam filozofu Farabi'dir. Farabi, Südür ile birlikte varlıkların prensibini (Mebadi'ül-Mevcudat) ve de işlevini ele alarak ilerlemiştir.¹⁷³ Buna göre, Farabi'nin varlık anlayışını incelemekte fayda vardır.

Farabi'nin varlık prensipleri altı sınıfa ayrılır. Birinci mertebede, İlk Sebep vardır ve tektir fakat diğer mertebelerin her birinde varolanlar çoktur. İlk Sebep, İkinci Derece Sebepler ve Faal Akıl ile bu üç mertebe, cisim olmadıkları gibi cisimde de bulunmamaktadır. Nefs, Suret ve Madde olan üç mertebe ise cisimde bulunup, kendileri cisim olmayan mertebelere dir.¹⁷⁴ Farabi, cisimleri de altı cins olarak gruplamaktadır. Bunlar; Semavi Cisim, Düşünen Canlı, Düşünmeyen Canlı, Bitkiler, Madenler ve Dört Unsur. Cisimlerin bu altı cinsinden Âlem oluşmaktadır.¹⁷⁵

Farabi'nin Tanrı-Evren ilişkisine bakıldığı zaman Tanrı, ay altı âleme müdahalesini ay üstü âleme ait göksel cisimler ve Faal Akıl ile sağlamaktadır. Ay üstü âlemde varolan sistemli ve kademeli düzenin, ay altı âlemde oluş-bozuluş ile eksik olduğunu görmekteyiz. Farabi'nin devlet yapılanmasına dair fikirlerini ay üstü âlemdeki mükemmel düzenden aldığı iddia edilebilir.¹⁷⁶ Bu anlamda, yeryüzündeki sistemin tıpkı ay üstü âlemdeki gibi olması, mutluluğun ve ideal toplumun var olması

¹⁷² Hüseyin Gazi Topdemir, **Farabi**, s.71-81

¹⁷³ M. Yusuf Hüseyin, "Varlıkların Prensipleri Farabi'nin Südür Doktrininde Temel Prensip" Çev: Gürbüz Deniz, **Felsefe Dünyası**, Sayı:33, 2001/1, s. 91

¹⁷⁴ Farabi, **Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat**, Çev: Mehmet S. Aydın-Abdülkadir Şener- M. Rami Ayas, 2. Bs., Büyüyenay Yay., İstanbul, 2017, s. 37

¹⁷⁵ Farabi, **Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat**, s. 37

¹⁷⁶ M. Yusuf Hüseyin, "Varlıkların Prensipleri Farabi'nin Südür Doktrininde Temel Prensip", s. 91

anlamına gelmektedir.¹⁷⁷ İnsan, Tanrı'yı ve Tanrısal düzeni oluşturmayı hedeflediği zaman ideal devlet ile ay üstü âlemdaki düzeni oluşturabilecektir.

Farabi'nin felsefe sistemi toplumsal ve siyasal yöneliştir. Siyaset felsefesi ile insanın doğası ve varlık gayesine ulaşması arasında paralellik mevcuttur. Buna göre insan yaşantısında, iyi ve kötü yan yanadır. Bu sadece insana özgü bir durum olup doğada böyle bir özgürlük söz konusu olmamaktadır. Böylece, iyi ve kötü tercihi insanı ahlaki bir etkinliğe dâhil eder ve insan siyasal bir varlık olarak ortaya çıkar.¹⁷⁸

Felsefe ile İslami düşüncüyü uzlaştırma çalışmaları vasıtasıyla Meşşâî Felsefesinin kurucusu olan Farabi, bu doğrultuda siyaset felsefesini ortaya koymuştur.¹⁷⁹ Onun siyaset felsefesini daha iyi anlamak için erdemli şehir düşüncesinde önemli olan temel kavramlarına bakmakta fayda vardır.

2.1.1. Temel Kavramlar

2.1.1.1. Devlet

Farabi'de devletin ortaya çıkış sebebi altı temel yaklaşımda incelenmektedir. Birinci yaklaşım ontolojiktir. Farabi'ye göre, ilk varolan Tanrı'dır ve diğer varolanların varolmasının sebebidir. Tanrı, varlığının başka bir varlığa borçlu olmadığı, maksat ve sebepten uzak olandır.¹⁸⁰ Farabi'nin siyaset felsefesinin anlaşılması için Tanrı hakkındaki ifadelerini ve tanrısal düzeni incelemekte fayda vardır. Çünkü Farabi, erdemli şehir düşüncesinde Tanrı'nın evreni yönetme biçiminden ilham almıştır.

Farabi'ye göre Tanrı, hiçbir şekilde madde ile temas etmediği için özü itibarıyla bilfiil akıldır. Bilfiil akıl olmasından dolayı makuldür ve kendini kendiliğinden aklettiği için de hem akıl hem de bilfiil makuldür. Dolayısıyla Tanrı; hem akıl, hem bilfiil akıl hem de makul olan tek bir varlıktır. Tanrı hem bilir, hem bilinir hem de bilgidir. İnsanın tam bu noktada noksanlığı ortaya çıkar. Maddeye bulaşan insan,

¹⁷⁷ Recep Alpyağılı, *Gelen-eksel ve Çağdaş Metinlerle: Din Felsefesine Dair Okumalar 1*, 3. Bs., İz Yay., İstanbul, 2014, s. 458

¹⁷⁸ Yaşar Aydın, *Farabi*, s. 137

¹⁷⁹ Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, s. 175-188

¹⁸⁰ Farabi, *El-Medinetü'l Fazıla*, Çev. Nafiz Danışman, MEB Yay., Ankara, 2001, s. 15-20

Tanrı'nın cevherinden uzak kalmıştır.¹⁸¹ O halde insan, maddeden uzaklaştıkça bilfiil akla daha çok yaklaşır, idraki genişler ve zihni en mükemmeli kavramaya başlar.

İlk Varlık'tan başkasının meydana gelmesi, varlığının başka varlığa taşması ile gerçekleşmektedir. Bütün varlıklar, İlk Varlık'tan taşma mertebesine göre sıralanmıştır. Bütün varlıklar, Tanrı'nın özünü alma bakımından hiyerarşik bir sırayla meydana gelmişlerdir.¹⁸² Bu hiyerarşik varlık diziminde varlıkları birbirine bağlayan ve yakınlaştıran unsur sevgidir. Gerçek sevgi kaynağı olan Tanrı'dan, varlıklara sevme duygusu verilir ve bu şekilde kaynaşma, birliktelik meydana gelir.

Farabi, Tanrı'nın bu mükemmel düzenini devlete uygulamaktadır. Toplumdaki sosyal tabakaların birbirine göre durumu, ay üstü âlemdeki varlıklar tabakasına benzer durumdadır. Varlık zincirinden aşağıya doğru ilerlerken her mertebede sayı artar ve yetkinlik azalır.¹⁸³ Toplumda en alt tabaka, bir üst tabakaya hizmet edecek yeteneğe sahiptir ve melikliğe varıncaya kadar her seviyede yetkinlikler artmaktadır.

Devletin kökenine dair ikinci yaklaşım bio-organiktir.¹⁸⁴ Farabi, devletin varlığını organik düzeyde ele alarak; devletin organlarını Platon gibi vücudun organlarına benzetmektedir. Bu anlamda Farabi devleti cansız bir makine gibi görmez, onun devleti yaşayan organik bir varlığı andırmaktadır. Burada Platon'dan esinlendiği açıkça görülür. Farabi'nin Platon'dan farkı, yapıyı vücut organlarına indirgemesidir.

Devletin var olması için önce yönetici var olmalı ve yetişmelidir. Sonra bu yönetici devletin kurulmasına sebep olup tek tek insanları bir araya getirmektedir. Bu bağlamda yönetici, insan vücudundaki kalbi temsil etmektedir.¹⁸⁵ Farabi, yöneticiyi kalbe benzetirken, fertleri vücuttaki hücrelere, organları ise devletteki sosyal gruplara benzetmektedir.¹⁸⁶ Bedenin sağlığı, organlarının durumuna ve ruhsal durumuna bağlıdır. Devlette de yönetici; organları vasıtasıyla istediğini yapabiliyorsa, o toplum sağlıklı demektir.

¹⁸¹ Farabi, *El-Medinetü'l Fazıla*, s. 21-26

¹⁸² A.g.e., s. 30-31

¹⁸³ Bayraktar Bayraktarlı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, 1. Bs., Doğuş Yay., İstanbul, 1983, s. 33

¹⁸⁴ A.g.e., s.37

¹⁸⁵ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, Çev: Yaşar Aydın, 1. Bs., Litera Yay., İstanbul, 2018, s. 190

¹⁸⁶ A.g.e., s. 192

Ona göre, insan nefsinde ilk ortaya çıkan güç “beslenme gücü”dür. Devlette de ilk ortaya çıkan gereksinim ekonomik yapıdır. İnsanda beslenme gücünün ardından sıcaklık, soğukluk, dokunma, koku alma gibi duyuları hissetmesiyle “duyum gücü” ortaya çıkmaktadır. Devletin koruma gücü de insan vücudundaki duyum gücüne benzerlik göstermektedir. İç ve dış düşmanlarla ilgili haberleri alması, faydalarını ve zararlarını tespit etmesi gerekmektedir. İnsan zihninde; duyduğu, hissettiği şeylerin intibalarını saklayıp korumaya başladığında “mütehayyile gücü” ortaya çıkmaktadır. Bu güç sayesinde insan çeşitli duyuları birleştirerek veya ayırarak yeni kavramlar yeni bilgiler ortaya koymaktadır.¹⁸⁷ Bu sayede sanatları ve ilmi elde ettiği için “natıka gücü” ortaya çıkar. Devlette ilim sınıfı da aynı görevi yapmaktadır. İyiyi ve kötüyü ayırt edecek bilgiyi bu sınıf vermektedir. Sanat ve eğitimi de bu sınıf gerçekleştirmektedir.¹⁸⁸

Doğal çevre, devletin kökenine dair üçüncü yaklaşımdır. Farabi, coğrafi çevrenin insanı ve insanın meydana getirdiği devletin yapısını etkilediğinin farkına varan düşünürlerdendir. İklimlerin değişik oluşu farklı beslenmeye sevk edeceğinden farklı milletlerin oluşmasına sebep olmaktadır.¹⁸⁹ Dolayısıyla, farklı şahsiyetteki insanlar farklı devletler oluşturmaktadır. Sıcak iklimde yaşayan insanlar çabuk sevinen, neşeli yapıdadır, soğuk iklimde yaşayan insanlar ise soğukkanlı ve ciddi yapıdadır.

Devletin kökenine ait dördüncü yaklaşım ihtiyaç-gereksinim yaklaşımıdır. Farabi’nin varlıklar merdiveninde aşağıya doğru inilirken, varlıkların noksanlıkları ve ihtiyaçları artmaktadır. Farabi’nin siyaset felsefesinde amacı da bu varlıkların eksikliklerini ortaya çıkarmaktır.¹⁹⁰ Yaratılışlarına uygun bir biçimde bu eksikliklerin nasıl giderileceğinin yollarını belirlemekte ve devletin kaynağını da bu eksikliklerden doğan ihtiyaçtan temellendirmektedir.

İnsan, Farabi’ye göre bilkuvve halde dünyaya gelmektedir. Bu anlamda içerisinde bazı kuvvetler, potansiyel halde ham özellikleriyle mevcuttur ancak gelişmeye yani bilfiil olmaya müsaittir. Bunlar, bilkuvve halden bilfiil hale geçme çabası ihtiyacıdadır. Ancak insan bunu kendi kendine yapamayıp bir dış kuvvete ihtiyaç

¹⁸⁷ A.g.e., s. 134

¹⁸⁸ Bayraktar Bayraklı, *Farabi’de Devlet Felsefesi*, s. 40

¹⁸⁹ Farabi’nin bu düşünceleri İbn Haldun’u etkilemiş olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.

Bayraktar Bayraklı, *Farabi’de Devlet Felsefesi*, s. 46

¹⁹⁰ Bayraktar Bayraklı, *Farabi’de Devlet Felsefesi*, s. 50

duymaktadır.¹⁹¹ Öte yandan zaruri ihtiyaçlarını da tek başına karşılaması mümkün değildir. İnsan, tek başına akıl anlamında yükselme sağlayamadığı gibi temel ihtiyaçlarını da karşılayamaz.¹⁹² Farabi'nin burada insanın bilkuvve halden bilfiil hale geçiş aşamasındaki görüşlerini, Aristoteles'in kuvve-fiil düşüncesinden etkilenecek oluşturduğu görülmektedir.¹⁹³

Devletin kökenine ilişkin yaklaşımdan beşincisi sevgi ve adalettir. Farabi'ye göre bireyler, Tanrı'dan gelen birleştirici ve bağlayıcı bir güce sahip olan sevgiye ulaşmak için, önce Tanrı'yı tanımalıdırlar.¹⁹⁴ Farabi, erdemli devletin insanlarını birbirine bağlayan adalet ve sevgiyi, devletin oluşumu için iki önemli faktör olarak ortaya koyar. Ona göre, devletin yurttaşları ve yurttaşlar arasındaki mertebeleri sevgi ile birbirlerine bağlanır.¹⁹⁵ Böylece sosyal güç kazanırlar ve adil bir yaşam sürerler.

Sevginin devlet içinde nasıl yayıldığını ve halkı birbirine nasıl bağladığını ifade etmek için Farabi, sevginin çeşitlerini ele almaktadır. İlki insan iradesine bağlı olmayan fitri sevgidir. Ailedeki bireylerin birbiri arasında oluşan sevgi türüdür. İkincisi, devletin kuruluşu için gerekli olan tabii sevgidir. Üçüncüsü, fikir ve davranış birliğinden doğan sevgidir. Farabi'ye göre, erdemli devletin halkı fikir birliğinde olup aralarındaki sevgi de bu birlikten doğal olarak doğmaktadır. Dördüncü sevgi, aynı yurttaki yaşayan insanların birbirilerinden istifade etme ihtiyaçlarından doğan; menfaatten gelen sevgidir. Beşinci sevgi ise menfaatte ortak olan halk arasında bulunan haz sevgisidir. Bu sevgi onları birbirine bağlar ve kaynaştırır. Böylece sevginin kurduğu devleti Farabi'ye göre, adalet devam ettirecektir.¹⁹⁶

Devletin kaynağına yönelik altıncı ve son yaklaşım ise mutluluktur. Farabi'ye göre, insanın var oluşunun amacı en üstün mutluluğu elde etmektir. Bu noktadan hareketle devletin doğuşunun sebebini ve gayesini ortaya koymaktadır. Mutluluğa ulaşmak için mutluluğu bilmek ve gaye edinmek gerekmektedir. Bunun yanında mutluluğa götüren davranışların neler olduğunu bilmek ve uygulamak gerekmektedir. Farabi'ye

¹⁹¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 184

¹⁹² A.g.e., s. 186

¹⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. : Ahmet, Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*, 1. Bs., İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2007, s. 157-160

¹⁹⁴ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s.55

¹⁹⁵ A.g.e., s. 56

¹⁹⁶ A.g.e., s. 56-57

göre insanın mutluluğa götüren davranışları kendi başına bilmesi ve yapması imkânsızdır.¹⁹⁷ Bireylere bu konuda bir öğretici ve rehber gerekmektedir. Farabi insanın bu eksikliğini tamamlayacak kurumun devlet olduğunu belirtir. Bu anlamda Farabi'nin erdemli devleti, yurttaşların sadece mutluluğa erişme amacıyla yardımlaştıkları devlettir.

2.1.1.2. Yönetim Biçimi

Farabi, pratik felsefenin içinde ahlak ile siyaseti yan yana kabul etmektedir. Siyaseti, Mutlak Siyaset (es-Siyasetu'l Fazıla) ve Cahiliyye Siyaseti (es-Siyasetu'l Cahiliyye) olmak üzere iki sınıfta inceler. Mutlak Siyasetin tek, Cahil Siyasetin ise çok olduğunu belirtir.¹⁹⁸ Farabi'nin siyaseti iki sınıfa ayırmasındaki temel unsur yönetim biçimleridir. Erdemli siyasetle fazıl devlet, cahil siyasetle de erdemli olmayan devletler ortaya çıkmaktadır.

Farabi siyasetin yönetim biçimlerine göre değişen ve değişmeyen yönlerini ele aldığına, Faziletli Siyaseti değişmeyen siyaset olarak görmektedir. Böyle bir devlette hem değişen hem de değişmeyen siyaset aynı anda mevcut olacaktır. Farabi cahil siyasetleri ise siyaset olarak kabul etmemektedir. Çünkü cahil başkanların uygulamalarında kendi görüşlerinden hareket ederek devleti yönetip, bilgi veya daha önceki uygulamaları takip etmemektedir. Farabi bu şekilde yönetimle siyaset ilmi oluşmayacağını savunarak bu yönetime “derleme siyaset” adını verir.¹⁹⁹

Fazıl devlet, Ona göre örnek devlettir. Mutluluğu elde etmek için iradi olarak hareket eden devlettir ve buna itaat eden halk da faziletli halktır. Fazıl olmayan devlet ise mutlu olmadıkları halde mutluluk sanılan şeylerin elde edilmesine yarayan iş ve huyları gösterirler.²⁰⁰ Farabi'ye göre fazıl olmayan devlet, aslında doğal toplum halidir. Bu toplum kuvvetli ve zayıfın mücadelesi ile sözleşmeye dayalı olan,

¹⁹⁷ A.g.e., s. 61

¹⁹⁸ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 202-204

¹⁹⁹ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 18

²⁰⁰ Orhan Hülagu, *Farabi ve İbn-i Haldun'da Devlet Düşüncesi*, 1. Bs., Kırkambar Yay., İstanbul, 1999, s.50

sığınma ihtiyaçlarından dolayı toplu halde yaşamaya mecbur kalan toplumdur. Fazıl devlet bu toplumun gelişmiş halidir.²⁰¹

2.1.1.3. Özgürlük

Farabi, siyaset sisteminde insanı irade sahibi bir varlık olarak kabul etmiştir. İnsanın iradi bir varlık olarak kabul edilmesi anlayışı, onun davranışlarının sorgulanmasına da olanak tanımaktadır. Farabi'ye göre irade bir isteme problemdir ve insanın seçmesine bağlı bir isteme olarak ortaya çıkaran ise nefsin düşünme gücüdür.²⁰²

Farabi, öncelikle insan nefsinin güçlerini ele alır. İnsanda ilk ortaya çıkan güç beslenme gücüdür. Beslenme gücünün ardından duyuları hissetmesiyle duyum gücü ortaya çıkmaktadır. Duyularla birlikte insanın hissettiği şeye yönelmesi ve istemesi neticesinde arzu gücü meydana gelmektedir.²⁰³ İnsan duyduğu, hissettiği şeylerin bilgilerini saklayıp korumaya başladığında mütehayyile gücü ortaya çıkmaktadır. Bu güç sayesinde insan çeşitli duyuları birleştirerek veya ayırarak yeni kavramlar yeni makuller ortaya koyar. Bu sayede sanatları ve ilmi elde ettiği için natika gücü ortaya çıkar.²⁰⁴

Arzu etme gücü, bir şeyin istenmesi veya gerekli görülmesi vasıtasıyla gerçekleşir ve irade aracılığıyla meydana gelir. İrade ile birlikte istenen şeyi elde etme veya uzaklaşma yoluna gidilir. Bu anlamda arzunun istediği şeylere karşı tavrın hükmünü veren, iradedir. Farabi'ye göre, iradeyi harekete geçiren nefsin kuvvetleridir. İnsan bu kuvvetlerinden herhangi birinin idraki sonucunda bir şeye yönelmekte ya da ondan kaçmaktadır.²⁰⁵ Farabi bize iradenin değişik boyutlarından bahsetmektedir. Bu noktada iradeyi belirleyen iradenin nefsin hangi kuvveti sonucunda ortaya çıktığıdır.

İrade, başlangıçta duyumdan gelen bir istektir. Sonra, nefsin hayal gücü ve ona bağlı istek gelişir ve burada ikinci irade gerçekleşir. Bu irade, hayal etmekten doğan bir istektir. Bu iki iradenin oluşmasından sonra Faal Akıl'dan nefsin düşünen gücüne

²⁰¹ A.g.e., s.53

²⁰² Zeki Aktaş, *Farabi ve John Locke'un Ahlak Felsefelerinin Karşılaştırılması*, Bastırılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum, 2018, s. 66

²⁰³ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 132

²⁰⁴ A.g.e., s. 134

²⁰⁵ A.g.e., s. 136

akan ilk bilgiler ortaya çıkar. Bu andan itibaren insanda üçüncü bir irade türü doğar ki bu da düşünme fiilinden gelen bir istek olup seçme (ihtiyar) adını alır. Bu seçme yalnızca insana özgü bir durumdur.²⁰⁶ Bu sayede insanın övüleni, kınananı, güzeli ve çirkini yapmaya gücü yeter. İnsanlarda ise bu irade gelişince mutluluğu, iyiliği, kötülüğü, güzeli, çirkini yapmaya gücü yeter.

Farabi'ye göre, iradi iyilik ve kötülük insanın yöneliminden kaynaklanmaktadır. İnsanın amacı olan mutluluğa ise ancak düşünerek ve bilinçle yapılacak eylemlerle ulaşılabilir. Farabi iradi iyilikle mutluluğun ilişkisini şöyle ifade etmektedir:

“İnsan mutluluğu, Faal Akıl tarafından kendisine verilmiş olan ilkeleri ve İlk bilgileri kullanmakla bilir. O, mutluluğu bilir, arzu gücüyle onu ister, ameli güçle onu elde etmek için gerekeni yapmayı düşünür ve arzu gücünün araçlarını kullanarak, düşünme gücü tarafından ortaya çıkarılmış fiilleri gerçekleştirir ve ondaki duyum ve hayal güçleri mutluluğu kazanması için gerekli fiillere doğru atılımında düşünme gücüne yardımcı olur ve boyun eğer ise, bu takdirde, insandan meydana gelen her şey bütünüyle iyi olur. İşte sadece bu yolla iradi iyilik ortaya çıkar.”²⁰⁷

Farabi'ye göre iradi kötülük, insanda nazari düşünme gücünün yetkinleşmesinde gevşeklik göstermesi ile başlar. İnsan; mutluluğun bilincine varıp ona yönelmez, gerçek mutluluğun dışındaki şeyleri amaç edinir. Arzu gücüyle mutluluk dışındaki şeyleri ister, ona ulaşmak için ameli düşünme gücünü kullanır ve bulduğu şeyleri isteme gücüyle yapar. Bu duruma hayal ve duyum gücü de yardımcı olursa ortada tam anlamıyla kötü ortaya çıkar.²⁰⁸ İnsan mutluluğu bilip kavradığı halde; onu arzu etmez veya yeterince istemezse ve mutluluktan başka bir amaca hizmet ederse buradan çıkacak her şey yine kötüdür.

Farabi'nin yukarıda değinilen düşüncelerinden hareketle, ahlak sisteminde insanın özgür olduğu ifade edilebilir. Ancak, bu özgürlük, tamamen düşünme gücüne bağlıdır. Kişi özgürlüğünü mutluluğa ulaşmak amacıyla kullanılmalıdır. Bu anlamda Farabi'nin özgürlük anlayışı, bireyin mutluluğa erişmesi yolunda bir araç görevindedir.

²⁰⁶ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 84

²⁰⁷ A.g.e., s. 86

²⁰⁸ A.g.e., s. 86-87

2.1.1.4. Adalet

Farabi, adalet kavramını iki açıdan ele almıştır: Erdemli şehrin halkına göre genel olarak adalet, bilgisiz şehirlerin halkına göre adalet.²⁰⁹

Erdemli şehir açısından Farabi'nin adaletle ilgili görüşleri, hiyerarşik düzen içerisinde kentin kendi parçaları arasındaki bağlılık, dayanışma ve ortak prensiplerle tutarlılık göstermektedir.²¹⁰ Farabi'ye göre, devletin unsurları ve bu unsurların mertebeleri sevgi ile birbirlerine bağlanır. Adil toplumun temelleri sevgi ile atılır. Adalet ve adil davranışlarla da varlığını devam ettirir.

Farabi'nin erdemli şehir düşüncesinde belirttiği adalet görüşünde “sevgi” kavramı temel prensiptir. Farabi, erdemli şehirdeki adalet ve sevginin birleşimi ile ortaya çıkan bir uyumdan söz etmektedir. Erdemli şehirde var olan adalet, şehir halkının sahip olduğu iyi şeylerin, onların hepsinin arasında adil bir şekilde paylaşılmasıdır.²¹¹ Ardından bu durumun devamının sağlanmasıyla mümkündür.

Farabi'ye göre adalet, diğer bir anlamda yasaya uygun olmayı ifade etmektedir. Çünkü toplumda yasalar herkesin ortak yararını hedeflemektedir. Böylelikle devlette mutluluğu oluşturarak koruyan şeyler yasalar ve haklardır.²¹² Bu açıdan bakıldığında ise adalet erdemi, bireyler arası ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Yasalar yoluyla devlette varlığını sürdüren bu erdem, erdemlerin en iyisidir. Farabi'nin erdemli şehrinde adalet, bütün erdemler bir arada bulunduran bir erdemdir.

Erdemli devlette adalet iki yönde kendisini göstermektedir: Dağıtıcı adalet, düzeltici ve koruyucu adalet. Dağıtıcı adalet, bütün şehir halkına ait olan ortak maddi ve manevi iyiliklerin dağıtımında belirlemektedir. Ancak Farabi'ye göre bu dağıtım herkesin hak edişi ölçüsünde olmalıdır.²¹³ Farabi'nin düzeltici ve koruyucu adalet anlayışında, adalet görece eşitliğe dayanmaktadır. Buna göre herkesin yerine ve güçlerine göre dağıtım yapılacaktır. Dağıtımın temelinde, bireyin fikri ve akli

²⁰⁹ Huriye Tevfik Mücahid, *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, Çev: Vecdi Akyüz, 3. Bs., İz Yay., İstanbul, 2012, s.86

²¹⁰ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 56

²¹¹ Mirpenç Akşit, “Farabi Düşüncesinde Bir Erdem Olarak Adalet”, *Iğdır Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15 Temmuz, 2018, s. 32

²¹² A.g.m., s. 33

²¹³ Huriye Tevfik Mücahid, *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, s.85

üstünlüğünün belirleyici olduğunu görmekteyiz. İyilikleri dağıtan ve onları koruyan kişi ise kentin yöneticisidir.²¹⁴ Farabi bu konuda, Aristoteles'in adalet anlayışını kendi adalet teorisine aktarmıştır.²¹⁵

Farabi erdemli olmayan şehirlerin adalet olarak bildiği şeyin, zorbalık ve kuvvete dayalı olduğunu belirtmektedir. Buradaki adalet, korkudan kaynaklı olmaktadır. Erdemsiz şehirlerde adalet; alış, satış, emanetlerin sahiplerine geri verilmesi, bir şeyi zorla almama, haksızlık yapmama gibi alanlarda ortaya çıkan sözleşmeye dayalı adalettir.²¹⁶ Farabi'de korkuya dayalı olan ve cahil toplumların ürünü olan sözleşmeye dayalı olan adaletin erdemsiz şehirlerin bir vasfı olarak değerlendirmiştir.

2.2. FARABİ'NİN DEVLET YAPILANMASI

Antik Yunan felsefesinin önemli bir kısmını oluşturan devlet; birey ve toplum ilişkileri ile bu ilişkilerin siyaset felsefesi bağlamında nasıl kurulacağıının, kurumsallaşacağıının ele alınışıyla ilgilidir. Bu bağlamda devlet ve yasalar konularıyla uğraşan Farabi, bu alanda önemli bir adım atmıştır. Bu başarısından dolayı İslam dünyasında Siyaset bilimin kurucusu olarak anılmaktadır.²¹⁷

Farabi'ye göre, her insan varlığını sürdürme ve yetkinliklerin en üstüne ulaşma konusunda birçok şeye muhtaç bir yazgıda var edilmiştir. Her insan gereksinim duyduğu bir şeyi kendisine sağlayan bir insan topluluğuna ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla insanın özünde toplum içinde yaşamak ve yardımlaşmak vardır. Böylece her insan toplulukta yaşamını sürdürürken, yetkinleşme çabasında diğer insanlardan

²¹⁴ A.g.e., s.86-87

²¹⁵ Aristoteles adaletin; koruyucu adalet, dağıtıcı adalet ve değiş tokuş adaleti olmak üzere üç türünden bahsetmektedir. Dağıtıcı adalet; onur, servet gibi şeylerin adil olarak dağıtılmasıdır. Ancak bu dağıtım bireylerin mevkilerine, değerleri nispetinde gerçekleştirilecektir. Düzeltici adalette ise mutlak eşitlik söz konusudur. Yasa koyucunun, alışverişlerde veya insanlar arası ilişkilerde eşitliği bozan durumu ortadan kaldırmaya çalışmasıdır. Bir diğer ifade ile yasa koyucunun; söz konusu eşitsiz bir durumda, ortayı bularak eşitliği sağlamasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*, 1. Bs., İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2007, s. 265-268

²¹⁶ Huriye Tevfik Mücahid, *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, s. 87

²¹⁷ Hüseyin Gazi Topdemir, *Farabi*, s.214

ihtiyaç duyduğu şeylere ulaşabilir.²¹⁸ Farabi, toplumsal düzen içinde yaşamaya yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“İnsanın varoluşundan amaç, mutluluğu elde etmesi ve mutluluk da, mümkün varlıkların kabul edebilecekleri son yetkinlik olunca; insanın, bu mutluluğu nasıl elde edeceğinin belirtilmesi gerekir. Bu da, ancak ilk bilgileri oluşturan ilk düşünürlerin Faal Akıl tarafından insana verilmesiyle mümkün olur. Bununla birlikte, her insan bu ilk düşünürleri alma yatkınlığında yaratılmamıştır; çünkü her insan, yaratılışı gereği, eşit olmayan güçler ve farklı hazırlıklara sahiptir. İnsanlardan bazıları, yaratılışları gereği, ilk düşünürlerin hiçbirini almaya yatkın değildir. Bazıları da, -sözgelişi, deliler- onları olduklarından başka türlü kabul ederler. Bazıları ise onları, nasıl iseler öylece kabul edebilirler. İşte bunların insani yaratılışları sağlıklıdır ve başkalarının değil, yalnızca bunların mutluluğu elde etmeleri mümkündür.”²¹⁹

Yukarıda Farabi'nin ifade ettiği üzere insan, yaratılışının amacı olan yetkinliğe ulaşmakta bir takım engellerle karşılaşabilmektedir. Bu durumda birey, tek başına yeterli olmayıp başkalarına gereksinim duymaktadır. Farabi'ye göre her insan hem eşit donanımlara sahip değildir hem de Faal Akıl'dan gelen kapasite bakımından da eşit değildir. İradi bakımdan da her insanın farklılık gösterdiğini ifade eden Farabi, yetkinleşme yolundaki bu derecelendirmelerde insanların birbirine gereksinim duyduğunu belirtir. Farabi yukarıda belirtilen değerlendirmelerden yola çıkarak, toplumsal hayatın zorunluluğunu ve devletin gerekliliğini bireyin tek başına yetersizliği üzerine temellendirmektedir.

Farabi'ye göre mutluluğun elde edilmesi insanın nihai amacıdır ve bu yolda gösterdiği çaba da oldukça önemlidir. Ancak her insan mutluluğa ulaşma konusunda kendi kendine yetemez, bunu kendi başına yapamaz. Mutluluğa ulaşmada bir öğretmene ve kılavuza ihtiyaç duyulur. Bazı insanlar bir yol gösterici ile dışarıdan desteklenerek ilerleme gösterebilmektedir.²²⁰ Bu yüzden onlara mutluluğa ulaşmaya yönelik eylemleri öğretecek ve kendilerini doğru yola iletcek insanlara gereksinim duymaktadırlar. Farabi'ye göre insanlar, bu bakımdan iki tip model sergiler;

²¹⁸ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s.184-186

²¹⁹ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 87

²²⁰ A.g.e., s. 91-92

yönetilen ve yönetici. Şimdiye kadar belirtilenler üzerinden ifade edilebilir ki Farabi, Platon ve Aristoteles'in felsefesini kendi felsefesi temelinde içselleştirmiştir.

2.2.1. Erdemli Şehir

Farabi devlet kavramını "Medine" kelimesiyle ifade etmektedir. Toplum ve devlet için de aynı ifadeyi kullanmaktadır.²²¹

Farabi'ye göre siyaset diğer bir ifadeyle erdemli şehirde uygulanan yüksek sanat, mutluluğu elde etme yollarını öğretmektedir. Mutluluğun siyasi teşkilatlanma yoluyla nasıl oluşturulacağı konusunda bilgi vermektedir. Farabi'ye göre, ancak ve ancak bu sanat sayesinde gerçek mutluluk ile mutluluk sanılan şey ayırt edilebilir. Bunun yanında dünyevi ve ilahi mutlulukla ilgili hususların bilinmesini sağlayan, ilahi ve dünyevi her şey siyaset sayesinde mümkün olmaktadır. Siyaset burada sadece ahlak alanını değil; bir toplumu, bir milleti hatta bütün dünyayı konu edinmektedir. Farabi'ye göre, siyasete üstünlüğünü veren ahlakın siyasete temel olmasıdır. Fıkıh, Kelam gibi dini ilimler de siyasi teşkilatlanmanın yardımcılarıdır.²²² Böylece dini inançların ve faaliyetlerin rasyonel bir biçimde anlaşılması, dinin siyaset dili ile anlaşılması demektir. Farabi böyle bir anlayış sayesinde Fazıl Şehr'in halkı mutluluğa erişeceğini belirtir.

Erdemli toplum, gerçek mutluluğa ulaşmak için bir araya gelip yardımlaşan insanların oluşturduğu toplumdur. Farabi, erdemli bir toplumsal-siyasal organizasyonun en belirgin niteliği olarak uyumu görmektedir.²²³ Erdemli toplum bu açıdan bir taraftan evrendeki kusursuz düzene, bir taraftan da sağlıklı bir organizmaya benzetilmektedir. Ancak şunu belirtmeliyiz ki bu iki unsurun en önemli ortak özelliği, organlar veya parçalar arasındaki uyumdur.

Erdemli devlette iş, yetenek ve idari farklılıklar, bu doğal zemin üzerinde erdemli bir başkanın eğitimi ve yönlendirmesi sayesinde bir ahenge kavuşur. Her yurttaş yeteneğine veya toplumsal statüsüne göre kendisine verilmiş olan işi en iyi şekilde

²²¹ Orhan Hülâgu, *Farabi ve İbn-i Haldun'da Devlet Düşüncesi*, s. 33

²²² Mehmet Aydın, "Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'adet Kavramı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXI, s. 306

²²³ Yaşar Aydın, *Farabi*, s.143

yapmakla söz konusu uyuma iradi olarak katılmış olur.²²⁴ Bir diğer ifade ile erdemli devletin en önemli özellikleri yönetim ile yönetilenler arasındaki uyum, iş ve gaye birliğidir. Bu anlamda, bireylerin doğuştan getirdikleri yatkınları veya eksiklikleri ile toplumsal bir düzen kurulması için yardımlaşmak önemli bir kavramdır. Farabi'ye göre yardımlaşma, insan iradesi ile toplumu ya iyiye ya da kötüye yönlendirebilir. Bu nedenle her şehir mutluluğa ulaşma imkânı bulamayabilir.²²⁵ Ancak bir araya gelmenin aracı olan, gerçek anlamda mutluluğa ulaşmada yardımlaşmanın oluşturduğu şehir, en erdemli şehirdir. İnsanların mutluluğa ulaşmasını sağlayan toplumsal oluşum da erdemli toplumsal bir oluşumdur.

Farabi, erdemli şehrin tıpkı insan vücudundaki organların yardımlaşması ve işleyişi gibi tam ve sağlıklı olduğunu ifade eder. İnsan vücudunda nasıl yönetici organlar ve onlara hizmet eden hizmetçi organlar var ise erdemli toplumda da düzen böyledir. Onların arasında da yöneticiler ile yardımcı güçler bir arada bulunmaktadır.²²⁶ Organların hepsi mertebeli bir şekilde yönetici organa hizmet eder ve bunu doğal bir şekilde gerçekleştirirler. Farabi'ye göre tek fark şudur; erdemli şehirlerde organların yapmış olduğu doğal işleyişi, insanlar iradi melekeleri ile gerçekleştirmektedir.

Bedende bulunan yönetici organ kalptir ve diğer organlarla ortaklaşa çalışmaktadır. Kalp oluşan ilk organdır ve diğer organların oluşma sebebidir.²²⁷ Aynı şekilde şehir yöneticisi de ilk olandır ve şehrin diğer parçalarının ortaya çıkmasının sebebidir.

Farabi'ye göre her insanın yatkın olduğu bir alan ve bu insanların toplamında da ortak kümeler vardır. Bunlar yatkınlıklarına göre topluluk oluştururlar. Dolayısıyla her insanın birbirinden farklı ve üstün yanları vardır. Yaratılışlarından gelen bu yatkınlık onları sınırlamasa da yatkın oldukları alanda ilerlemelerini daha da kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda bir yatkınlık üzerine yaratılmış insanların bunu değiştirmesi ve tersine döndürmesi çoğunlukla imkânsızdır.²²⁸ İnsanlar bu yatkınlıkları ve yaratılışları üzerine iradeyle eğitime muhtaçtırlar. Yatkın oldukları bu şeyleri son yetkinliğine ulaştırmak için eğitilmeleri gerekmektedir. Bu durumun

²²⁴ A.g.e., s. 143

²²⁵ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri* s. 186

²²⁶ A.g.e., s. 190

²²⁷ A.g.e., s. 190

²²⁸ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 88-89

aksi gerçekleştiğinde yani yatkın olduğu Őeylerle eğitilmezlerse ve ihmal ederlerse zamanla sahip oldukları yetenekler de yok olmaya mahkûmdur.

İnsanlar, yatkın oldukları sanat ve bilim türüne göre mertebelerini belirlerler. Mertebece üstte veya altta olmak onların uğraştıkları ve kendilerini yetkinleştirdikleri bilim ve sanat dalına bağlıdır.²²⁹ Eğitim Farabi’de yatkınlıktan daha önemlidir. Çünkü yaratılış yönünden eksik olup eğitilen kişinin, yaratılış yönünden yetkin olup eğitilmeyen kişiden daha üstün olduğunu söylemektedir.

Erdemli şehirde bireyler yatkın oldukları işlere göre eğitilmektedir. Çünkü Farabi’ye göre yatkınlık üzerine yaratılmış olan insanların bu yaratılışı değiştirmeleri neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla bu yatkınlıklarına göre eğitilmelidirler aksi durumda topluma faydalı olamazlar.²³⁰ Bireyler yatkınlıklarına yönelik eğitilirken bu yatkınlığın türüne ve yeteneğine göre de üstünlükleri değişmektedir. Aynı yetenekte olup yeteneğini geliştiren de geliştirmeyenden daha üstündür. Yine yetenek yönünden daha düşük ancak eğitim alan kişi, yetenek yönünden daha üstün olan ve eğitim almayan kişiden üstündür.²³¹ Farabi her ne kadar yaratılıştan gelen yatkınlık ve yetenekleri toplumda değerlendirmek Şartıyla bir devlet inşa etse de; eğitimin önemini de vurgulamaktadır. Bu anlamda bireyler doğuştan getirdiği özelliklerle yetinmeyip bu kabiliyeti geliştirmek için iradi olarak çabalamalı ve eğitilmelidir.²³² Böylece hem yeteneklerdeki derecelendirme hem de toplumsal sınıflardaki derecelendirme ile gerçekleşen durum toplumda bir işlevsellik arz eder. Farabi’nin oluşturmuş olduğu bu derecelendirme düzeni, Tanrı’nın düzeni ile benzerlik göstermektedir. Yukarıdan aşağıya doğru eksilen sıralama ile Tanrı’nın evren tasavvuru benzeşim gösterir. İdeal olan da budur diğer bir ifadeyle devlet, Tanrı’nın düzenini taklit etmektir. Farabi insanın tabiatından gelen özelliklerini ortaya koyarken amacı, eğitime temel aramaktır. Ona göre insanın tabiatındaki eksiklik eğitilme ihtiyacı oluşturmaktadır. Bu anlamda erdemli devlette eğitimin amaçlarına baktığımızda, insanın yaratılış amacıyla aynı olduğu görülmektedir.

²²⁹ A.g.e., s. 89

²³⁰ A.g.e., s. 90

²³¹ A.g.e., s. 90

²³² Bayraktar Bayraklı, *Farabi’de Devlet Felsefesi*, s. 149

Erdemli devlette eğitimin dört amacı bulunmaktadır. İlk noktada eğitimin amacı yurttaşların karakter eğitimini sağlamaktır. Bunun için önce nazari ve fikri erdemleri kazandırmak gerekmektedir.²³³ Eğitimde düşünme erdemi ile ahlaki erdem bir arada verilmesinden elde edilecek diğer kazanım ise, kimin daha kuvvetli düşünme erdemine sahip olduğunun tespitidir. Çünkü düşünme erdemine ve üstün zekâya sahip olan yurttaşlar, daha zayıf olanlara yöneticilik yapacaklardır. Devlet siyasetini yürütecek yöneticilerin yetişmesi için düşünme erdemi konusunda üstün olan kişilerin tespitine ihtiyaç vardır.²³⁴ Farabi böylece, eğitimin siyasi görevini de ortaya koymaktadır.

Eğitimin ikinci amacı; her yurttaşı kendine has yetenekleri ve yaratılışının amacına göre yetiştirmektir. Yurttaşların meslek bakımından nelere yatkın oldukları, yatkın oldukları konularda ne kadar geliştirilebilecekleri gibi konuları ele almak eğitimin görevidir.²³⁵ Farabi'ye göre eğitim, bu görevini yerine getiremezse belli bir konuda üstün yeteneğe sahip olanların yetenekleri ihmal yüzünden yok olup gidebilir.

Erdemli devlette eğitimin üçüncü amacı, yurttaşların ruh sağlığını korumasıdır. Farabi bu konuyu bir benzetme ile açıklamaya çalışır. Yazı yazma işinde kötüye giden bir insan, yazı yazmada kötüleşir. Sonuçta insanda kötü yazma sanatı gelişirse, kendinde zamanla kötü davranışlar da oluşur. Bu durum kişinin ruhunda hastalık halini alır ve giderek bu kötü alışkanlıklardan zevk almaya başlar. Farabi'ye göre ruhen hasta olan bu tip kişiler, daima kötüyü yapmaya istek duyduklarından erdemli şeylerden tiksindir hale gelirler. Farabi bu kişileri, hastalığını bilmeden kendini sağlıklı hisseden kişilere benzetir.²³⁶ Eğitim, bu tip ruhi dengesi bozulmuş kişileri tedavi edecek uygulamaları amaç edinmektedir. Mutluluğa ulaştıracak işlerde insan ne kadar meşgul edilirse ve bu işleri ne kadar tekrarlırsa, o kadar çabuk kurtulacaktır. Sonuç olarak da kişi mutluluk mertebesine ulaşır ve ruhi üstünlüğü artar.

Erdemli devlette eğitimin dördüncü amacı, insanın amacı olan mutluluktur. Farabi erdemli devlet halkını iki kısma ayırır. Birinci grup mutluluğu tasavvur edenlerdir ki,

²³³ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, Çev: Ahmet Arslan, IV. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018, s. 33

²³⁴ A.g.e., s. 35

²³⁵ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 150

²³⁶ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s.216-218

bunlar ilkeleri tasavvur edilmiş şekliyle kabul ederler. Farabi bu guruba bilge kişiler adını verir. İkinci grup ise mutluluğu sadece hayal ederek amaç edinenler vardır. Bu grup ilkeleri tasavvur ederek değil, sadece hayal ederek kabul eder. Farabi'ye göre bu kişiler de sadece inanan kişilerdir.²³⁷

Farabi'ye göre eğitim, toplumdaki bu iki grubun mutluluğa ulaşmaları için yapmaları gerekenleri, yapabilecek hale gelmelerini temin etme görevindedir. Eğitim, yurttaşlara mutluluğu amaç olarak benimsetmeyi amaçlar. Bunu da yurttaşlarda, düşünme aracılığıyla buldurup, irade aracılığıyla mutluluğa ulaştıracak davranışları yapabilir hale getirerek gerçekleştirecektir. Böylece yurttaşların davranışları güzel ve erdemli olacaktır.

Erdemli şehirde, amaçlar kadar önemli olan bir diğer husus eğitimin yöntemleridir. Farabi eğitimde üç yöntem belirlemektedir. Birinci yöntem, söz ve ikna yoluyla. Farabi'ye göre eğitimci, yurttaşlarda inandırıcı ve heyecanlı sözlerle gereken davranışları yapma azmini uyandırmalıdır. Farabi, halk nazari erdemleri kazanana kadar bu metodun kullanılması gerektiğini savunur.²³⁸ Farabi söz ve ikna yöntemiyle eğitim verilirken gerek milletin gerekse fertlerin ortak ihtiyaçlarına yönelik erdemler koyulması gerektiğini belirtir.

Eğitimde ikinci yöntem, zor kullanmadır. Farabi'ye göre, her birey yetkinleşmek için yani mutluluğa ulaşmak için yaratılmıştır. Bu amacı, amaç edinmeyen ve ona ulaşmak üzere gereken işleri yapmayan yurttaşları terbiye etmek amacıyla yönetici savaş sanatını kullanır. Farabi'ye göre bu amaç için yapılan savaş, erdemli savaştır.²³⁹ Bu duruma ilave olarak Farabi, kötü olan bir kişiden kötülük giderilip erdem yerleştirilemezse, o kişinin şehirden çıkarılacağını ifade eder.

Eğitimde üçüncü yöntem, şüphenin giderilmesidir. Farabi'ye göre şüphede bir arayış vardır. Bu anlamda şüphe gerçeğe ulaştıran en önemli yollardan biridir. Yurttaşların şüpheyeye düştüğü konularda problem, o konuda bir kanaatin gerçekleşmemesidir. Kanaatin oluşması için ise konu hakkında örnekler verilerek şüphe giderilmeye

²³⁷ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 151

²³⁸ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, s.34

²³⁹ A.g.e., s. 34-35

çalışılmalıdır.²⁴⁰ Böylece şüphe baskıyla değil, takip edilip yönlendirilerek eğitimin temel metotları arasında var olmalıdır. Gerçek olmayan fikirlerden şüphe yoluyla nasıl kurtulacakları yurttaşlara öğretilmelidir.

Farabi'ye göre erdemli şehrin halkı aldıkları eğitimin yanında şu ortak şeyleri de bilmelidir. Bunlar:

- a) İlk Sebeb'i ve sıfatlarını bilmek.
- b) Faal Akıl'da son bulan maddeden ayırık şeyleri bilmek ve onların her birinin kendine has sıfatlarını, fiillerini bilmek.
- c) Semavi cevherleri ve onları niteleyen unsurları bilmek.
- d) Ay altı âlemde bulunan cisimlerin nasıl oluştuğunu ve bozulduğunu bilmek. Bunun yanında cisimlerle ilgili olup biten her şeyin sağlamlık, mükemmellik, inayet, adalet ve hikmete göre olduğunu bilmek.
- e) İnsanın oluşumunu, nefsin güçlerinin nasıl ortaya çıktığını, irade ve ihtiyarın meydana gelmesi için Faal Aklın nefsin güçlerine nasıl feyz ettiğini bilmek.
- f) İlk yöneticiyi ve vahyin nasıl geldiğini bilmek.
- g) Yönetici bulunamadığında onun yerine gelmesi gereken yöneticileri bilmek.
- h) Erdemli şehri, halkını, nefislerini ve mutluluğa nasıl varacaklarını bilmek. Ölümden sonra nefislerinin varacağı yeri bilmek.²⁴¹

Farabi, erdemli devlette eğitimin planlı ve programlı olması gerektiğini belirtir. Ona göre eğitimi bizzat devlet yürütmelidir. Bu anlamda yönetici en büyük eğitimcidir.²⁴² Yurttaşlarının ihtiyaçlarını ve nasıl eğitileceklerini yönetici belirlemelidir. Farabi için ailede aile reisi ne ise devlette de devletin başı odur. Bu sebeple devletin başı bir eğitimcidir. Yurttaşlarının şahsiyetine şekil verir.

²⁴⁰ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 148

²⁴¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 226

²⁴² Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 152

Farabi'nin erdemli devleti, ilkel bir toplum değildir. Burada her yurttaşın yeteneklerine uygun bir mesleği vardır. Yurttaşlar birden fazla iş yapamaz veya birden fazla sanatla meşgul olamaz. Farabi bu noktada Platon ile aynı fikri paylaşmaktadır. Ancak Platon'dan farklı olarak Farabi detaylı açıklamalara yer vermektedir.²⁴³ Farabi erdemli şehirde herkesin tek işle meşgul olmasına sebep olarak şunları gösterir:

- 1) Her insanın bütün iş ve sanatlara yatkın olması olanaksızdır. Bu sebeple insan yatkın olduğu işte ilerlemelidir.
- 2) Her insan bir iş ve sanatla meşgul olma imkânına sahiptir. Sadece bir iş ve sanatı mükemmel şekilde yapabilir. Çocukluğundan itibaren yatkın olduğu işle meşgul olarak yetiştirilirse, daha becerikli olacaktır.
- 3) Her iş için belli bir zaman gereklidir. Bir insan iki işi bir anda yapmaya kalkarsa, biriyle meşgulken diğerini aksatacaktır. Bu sebeple iki işten her biri için bir insan yetişmelidir.²⁴⁴

Farabi yukarıda yer verdiğimiz açıklamaları ile erdemli şehirde her insanın yatkın olduğu bir işle ilgilenmesi vasıtasıyla toplumda gerekli iş bölümünün gerçekleşeceği düşüncesindedir. Böylesi bir iş bölümü ile devlet, insan vücudundaki organların işleyişindeki ahengi yakalar ve sağlıklı olur.

Farabi'nin tasavvur etmiş olduğu toplum düzeninin yapı taşı insan olduğu için nihayetinde insanın iradi bir varlık olduğu gerçeğini karşımıza çıkarır. Dolayısıyla, iradelerin bir araya gelerek oluşturduğu bu topluluklarda temel gayeyi iradeler belirlemektedir. Toplumun gayesi de çoğunluğun mutluluğunu sağlamaktır. Farabi'ye göre böyle bir mutluluğu amaçlayan toplumlar mükemmeldir.²⁴⁵

Farabi toplulukların bir kısmını yetkin/kâmil, bir kısmını ise yetkin olmayan olarak iki sınıfta inceler. Yetkin topluluklar da büyük, orta ve küçük olmak üzere üç çeşittir. Büyük olan yetkin topluluk dünyanın tamamında bütün toplulukların bir araya gelmiş halidir. Yetkin orta topluluk bir ulusun bir araya gelmesinden oluşur. Yetkin

²⁴³ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 156

²⁴⁴ A.g.e., s. 157

²⁴⁵ Yaşar Aydın, *Farabi*, s. 140

küçük topluluk ise bir şehir halkının bir araya gelmesidir.²⁴⁶ Farabi'ye göre en üstün ve en yetkin iyiye ilk olarak şehirde ulaşılır. Çünkü şehirde insanların gereksinimlerinin karşılanmasını sağlayan yardımlaşma ve dayanışma vardır. Bu tür iş birliğine dayanan toplumda, insanların mutluluğa hizmet eden maddi ve manevi yetkinlikleri elde etmesi daha kolaydır.

2.2.2. İlk Başkan (Ar-ra'îs Al-avval)

Farabi'ye göre erdemli şehrin yöneticisini belirlemek oldukça önemlidir. Bir toplumun erdemli şehir olması için gerekli olan en önemli koşul erdemli bir yöneticinin olmasıdır. Farabi için bireylere mutluluğa ulaşma yolunda yetkinleşmeyi öğretecek bir öğreticiye ve doğru işlere yöneltecek bir kılavuza ihtiyacı vardır.²⁴⁷ Bu anlamda erdemli devlet, erdemini yöneticiden almaktadır. Ona göre, devletin yöneticisi iyi olduğu ölçüde halk da iyi olacaktır. Diğer bir ifade ile erdemli yöneticinin erdemli milleti olacaktır.

Farabi'ye göre insanların sahip oldukları yeteneklerini geliştirmek için bir eğitimciye ihtiyaçları vardır. Farabi burada insanların yaratılıştan getirdiği farklılıkların yaşamlarında da farklılaşmalara neden olacağını ifade eder. Örneğin, mesleğinin en ince noktasını bilen kişi, sadece birkaç noktasını bilen kişiden daha üstündür. Farabi bu noktada, eğitim ile yazgıyı karşı karşıya getirerek üstün yaratılıştaki olduğu halde eğitilmeyenlerin de noksan yaratılıştaki olup iyi bir eğitimden geçenlerin de yönetici olamayacağını belirtmektedir. Yöneticilik mesleği ile eğitim karşılaştırıldığında Farabi, Peygamber olan yönetici ile Peygamber olmayan yöneticilerin durumunu göz önüne getirir.²⁴⁸ Bu durumda, Peygamberlerin dışında yöneticiliğin yani ilahi kaynağa dayanmayan yöneticiliğin ancak eğitimle elde edileceğini belirtir.

Farabi, yöneticilik sanatının gelişi güzel bir sanat olmadığı düşüncesindedir. Ona göre toplumdaki sanatların çoğu devletin başkanlığına değil, başkanlığa hizmet etmek üzere ortaya çıkmıştır. Çünkü insanların çoğu hizmet etmek için

²⁴⁶ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 186

²⁴⁷ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 91

²⁴⁸ A.g.e., s. 112

yaratılmışlardır.²⁴⁹ Dolayısıyla sanatlar arasında hem devlet başkanlığına hem de hizmete elverişli sanatlar bulunmaktadır.

Farabi'nin *El-Medinetü'l-Fazıla*, *Es-Siyasetü'l-Medeniyye* ve *Kitabü'l-Mille* eserlerinde İlk Başkan dediği, *Tahsilü's Saade* eserinde Filozof, Kanun Koyucu ve İmam ile aynı şeydir. İlk üç eserde adı geçen İlk Başkan vahiy almaya yatkın görülmektedir. *Siyasetü'l-Medeniyye*'de bu durum ruhun Faal Akıl'la irtibat kurması ile açıklanmaktadır.²⁵⁰ Farabi *Tahsilü's-Sa'ade* adlı eserinde; kanun koyucu, melik, imam, filozof kavramlarının aynı anlama geldiği ifade etmektedir. Çünkü Melik sanatı, maharet ve erdemlere sahiptir bu özellikler de yönetim açısından oldukça önemlidir. Melik, idare ettiği halkı en üstün saadete ulaştıran güce sahiptir. Bu anlamda Melik, filozof ve kanun koyucudur.²⁵¹ Farabi'ye göre İlk Başkan seçkinlerin seçkinidir. Burada anlatmak istediğini, Farabi akıl nazariyesini ele alarak şu şekilde ifade eder:

“Mutlak anlamda ilk yönetici, başka bir kimsenin hiçbir işte kendisini yönetmesine asla gerek duymayan kişidir. O, bilim (‘ilm) ve marifeti gerçek anlamda elde etmiş olup, hiçbir şeyde kendisine yol gösterecek bir insana gerek duymaz. Yapmak zorunda kaldığı işlerin her birini iyice anlayabilecek güçtedir. O, öğrettiği her şeye başkalarını iyi şekilde kılavuzlayacak başkalarını yapabilecekleri işte çalıştıracak, mutluluğa giden bütün işleri belirleyecek, tanımlayacak ve değerlendirecek güce de sahiptir. Bu yaratılışca büyük ve yüksek yatkınlıklara sahip olan kişinin, Faal Akıl ile bağlantı kurduğunda gerçekleşir. O bunu (Faal Akıl'la bağlantı kurmayı), önce edilgen (münfa'il) akli, daha sonra da kazanılmış (müstefad) akli elde etmesiyle başarır.”²⁵²

Bireyin akıl ilkelerini oluşturan hiyerarşisinde bilkuvve akıldan sonra bilfiil akıl düzeyine geçiş vardır. Bu süreç herkes için ortak ve ulaşılabilir durumdadır. Ancak bilfiil aklın oluşmasından sonra aklettiği ile akletmesi bir olan kişi münfail akıl seviyesine ulaşmıştır. Faal Akıl'a ulaşma evresinde ilk basamak olan münfail akıl, müstefad aklın konusu olur ve müstefad akli bilfiil haline getirir. Müstefad aklın da

²⁴⁹ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, s. 39

²⁵⁰ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'nin Devlet Felsefesi*, s. 114

²⁵¹ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, s. 46

²⁵² Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 92

Faal Akıl'ın konusu olduğunu ifade eden Farabi, kişinin böylece Faal Akıl ile bağlantı kurduğu ifade eder. Böylece kişi, Faal Akıl'dan gelen tikelleri hem uyku hem de uyanıklık esnasında almaya hazırdır.

İnsan Faal Akıl'la bağlantı kurunca ve bunu aracısız bir biçimde gerçekleştirince, bu duruma Faal Akıl'dan o insana vahiy gelmesi denir. Edilgen akıl, müstefad aklın maddesi ve konusu olur. Müstefad akıl da Faal Akıl'ın maddesi ve konusu olur. Bu şekilde o kişi, mutluluğa insanları nasıl yöneteceğinin nasıl yönetici olacağına bilgisine ulaşır. “*Kazanılmış akıl kanalıyla Faal Akıl'dan münfail akla gelen bu akış, Vahy'dir.*”²⁵³

Müstefad akıl seviyesine gelmiş bir kişiye Tanrı, Faal Akıl aracılığıyla vahyeder. Tanrı'dan taşan şeyi Faal Akıl, müstefad akıl aracılığıyla onun münfail aklına ve ardından mütehayyile gücüne taşırır. Bu insan Faal Akıldan münfail aklına taşan şey sayesinde hâkim, filozof ve ilahi nitelikli bir düşünür olur. Mütehayyile gücüne taşan şey sayesinde de bir nebi ve ileride olacak şeylere ilişkin bir uyarıcı/münzir, tikellerle ilgili bir haber verici olabilir.²⁵⁴ Farabi'ye göre bu insan, insanlık mertebesinin en üstünde bulunmaktadır ve sanki Faal Akıl ile birleşmiş durumdadır. Farabi'ye göre mutluluğa ulaşmayı mümkün kılan her fiile vakıf olan bu insanlar bu özellikleri nedeniyle yöneticide olması gereken ilk şartı barındırmaktadır.²⁵⁵ Farabi'ye göre Faal Akıl kişinin münfail aklına taşarsa o kişi “Hâkim filozof” olur. Faal Akıl o kişinin muhayyile kuvvetine taşarsa o kişi “Peygamber (Nebi)” olur.²⁵⁶

Farabi'ye göre İlk yönetici, başka kimsenin kendisini yönetmesine asla gerek duymayan kişidir. Çünkü yetkinleşme gayretini tamamlamış ve mutluluğa ulaşmış biri olarak kendisine yol gösterecek bir kişiye ihtiyaç duymamaktadır. Kendisine ihtiyaç duyan kişilere de en iyi şekilde kılavuzluk edecek, yol gösterecek ve değerlendirebilecek güçtedir.²⁵⁷

Farabi, Faal Akıl ile bağlantı kuran İlk Başkan'ın durumunu ifade ederken bir amaç gözetmiştir. İnsanlığın en üstün seviyesine çıkmak, mutluluğa ulaştıracak

²⁵³ A.g.e., s. 93

²⁵⁴ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 198

²⁵⁵ A.g.e., s. 198

²⁵⁶ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'nin Devlet Felsefesi*, s. 117

²⁵⁷ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 92

davranışların neler olduğunu anlamak, gerçek anlamda ilim ve marifet sahibi olmak ve başkalarına rehberlik etmek için yatkınlıkla yüksek yeteneklere sahip olan kişinin Faal Akıl'la bağlantı kurması gerektiğini bize göstermektedir. Böylece Farabi, ilk devlet başkanının Peygamber olması gerektiğini ifade etmektedir.²⁵⁸ İlk Başkan'ın özelliklerini belirten Farabi, bu konuda on iki özellik sıralamaktadır. Bunlar;

- 1) İlk başkanın bedenen sağlıklı ve güçlü olması. Organlarıyla iletişiminin iyi olması, tam ve işler olmasıdır.
- 2) Kendisine söylenen her şeyi çok iyi anlayıp idrak etmeli ve söyleyenin ne amaçla söylediğini anlamalıdır.
- 3) Gördüğü, duyduğu, anladığı kısacası idrak ettiği her şeyi hafızasında tutmalıdır ve bunları unutmamalıdır.
- 4) İyi bir zekâya sahip olup, bir şey hakkında delil gördüğünde o şeyin neye delalet ettiğini zekice kavramalıdır.
- 5) İfadesi güzel olmalı, anlaşılır ve açık olmalıdır, anlattığı her şeyi doğru bir üslupla anlatabilmelidir.
- 6) Öğrenmeyi ve bilgi elde etmeyi sevmeli, bilginin peşinden koşarak, öğrenmenin meşakkatinden asla rahatsız olmamalıdır.
- 7) Doğruluğu ve doğruyu sevmeli; yalandan ve yalancıdan uzak durmalıdır.
- 8) Oyuna, yemeye içmeye, cinselliğe yani bedensel hazlara düşkün olmamalı ve bunlardan uzak durmalıdır.
- 9) Şeref ve onuruna düşkün olmalı ve onurunu zedeleyecek şeylerden uzak durmalıdır.
- 10) Tokgözlü olmalı ve paranın, malların gözünde değeri olmamalıdır.
- 11) Adaleti ve adil insanları sevmeli; adaletsizlik ve zulüm yapanlardan yana olmamalıdır. Başkalarına hak ettiğini vermeli ve bunu uygulamaya teşvik etmelidir.

²⁵⁸ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'nin Devlet Felsefesi*, s. 119

12) Yapılmasını gerekli gördükleri konusunda kararlı, cesur ve atılgan olmalıdır.²⁵⁹

Farabi; İlk Başkan seviyesindeki devlet başkanında vahyi konu edinirken, ondan sonra gelecek yani Peygamber olmayan devlet başkanından söz eder. İlk Başkan'dan sonra gelecek devlet başkanlarına Reisu's Sani (İkinci Başkan) ifadesini kullanmaktadır.²⁶⁰ Buna göre İlk Başkan'dan sonra gelecek devlet başkanları için aradığı özellikler değişmektedir. Farabi'ye göre yukarıda bahsedilen on iki özelliğin hepsinin bir insanda bir araya gelmesi oldukça zor bir durumdur. Çünkü bu insanlar yaratılıştan başkan olmaya lâayık görülür ancak bu yaratılışa sahip insanlar çok az bulunmaktadır. Bunun için devlet başkanında aranacak özelliklerin sayısını altıya indirir.²⁶¹ Bunlar;

- 1) Filozof olmalıdır.
- 2) İlk yöneticilerin yasalarını ve fiillerini bilmeli, hafızasında tutmalıdır.
- 3) Daha öncesinde hakkında herhangi bir yasanın bulunmadığı konuda çıkarım yaparken ilk önderlerin/imamların gittiği yolu izlemelidir.
- 4) Kendinden önceki yöneticilerin döneminde konu olmamış olan yeni durumlar karşısında; çok iyi karar verme gücüne ve çıkarsama kuvvetine sahip olmalıdır.
- 5) Gerek varolan yasalara gerekse yeni çıkarılmış yasalara karşı konuşma yoluyla iyi bir şekilde yönlendirme kabiliyetine sahip olmalıdır.
- 6) Savaşa ilişkin fiilleri uygulayabilmek için dayanıklılığı yüksek bir bedene ve harp sanatına sahip olmalıdır.²⁶²

Farabi, İlk Başkan'da on iki olan özellikleri, ikinci başkanda altıya düşürürken arada kalan boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Bu durum için çözümü ise İlk Başkan'dan sonra gelecek olan kişide, on iki özellikten beşi ya da altısı bulunmalı şeklindedir. Bir diğer farklılık da Farabi'nin İlk Başkan'da bulunan muhayyile ilgili özellikten

²⁵⁹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 200-202

²⁶⁰ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'nin Devlet Felsefesi*, s. 124

²⁶¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 202

²⁶² A.g.e., s. 202-204

İkinci Başkan'da feragat etmesidir. Şayet bu özelliklerde insan yine bulunamazsa, söz konusu yöneticinin, İlk Başkan'ın ve onun haleflerinin koymuş olduğu yasaları esas alarak yönetmesi uygundur.²⁶³ Böylece kanun ve düzen yönünde de eksiklik yaşanmayacaktır.

Farabi bu şartların bir araya geldiği bir insan bulunmadığında; biri yalnızca filozof olan, ikincisi ise diğer şartları taşıyan iki kişi bulunduğunda bu iki kişinin şehrin yöneticileri olabileceğini ifade eder. Ancak felsefenin yönetimin bir parçası olmaması durumu ortaya çıkarsa o şehir meliksiz kalmış olacaktır.²⁶⁴ Böyle bir durumda, şehir yok olma eşiğine gelir ve yöneticiye eşlik edecek bir filozof bulunamazsa şehir kısa zamanda yok olur.

2.3. ERDEMLİ ŞEHİRLERDEKİ TÜREDİLER

Farabi erdemli şehirde yaşayan erdemli olmayan kişilerin varlığından söz eder ve bunlara türediler der. Bu insanlar erdemli şehrin vatandaşlarını birbirine bağlayan ortak çizginin dışındadır. Farabi'ye göre bu insanlar, bitkilerde gelişen ve iyi yetişmesi için onlardan kurtulması gereken dikenlere ve kuru otlara benzerler.²⁶⁵

Farabi, erdemli şehirdeki türedileri de yöneliş biçimine göre sınıflandırmaktadır. Buna göre mutluluğu amaç edinmeyip; şeref, zenginlik ve yöneticilik gibi amaçlar peşinde koşanlara "Fırsatçılar" adını vermiştir.²⁶⁶ Erdemli şehirde yaşayan bazı kişiler de şehrin amaçları dışında amaçlara yönelirler. Ancak, erdemli şehrin yasaları onları bu fiillerden alıkoymaktadır. Bu kişiler yasa koyucunun sözlerini ve onun buyruklarını arzularına göre yorumlayan kişilerdir. Bu tür insanlara Farabi "Yanlış Anlayanlar" adını verir. Bazı kişiler yasa koyucuyu yanlış anlayıp, onun ifadelerini eksik değerlendirdikleri için, şehrin yasalarını ve yasa koyucunun güttüğü amacı anlamlandıramamaktadırlar. Bu kişiler farkına varmadan saparlar ve bu kişilere "Dinden Çıkanlar" denir. Farabi bir başka sınıfta ise akıl düzeyini yükseltilebilecek kişilerden bahseder. Bunlar gerçeği bazı misaller aracılığı ile bilirler. Bu kişiler

²⁶³ A.g.e., s. 202

²⁶⁴ A.g.e., s. 204

²⁶⁵ Huriye Tevfik Mücahid, *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, s.95

²⁶⁶ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 122

verilen misallerle yetinmediği sürece gerçeğe daha yakın misaller verilir. Kişide yeterlilik, istek olduğu sürece bu misaller gerçeğe daha da yaklaştırılır. Sonunda da kişi gerçek düzeyine yükselebilir.²⁶⁷

Başka bir sınıftakiler, gerçek mutluluğu, varlığın ilkelerini hayal edebilirler ancak onları tasavvur etme gücüne sahip değildirler. Bunlar hayallerinde oluşan misallerin sürekli olarak yanlısını ararlar. Onların gerçeği anlamaları imkânsızdır. Bu kişilerin akılları hakikati anlayacak güçte değildir. Bunun yanında gerçeği anlamaya güçleri yetmediği için hakikati anlayanları da küçük görürler.²⁶⁸ Farabi'ye göre bu kişiler çeşitli şekillerde erdemli olmayan şehirlerin amaçlarına yönelmektedirler. Erdemli şehirde ortaya çıkan türediler sınıfı, ne başlı başına bir şehir ne de geniş bir topluluk oluşturur. Farabi'ye göre, bu kişiler şehir halkının içinde eriyip gidecektir.²⁶⁹ Farabi türedilerin akıllı kişiler ve filozoflarca kara cahiller durumunda olduğunu ifade eder. Bu bireylerde erdemi gerçekleştirebilmek için, şehir yöneticisinin her sınıfı tedavi edecek özel yöntemleri kullanması gerektiğini belirtir. Bu yöntemler de türedileri şehirden kovmak, cezalandırmak, hapsetmek veya zor işlerde çalıştırmaktır.

2.4. FARABİ'DE ERDEMLİ OLMAYAN YÖNETİM BİÇİMLERİ

Farabi'ye göre mutluluğu amaç edinen toplumlar, bunun için gerekli ilkelere uyan ve nefsinin terbiye eden kişilerden oluşur. Bu kişilerin oluşturduğu devlete “Erdemli Şehir” denir. Ancak erdemli şehrin karşıtı olan şehirler de söz konusudur.²⁷⁰ Erdemli şehre zıt olan şehirler; cahil şehir, fasık şehir, değiştirilmiş/mübeddel şehir ve sapkın/dalle şehir olmak üzere dört çeşittir.

2.4.1. Cahil (Bilgisiz)Şehir

Cahil şehir, halkı mutluluğu bilmeyen ve ona dair bir fikri bulunmayan şehirdir. Bu nedenle onlar mutluluğa yönlendirilseler bile onu anlayamayacaklardır. Cahil şehrin

²⁶⁷ A.g.e., s.123

²⁶⁸ A.g.e., s. 124

²⁶⁹ A.g.e., s. 127

²⁷⁰ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 102

halkı, iyiliği sadece görünüşe dayalı iyilik olarak ele alır.²⁷¹ Bunlardan bir kısmı; beden sağlığı, zenginlik, hazzın tadını çıkarmak, keyfi yaşamak gibi dünyevi şeylerdir. Halka göre bunların her biri mutluluk ve mükemmelliktir. Bunların aksinin yaşandığı; açlık, sefalet, hazdan uzak kalmak, saygı görmemek ise onlara göre mutsuzluktur.

Cahil şehrin halkı, nefisleri yetkinleşmemiş olduğundan maddeye muhtaç halde kalırlar. Çünkü idrakleri ilk makullerden daha ileriye gidememiştir. Bu nedenle varlıkta kalmalarından dolayı nefsanî güçleri de bozulmuş bir durumda olur.²⁷² Cahil şehir kendi içerisinde birtakım şehirlere bölünür. Bunlar; zaruret şehri, alçaklık şehri, bayağılık şehri, onur şehri, üstünlük şehri, toplumcu şehir olmak üzere altı çeşittir. Cahil şehrin yöneticileri de bu şehirlerin sayısı kadardır ve her biri şehrini kendi arzusu, keyfiyetine göre yönetmektedir.

2.4.1.1. Zaruret Şehri

Zaruret şehri, zorunlulukların bir araya getirdiği topluluktur. Halk sadece yeme, içme, giyim, barınma gibi bedensel ihtiyaçlar dolayısıyla bir aradadır.²⁷³ Zorunlu ihtiyaçların karşılanması için işbirliği içerisinde olan bu topluluk ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yardımlaşma içerisindedir. Zaruret topluluğu zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması için çiftçilik, hayvancılık, avcılık, soygun ve benzeri yollara başvururlar. Avlanma ve soygun gizli veya açık şekilde yapılabilir.²⁷⁴ Bu topluluk zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya odaklı kurulduğu için ve sadece bununla ilgilendikleri için, burada sanat türleri de görülmemektedir.

Farabi bu toplulukta, zorunlu ihtiyaçları karşılama konusunda maharetli kişileri en başarılı kişiler olarak gördüklerini ifade eder. Bu anlamda bu topluluğun yöneticisi de, zorunlu ihtiyaçları karşılamak bakımından başarılı olan kişidir. Yönetici; zaruri ihtiyaçların karşılanmasında kişileri iyi çalıştırabilen, gerekli olan şeyleri korumayı bilen ve ihtiyacı olana ihtiyacını cömertçe veren kişidir.²⁷⁵ Farabi erdemli devlet ile zaruret devleti arasında yardımlaşmak bakımından ortak nokta görmektedir. Ancak

²⁷¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 204-206

²⁷² A.g.e., s. 218-220

²⁷³ A.g.e., s. 206

²⁷⁴ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 103

²⁷⁵ A.g.e., s. 104

zaruret devletinin insanı varlığı ile ilgili hususlarda yardımlaşırken, erdemli devletin insanı mutluluğa ulaşmak için yardımlaşır.²⁷⁶

2.4.1.2. Alçaklık/Nezle Şehri

Bu şehrin halkının ve yöneticisinin birinci amacı zenginliktir. Zenginlik ve servet üzerine birbiri ile yardımlaşan şehirdir. Bu şehrin halkı zenginlik tutkusundan ve cimrilikten dolayı ihtiyaçlarının ötesinde birikim sağlamak için işbirliği yapar, temel ihtiyaçları dışında hiçbir harcamada bulunmaz. Halk bu birikimi, bütün kazanç yollarına başvurarak ya da o bölgede var olan gelir elde etme yollarına başvurarak sağlamaktadır.²⁷⁷

Bu topluluğun en üstün gördüğü kişiler zenginlikte en ileriye gitmiş ve zenginliği elde etmekte en becerikli kişilerdir. Yöneticileri ise, şehir halkını zenginliğin kazanılmasında iyi yöneten ve onların zenginliğini koruyan kişidir.²⁷⁸ Zenginliğin kazanılması ise, temel ihtiyaçların karşılanmasında başvuru yolları yani çiftçilik, hayvancılık, avcılık, soygun gibi bütün yöntemler ile ticaret, kiralama gibi iradi anlaşmalar yoluyla olmaktadır.

2.4.1.3. Bayağlık ve Düşüklük Şehri

Bayağlık şehri; halkın yeme, içme ve bedensel hazlarına önem verdiği, eğlence ve oyuna düşkün oldukları şehirdir.²⁷⁹ Bu anlamda halk bedeni zevklerde, eğlence ve oyun gibi hayali zevklerde ya da her ikisini de elde etmede işbirliği yapan topluluktur.²⁸⁰ Halk, yeme, içme ve bedensel hazlardan zevk duyar ve bunlar arasında da en çok haz verenin ardından koşmaktadır. Halk bu eylemleri de varlıklarını devam ettirmek için değil sadece zevk verdiği için yapmaktadır.

Bayağlık şehri, bilgisiz şehir halkına göre daha mutlu ve imrenilecek bir şehirdir. Çünkü bilgisiz şehir, amacına ancak zorunlu ihtiyaçların ve zenginliğin kazanılması

²⁷⁶ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'nin Devlet Felsefesi*, s.86

²⁷⁷ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 104

²⁷⁸ A.g.e., s. 104

²⁷⁹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 206

²⁸⁰ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 105

ile ulaşılacağını düşünür.²⁸¹ Bu sebeple onlar, oyun ve zevk elde etmek üzere daha çok kaynağa sahip olan topluluğu daha mutlu, daha imrenilecek ve daha iyi durumda görmektedirler.

2.4.1.4. Şeref Düşkünü Şehir

Şeref düşkünü Şehir, sözde ve fiilde Şeref kazanmak için işbirliği yapan Şehir ve topluluktur. Halkın amacı; saygı gören, övülen, anılan, başka milletler nezdinde tanınan, söz ve davranış yoluyla yüceltilen kişi haline gelmektir.²⁸² Kendi aralarında eşitlik üzerine Şeref alışverişi veya kendisine gelecekte aynı türden bir Şeref vermesi amacıyla birbirleriyle Şeref alışverişi yapmaktadırlar.

Şehir halkının bir diğer özelliği, başkaları üzerinde egemenlik kurmaktır. Egemenlik kurmayı başaran kişi onlar için imrenilen kişidir. Halkın gözünde insanın Őereflendirilmesini sağlayan en yüksek göstergeler ise; kişinin birçok konuda egemenlik kurmada tanınmış olması, kendisinin güçlü olması ya da destekleyenleri sayesinde güçlülüğu ile başkasının egemenliğine girmemesi, başkasından kendisine zarar gelmemesi ancak kendisinin istediğinde başkasına zarar verebilmesidir. Böylesi bir kişi imrenilecek kişi olup Şerefe layık görölmektedir.²⁸³ Bu konuda en üstün olan en çok Őereflendirilendir. En Şerefli olan insan da yüksek bir soydan görölmektedir.

Bu toplulukta insanlar Şeref durumuna göre konumlanmaktadır. Şerefe en çok layık olan, Şerefe daha az layık olanın başkanı olur. Burada birinci koşul Şeref iken ikinci koşul da soydur. Zengin ve soylu olmayanlar için başkanlık ve Şeref söz konusu değildir. Dolayısıyla Şehrin yöneticisi en çok Şerefli ve soylu kişi olur. Halk için başkanların en üstünü, kendilerine zevk ve zenginlik kazandıran fakat kendisi için bunları istemeyen kişidir. O yalnızca Şeref, övgü, saygı ve fiille yüceltilmeyi, öldükten sonra da adının hem kendi milletinde hem de diğer milletlerde anılmasını istemektedir.²⁸⁴

²⁸¹ A.g.e., s. 105

²⁸² Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 206

²⁸³ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat* A.ge., s. 107

²⁸⁴ A.g.e., s. 108

Farabi, bu şehri erdemli şehre benzetmektedir.²⁸⁵ Çünkü şeref açısından insanların mertebeleri; halkın zenginlik, zevk ya da yararlı işlerde başkalarına yardım etmeleri söz konusu olduğu için erdemli şehirle benzerlik göstermektedir. Bu şehir aynı zamanda bilgisiz şehirlerin içinde en iyisidir. Ancak halkın şeref sevgisi aşırı bir biçim aldığında, şehir kolayca zorba şehire dönüşecek durumdadır.

2.4.1.5. Zorba Şehir

Bu şehirde halkın amacı başkalarının kendileri üzerine hâkimiyet sağlamasını önlemek ve başkalarını egemenlik altına almaktır.²⁸⁶ Bu anlamda zorba şehir, egemenlik elde etmek için halkın işbirliği yaptığı şehirdir. Topluluk; insan kanı dökerek, mal elde ederek, başkasını köle yaparak ve benzeri yollarla egemenlik kurmaya çalışır. Bunları yapmaktaki amaçları ise halkın tutku ve amaçlarıyla başkalarını alt etmesi, aşağılaması ve egemenlik kurmasıdır. Halk alt edilen kişileri kendi egemenlikleri altına alarak buyruk ve isteklerini yerine getirmelerini sağlamaktadır.

Zorba şehrin halkı kan dökmek ve başkaları üzerinde egemenlik kurmak gibi tutkulara sahiptir. Ancak bunu kendi halkından bir ferde karşı uygulamazlar. Çünkü başkalarına egemen olmak amacıyla işbirliği yapmak ve dıştan gelecek tehlikelere karşı birbirlerinin can ve mal güvenliğini korumak durumundadırlar.²⁸⁷ Bu sebeple birbirilerine muhtaç olduklarından, birbirlerinin can ve mallarına zarar vermeyip, kendi şehirleri dışındaki tüm şehirlere düşmanlık beslemektedirler.

Zorba şehrin başkanı, başkaları üzerinde egemenlik kurmak için halkı çalıştırmada en büyük tedbir gücünü gösteren, halkın arasında en kurnazı olan, egemenliğinin sürekli olması için yapılması gerekenler hakkında en sağlıklı görüşe sahip olan kişidir. Bu kişi, halkın başkanı ve hükümdarı konumundadır.²⁸⁸ Egemenlik; bazen bir şehrin diğer bir şehri egemenliği altına almasıyla, bazen aynı şehirde egemen olanlarla egemenlik altında olanların bir arada olmasıyla, bazen de tek bir kişinin

²⁸⁵ A.g.e., s. 109

²⁸⁶ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 206

²⁸⁷ Yaşar Aydın, *Farabi*, s. 156

²⁸⁸ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 111

başkaları üzerinde egemenlik kurmasıyla gerçekleşebilmektedir.²⁸⁹ Bu şekilde zorba şehir, yalnızca egemenlik kurmak ve ondan zevk almak için bu üç yoldan birine başvurmaktadır.

Farabi zorba şehri, halkından yalnız bir kişisi zorba olan, halkının yarısı zorba olan ve halkının tamamı zorba olan olmak üzere üç grupta incelemektedir. Birinci şehir kendilerine hiçbir yarar getirmeyeceği halde sadece egemenlikten zevk aldıkları için başkalarına zarar veren kimseler vardır. İkinci şehirde halk değerli, yüksek olan ve bayağı olmayan şeyler uğruna egemen olma mücadelesi vermektedir. Bu şeyleri zor kullanmadan elde ettiklerinde ise zora başvurmamaktadırlar. Üçüncü şehrin halkı, şerefli şeylerden biri için yarar sağlayacağını bilmedikçe, başkasına zarar vermeyen halktır.²⁹⁰

2.4.1.6. Demokratik Şehir

Demokratik şehrin halkına mensup her birey, hiçbir durumda engelle karşılaşmayan ve dilediğini hür bir şekilde gerçekleştirebilen kişilerden oluşmaktadır.²⁹¹ Burada halk arasında bir eşitlik olup, yasalara göre her insan eşittir. Bu şehrin halkı özgürlüğe sahip olduğundan arzuları ve zevkleri çok çeşitlidir. Dolayısıyla birbirine benzeyen ve birbirinden farklı birçok topluluk barındırmaktadır.²⁹²

Demokratik halkı yöneten yöneticiler, yönetilenlerin isteklerine göre yönetim faaliyetinde bulunup ve onların arzularını yerine getirmeye çalışmakla sorumludur. Farabi'ye göre, duruma bu açıdan bakıldığında yöneten ile yönetilen arasında bir fark olmadığı görülmektedir. Bu şehrin halkına göre şerefli kişiler; şehir halkının özgürlüğüne zarar vermeyen, onların isteklerini yerine getiren ve dış düşmanlara karşı koruyan kimselerdir. Bu topluluk, halkına bunları sağlayan kişiye başkanlık veren ve başkanı şerefli gören bir şehir topluluğudur. Yöneticinin yaptıklarına karşılık halk da ondan şeref ve mallarını esirgememektedir. Başkan ya imrenildiğinden dolayı ya da ataları iyi yöneticiler olduğundan halkın gözünde büyük bir mevkiye

²⁸⁹ A.g.e., s. 113

²⁹⁰ A.g.e., s. 114-115

²⁹¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 206

²⁹² Yaşar Aydın, *Farabi*, s. 157

sahiptir.²⁹³ Durum bu ikisinden biri olduğu için başkana yönetme hakkı verilmiştir. Dolayısıyla halk, başkanı kendinden üstün görmemektedir.

Farabi'ye göre bu şehir başka şehirler arasında en çok imrenilen ve en mutlu olan şehirdir. İçerisinde her türlü çeşitliliği barındıran ve kısıtlamanın olmadığı bu şehri herkes çok sevip, bu şehirde yaşamak istemektedir. Her soydan insanı barındıran bu şehirde farklı yatkınlıkları olan ve değişik eğitimlerle birlikte, yetişme biçimleri görülmektedir. Demokratik şehirde arzulanan tüm yaşam biçimlerine rastlanır. Farabi'ye göre bu çeşitliliğin içerisinde zamanla erdemli kişilerin yetişmesi mümkündür. Her çeşit işle uğraşan topluluktan filozofların, şairlerin ve hatiplerin yetişmesi olağandır. Bu yapılanmayla erdemli şehrin bazı kesimlerini oluşturabilecek nitelikte insanlar çıkabilmektedir. Şehrin en güzel yanı da budur. Böylelikle demokratik şehir, bilgisiz şehirler arasında ileri derecede iyilik ve kötülüğü birlikte bulduran bir şehirdir.²⁹⁴ Demokratik şehirlerde yönetim mevkileri bir mal karşılığı satın alınır çünkü yönetme açısından kimse kimseden üstün değildir. Dolayısıyla bir kişi otoriteyi elde ettiyse bunu ya şehir halkı ondan karşılık beklemeden ya da bir karşılık alarak vermiştir.

Halkın gözünde erdemli başkan, halkın çeşitli istek ve arzularını yerine getirmekte iyi görüşlü ve tedbirli olan bir kişidir. Aynı zamanda halkı düşmanlara karşı koruyan ve mallarına dokunmayan kişidir. Devletlerin her biri sadece kendi istek ve arzularını elde etmeyi kolaylaştıracak, yollarını açacak ve aynı zamanda kendilerini koruyacak bir yönetici ister. Farabi'ye göre bu sebeple cahil şehirler erdemli kişilerin yönetimini istemez ve ona karşı çıkarlar. Bunun yanında Farabi, erdemli kişilerin yönetimde bulunması ihtimalinin, zaruret şehrinde ve demokratik şehirde daha mümkün olduğunu ifade eder.²⁹⁵

²⁹³ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 117

²⁹⁴ A.g.e., s. 118

²⁹⁵ A.g.e., s. 119

2.4.2. Fasık Şehir

Fasık şehir halkı, tıpkı erdemli şehrin halkı gibi erdemleri, Tanrı'yı ve Faal Akıl'ı bilip inanan fakat fiilleri cahil şehir halkı fiilleriyle aynı olan halktır.²⁹⁶ Halk, kendilerini mutluluğa iletecek işleri bilir ve bunlara inanır. Ancak bildikleri halde bu işlere sarılmayıp bilgisiz şehirler gibi davranırlar.²⁹⁷ Halkın bütün iş ve görüşleri tıpkı bilgisiz şehrin davranışları gibidir. Bilgisiz şehirlerin amaçlarından herhangi birini benimserler. Davranışlarını ve yaşam biçimlerini de bu amaçlarına göre yönlendirmektedirler.

Fasık şehrin halkı, erdemli görüşlere sahip olup bunları uygulamadığından fikri bir çatışma yaşamaktadır. Farabi bu şehrin insanların eziyet çektiklerini ifade eder. Bu şehir halkının sayısı arttıkça eziyetleri şehre yeni gelenlere de bulaşmaktadır. Mutsuzluk bu şehirde tam anlamıyla hâkimdir.

2.4.3. Değiştirilmiş Şehir

Değiştirilmiş Şehir, önceden erdemli şehir halkının görüşleri ve fiilleriyle aynı olup zamanla değiştirilmiş ve başka şekillere girmiş şehirdir.²⁹⁸ Dolayısıyla değişmiş devlet, erdemli devletten dönüşmektedir. Hangi devletin fikirleri onu etkilemiş ise o devletin şeklini almaktadır. Farabi bu halkı değişime uğratan ve onları yoldan çeviren kişinin fasık şehirlerin halkından biri olduğunda sadece o kişinin bedbaht olacağını ifade eder. Diğerlerinin durumu ise cahil şehirlerin halkı gibi çözülüp dağılmak olacaktır. Farabi'ye göre, hata ve yanlışlık sebebiyle yolundan sapanın durumu her halk için aynıdır.²⁹⁹

2.4.4. Sapkın Şehir

Sapkın şehir; Tanrı, Faal Akıl ve mutluluk hakkında uygun olmayan bozuk görüşlere inanan insanlardan oluşmaktadır. Halk, bu şehrin ilk yöneticisinin vahiy alan birisi

²⁹⁶ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 208

²⁹⁷ Yaşar Aydın, *Farabi*, s. 157

²⁹⁸ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 208

²⁹⁹ A.g.e., s. 224

olduğuna inanır ve yönetici de bunu sağlamak için aldaticı, sahte Şeyler kullanır.³⁰⁰ Bu anlamda Şehrin halkına sunulan mutluluk anlayışı, gerçek anlamda mutluluğun taklidi durumundadır. Onlar için sunulan fiil ve görüŐlerden gerçek mutluluk elde edilemeyecektir.

Sapkın Şehrin yöneticisi, gerçek anlamda mutluluğu bildiği halde, cahil Şehrin amaçları arasında bulunan bir Şey uğruna halkı yoldan çıkararak kişidir. Bu kişi fasık Şehir halkından biri olup sadece kendisi mutsuzdur. Şehir halkı ise helak olacak ya da diğer cahil Şehir halkının dnŐei Şeye diğerleri nasıl deđiŐtiyse dönüŐüp çözülecektir.³⁰¹

³⁰⁰ A.g.e., s. 208

³⁰¹ A.g.e., s. 222

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON VE FARABİ'DE İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Platon ve Farabi'nin siyaset anlayışlarını geniş bir biçimde ele alınarak her iki düşünürün ideal devlet düşünceleri ayrı bölümlerde incelenmiştir. Düşüncelerinin üzerinde durdukları kimi noktalar farklı olsa da tasarlamış oldukları devletlerde toplum yapısında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler doğrultusunda her iki düşünürün fikirleri arasında önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Platon ve Farabi'nin ideal devlet düşüncelerinde en önemli ortak kavram erdemdir. Her iki düşünürün de erdem konusunda ortak yönü: erdemli bir toplumla erdemli bir devlete ulaşmaktır. Bu anlamda erdem, sadece ahlak alanına ilişkin bir kavram değil, siyaset alanındaki görüşlerin de merkezi durumdadır. Buradan hareketle her iki düşünürün ideal devlet anlayışlarında, erdem ve buna bağlı olarak siyasette erdem üzerine düşüncelerini incelemekte fayda vardır.

Görüşlerini sistemli bir şekilde ele alan Platon'un siyaset alanındaki görüşlerinin, ahlak alanındaki görüşlerine tamamlayıcı olduğu açıktır. Platon eserlerinde, erdemin ne olduğunun sorgulanışına büyük bir yer ayırmıştır. Bu konuda hocası Sokrates'in takipçisi olmuştur. Sokrates'in 'erdem bilgidir' tanımından yola çıkmış ancak bununla yetinmeyip erdeme dair daha ayrıntılı yorumlar getirmiştir.³⁰² Platon, erdemi öncelikle bilgelik üzerinden açıklaya çalışmıştır. Kişiyi doğru davranışa yöneltecek unsur muhakkak bilgi olacaktır. Buna bağlı olarak herkes iyiyi ister, kimse isteyerek kötülük yapmaz. Kötülük bilgi eksikliğinden ve çok kez iyi sanılan şeyin kötü olması ile meydana gelmektedir. Erdemli kişi de öncelikle bilgi sahibi, bilge olacaktır. Platon bilgeliği, 'kendi kendini bilme, neyi bildiğini, neyi bilmediğini bilmek' olarak tanımlar. Bu tanımla beraber erdemi de 'neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmek'

³⁰² Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.87

olarak belirler.³⁰³ Platon için bir insanı erdemli hale getirecek bilgi sıradan bir bilgi değildir. Üst düzeyde olan bu bilgi Platon'da son olarak iyinin, iyi ideasının bilgisi olarak ortaya çıkacaktır.³⁰⁴

Platon ayrıca, erdemin parçalarından bahseder. Ona göre, erdemin parçalara ayrılışı ruhun parçalanışına karşılık gelmektedir. Platon, bu üç parçanın sahip olması gereken üç erdemi de ortaya koyar.³⁰⁵ Platon'a göre insan erdemli bir yaşam için hazların peşinden koşmamalıdır.³⁰⁶ Bedenine değil ruhuna önem vermelidir. Bedenden önce ruha önem veren Platon için ruhun iyiliği, sağlığı ancak bilgelikle sağlanacaktır.³⁰⁷ İnsan gerçek mutluluğa ulaşabilmek için hazza karşı zafer kazanmalıdır.³⁰⁸ Erdemli bir yaşam onun için, ölçülü bir yaşamdır.

Farabi, erdem konusunda Platon'dan oldukça etkilenmiş ve erdem, siyaset felsefesinde incelikte ele alınmıştır. Farabi, erdemin iyi ve mutlulukla olan ilişkisini, erdem çeşitlerini ve erdemin toplumsal ve siyasal yaşam içerisindeki durumunu ele almıştır. Farabi, erdemin insanın hem bu dünyadaki hem de ahiretteki yaşamını daha mutlu hale getireceğini belirtir. Erdemli insan edindiği büyük güçle, hem yaşamdan hem de ölümden korkmaz.³⁰⁹ Platon'da olduğu gibi Farabi'de de erdemin kazanılması zordur. Fakat sonucunda elde edilecek mutluluk açısından bakıldığında zaman, çekilen sıkıntıya değerlidir. Farabi de Platon gibi erdemi sınıflara ayırarak inceler. Onun sınıflamasında erdem dört türdür: Teorik Erdemler, Fikri Erdemler, Ahlaki erdemler, Pratik Erdemler.

Erdemlerden ilki olan teorik erdemlerde Farabi; ilk varlığa, varlığın ilkelerine ve bu ilkelerin bilgilerine sahip olmak gerektiğini belirtir. Mutluluğa ulaşmak isteyen kişi öncelikle mükemmelliğe nelerin yaklaştırdığını ve mükemmellikten nelerin uzaklaştırdığını araştırmalıdır. İnsanı mükemmelliğe yaklaştıran şeyler iyilik, erdem ve güzel davranışlar iken; insanın mükemmelliğe ulaşmasına engel olan şeyler ise

³⁰³ Tanju Gökçöl, *Diyaloglar: Kharmides*, Derleyen: Mustafa Bayka, 14. B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, s.314

³⁰⁴ Platon, *Devlet*, s.190

³⁰⁵ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, s.91

³⁰⁶ Platon, *Yasalar*, Çev: Candan Şentuna-Saffet Babür, 3. Bs., Kabcacı Yay., İstanbul, 2007, s. 106

³⁰⁷ Tanju Gökçöl, *Diyaloglar: Kharmides*, s. 303

³⁰⁸ Platon, *Yasalar*, s. 186

³⁰⁹ Farabi, *Fusul'ül-Medeni*, Çev: Hanifi Özcan, 1. Bs., Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1987, s.62

kötülükler, erdemsizlikler ve çirkin davranışlardır. Bu anlamda mutluluğa ulaşmakta ilk şart; varlıkların ve bu varlıkların içeriklerinin akılla anlaşılmasını sağlayan bilimlerden olan kuramsal erdemlere sahip olmaktır.³¹⁰

İkinci olarak fikri erdemler ise birey ya da toplum için iyi olanı araştıran, ortaya çıkaran düşünce kuvvetidir. Bu düşünsel erdemler, erdemli amacın elde edilmesinde en yararlı şeyi keşfetme olarak da tanımlanabilir. Düşünsel erdemlerin değeri ve gücü, kuramsal erdemlerin gelişmişliğine bağlıdır.³¹¹ Ahlaki erdemler Farabi'ye göre, teorik mükemmellik seviyesindedir. Ahlaki erdemler, milletlerin en yüksek mutluluğa ulaştıkları dört tür şeyin bilgisini içermektedir.³¹² Buna göre fikri erdemler, teorik erdemlere; ahlaki ve pratik erdemler ise teorik ve fikri erdemlere bağlıdırlar. Teorik ve fikri erdemler, pratik erdem ve pratik sanatların meydana gelmesini sağlamak üzere bir sebep ve başlangıç oluştururlar. Dolayısıyla, insanın varlık hakkında bilgi sahibi olmadan ahlaki amaçlar hakkında düşünmesi mümkün değildir. İyilik ve kötülüklerin belirlenebilmesi buna bağlı olarak erdemli niteliklerin geliştirilebilmesi için teorik ve fikri erdemlere gereksinim vardır. Bununla birlikte, teorik erdemlerle istenilen amacın gerçekleşmesi de ahlaki erdemlere bağlıdır.³¹³ Verilen bağlantılardan hareketle ahlaki erdemlerden, iyi düşünüşün dışında iyi davranışların kastedildiğini görmekteyiz. Pratik erdemler ise; daha çok pratikte, işte, ameli sanatlarda iyi olanı sergileyebilme becerisidir. Farabi'nin fikirlerinden yola çıkarak bu erdemlerin birbiri üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bunlar kişi tarafından adım adım edinilmektedir.

Farabi, erdemleri dört sınıfta incelemesinin ardından bunları; ahlaki ve akli olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Akli erdemler; hikmet, akıllılık, zekâ ve anlayış mükemmelliğidir. Ahlaki erdemler ise iffet, cömertlik, adalet gibi erdemlerdir.³¹⁴ Bu iki ayırmda birbirinin karşısında duran ayrımlar değildir. İlk verilen ayırım ikincisine göre daha ayrıntılı bir ayırım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erdem hakkında iki filozofun görüşlerine genel olarak bakıldığında benzer yönlerin olduğu görülmektedir. Platon'un ruhun parçalarına göre yaptığı erdem sınıflaması

³¹⁰ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, s. 14-15

³¹¹ A.g.e., s. 22

³¹² A.g.e., s. 17

³¹³ A.g.e., s. 29

³¹⁴ Farabi, *Fusul'ül-Medeni*, s. 31

Farabi'de bulunmamaktadır. Her ikisi için amaç; erdemi parçalamak değil, erdemi genel olarak ele almak ve önemini vurgulamak olmuştur. Ancak Farabi, Platon gibi önce ayırdığı erdemleri sonra tek bir erdem altında birleştirmemiştir.

Platon ve Farabi'nin erdemle ilgili görüşlerini ele almanın ardından erdemin siyasetteki yeri üzerine düşüncelerine bakıldığında, her iki düşünür için de erdem önemli bir amaç olarak belirlemektedir. Devlet yönetimleri de bu amaç doğrultusunda şekillenmektedir. Platon, ideal devletin en önemli özelliği olarak erdemi ortaya koymaktadır. Erdemli bireylerden oluşan, erdemli bir toplum ve erdemli bir yönetim amacındadır. Platon'un erdem sınıflamasında diğer erdemlere temel olan erdem bilgeliktir. Bilgelik erdemi, üç parçalı ruh anlayışında, akla tekabül eden kısımdır ve bu erdeme sahip olması gereken de yönetici sınıfıdır. Böyle bir yönetici ile yerinde kararlar veren, gerçek bilge bir devlet oluşur. Toplulukta bu tarz düşünebilen bilge insanların sayısı az olmakta ve bu yönetici kitle sayesinde tüm yurttaşları mutlu olması sağlanmaktadır.³¹⁵ Bu anlamda Platon, bilgelik erdeminin en çok yönetim işlerinde işe yaradığını ifade eder. Devletin en üst mertebesine yerleştirdiği bu sınıfı yine erdemlerin en üstünüyle donatmak amacındadır.

Platon ideal devletin, her sınıfın kendine ait erdemi uygulamasıyla gerçekleşebileceğini belirtir. Tümüyle erdemli bir devlet oluşturmak için yöneticiye yüklediği görev toplumu erdemli hale getirmektir. Gerçekte devletin kuruluş amacı da budur. Yurttaşları içinde buldukları yanılığdan uzaklaştırıp, gerçek dünyaya yöneltmek ancak kurulacak erdemli bir devlet ile mümkün olacaktır.³¹⁶

Platon'a göre, ideal devlette vatandaşları erdemli hale getirme amacına hizmet edecek bir diğer yapı yasalardır. Devletin yöneticisi, adaletli ve kusursuz olduğu takdirde yurttaşların yöneticiye, yasalara olan saygısı gelişecektir. Burada yurttaşların yanlış sanılara kapılmaması ve doğru yaşam sürmeleri için bazı yaptırımlar gereklidir. Yurttaşların evlilikleri, çocukların doğumu, gençlikleri, yaşlılıkları diğer bir ifadeyle insan ilişkilerindeki her şey gözlemlenip araştırılmalıdır. Yasa koyucu yurttaşların düşebileceği hataları önceden görüp yasalar aracılığıyla hakkıyla cezalandırmalı ya da ödüllendirmelidir. Yasa koyucu her bir

³¹⁵ Platon, *Devlet*, s. 118

³¹⁶ Mehmet Karasan, *Eflatun'un Devlet Görüşü*, 2. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, s. 59-61

insanın davranışındaki güzel olan ile olmayanı öğretmelidir.³¹⁷ Buradan hareketle, Platon'un ideal devletinde bulunan yasalarda, ailede, eğitimde ve diğer alanlarda erdemi her zaman için en önemli amaç olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Farabi'ye baktığımızda, devlet yönetiminde erdeme verdiği önemin Platon ile benzerlik gösterdiğini görürüz. Farabi erdemle, insanın ay altı âlemden ay üstü âleme yükselişini anlamaktadır. İnsan varlığını, aklı ile edindiği gerçek bilgi sayesinde bu noktaya taşımakta ve erdemin de en üst seviyesine ulaşmaktadır. O, böylece bütün erdemlere sahip bu insanı, en üstün varlık olan Tanrı'ya yaklaştırmaktadır. Bu insan Farabi'nin erdemli şehrinin erdemli yöneticisidir.³¹⁸ Erdemli şehrin yöneticisi 'bilkuvve' halden 'bilfiil' hale geçerek, hatta Kazanılmış(müstefad) akla sahip olarak erdemli olma aşamasının da en üst basamağına ulaşmaktadır.

Farabi'ye göre bu insan, insanlık mertebesinin en üstünde bulunmakta ve Faal Akıl ile birleşmiş durumdadır. Ona göre, mutluluğa ulaşmayı mümkün kılan her fiile vakıf olan bu insanlar bu özellikleri sayesinde yöneticide olması gereken ilk şartı da kendi içlerinde barındırmaktadır.³¹⁹ Böyle bir yönetici, halkının mutluluğa ulaşması noktasında rehberlik edecektir. Siyasetin özü, yöneticinin yurttaşlarına erdemlerin uygulanışında önderlik etmesidir.

Farabi de Platon gibi toplumu erdemli hale getirmeyi yöneticiden beklemektedir. Farabi siyaseti, insanları erdemli hale getirerek, onları mutlu etme sanatı olarak görmektedir. Ona göre, yönetici erdemli bir yönetim sağlayarak, şehrin yurttaşlarını erdemli hale getirme amacına hizmet ettiğinde, ulaşılabilecek en yüksek erdemi elde etmiş olur.³²⁰ Erdemli yöneticinin kurduğu erdemli şehir içinde yönetilenler, dünya ve ahirette ondan başkasıyla elde edilebilmesi mümkün olmayan erdemleri yönetici sayesinde elde etmiş olurlar. Dolayısıyla erdemli yönetici, erdemli yönetim ve erdemli toplum, birbiriyle iç içedir.

³¹⁷ Platon, *Yasalar*, s. 58

³¹⁸ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 192

³¹⁹ A.g.e., s. 198

³²⁰ Farabi, *Fusul'ül-Medeni*, s. 69

3.1. PLATON VE FARABİ’NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA SINIFLAR

Platon ve Farabi’nin erdemli toplumlarının yapısının karşılaştırılmasında ilk önemli nokta, toplumu sınıflara ayırarak değerlendirmeleridir. Her iki düşünür de insanın parçalardan oluşan bir bütünlükte olduğu gibi toplumsal düzenin de parçalı bir bütün olduğunu savunmaktadır.

Platon, toplumu canlı bir organizma gibi değerlendirmektedir. Devlet, her biri farklı görevi yerine getiren sınıflarla birlikte uyum içinde çalışan bir organizmaya benzetilmektedir.³²¹ Aynı şekilde Platon gibi organizmacı anlayışı benimseyen Farabi de beden içerisindeki hiyerarşik sınıflamanın, toplum için de geçerli olduğunu belirtir. Farabi, erdemli şehrin tıpkı insan vücudundaki organların yardımlaşması ve işleyişi gibi tam ve sağlıklı olduğunu ifade eder.³²² İnsan vücudunda nasıl yönetici organlar ve onlara hizmet eden hizmetçi organlar var ise erdemli toplumda da yönetici, yardımcı güçler bulunmaktadır. Organların hepsi mertebeli bir şekilde yönetici organa hizmet eder ve bunu doğal bir şekilde gerçekleştirir.

Farabi’nin Platon’dan aldığı diğer nokta; bireyin kendi başına kendine yetememesi ve diğer bireylerin yardımına ihtiyaç duyuyor olmasıdır. Bireyleri birbirinden yardım almaya iten neden herkesin farklı bir iş yapıyor olmasıdır. Bu nedenle bireyler kendisinin yapamadığı bir şeyi başka birinin yapıyor olmasıyla temel gereksinimlerini karşılamak üzere yardımlaşır.³²³ Farabi’de toplum içinde herkesin farklı bir yetide olması ve bu yetiye uygun iş yapıyor olması toplumda sınıfların oluşmasına gerekçe olmuştur.

Platon’un toplumsal düzenine baktığımızda üç parçalı ruh anlayışı akıl, irade ve arzu olmak üzere üçe ayrılır. Arzu; ruhun düşünmeden salt arzulayan kısmını, irade ve istekler için eyleme geçme cesareti kısmını, akıl ise bilgelik peşinde koşan en üstün kısmını oluşturmaktadır. Platon’a göre sağlıklı bir ruhta bu üç kısım birbiriyle uyumlu çalışır ve böylece ideal insan ortaya çıkar.³²⁴ Platon’a göre kişinin ruhunda

³²¹ Eyüp Şahin, “Platon ve Farabi’de Aristokrasi”, s. 115

³²² Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 190

³²³ Platon, *Devlet*, s. 59

³²⁴ Eyüp Şahin, “Platon ve Farabi’de Aristokrasi”, s. 115

bu üç öğeden hangisi baskın ise ona göre toplum içerisindeki sınıflardan birinde yerini almaktadır. Bu sınıflamada Platon'un üç parçalı ruh anlayışının yanında bu parçalara atfettiği erdemler de belirleyicidir. Platon *Devlet* adlı eserinde, devlette bulunan dört erdemi ortaya koyar ve bu dört erdemi toplumsal düzen ile eşleştirir. Bilgeliğin yöneticilerde, cesaretin askerlerde, ölçülülüğün üreticilerde bulunduğunu belirtir. Bu üç değerın ruhun üç parçasına karşılık geldiğini ortaya koyar.³²⁵ Platon ideal devletteki toplum düzeninin, birer parçası olan yurttaşların ruhlarının altın, gümüş ve demir olmak üzere üç farklı madenden yapıldığını belirtir. Bu durumda kişinin ruhunda hangi maden bulunuyorsa ona göre toplumdaki sınıflar içerisinde yerini alacaktır. Mayası altın olanlar yönetici, gümüş olanlar koruyucu ve demir olanlar üretici sınıfında yer alacaktır.³²⁶

Platon'un toplumsal düzeninde en altta yer alan sınıf, üreticilerdir. Bu sınıf Platon'un üç parçalı ruh anlayışına göre ruhlarında arzulayan kısmı baskın olanlardır. Devletin bu sınıftan beklediği, isteklerinde ölçülü olmak ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretim yapmaktır. Platon, evlilik ve mal mülk edinme ile ilgili diğer sınıflara koyacağı yasakları bu sınıfın üyelerine uygulamaz.³²⁷ Üretici sınıfın bir aile kurması, çocuk sahibi olması serbesttir. Ciddi bir eğitim sistemi ortaya koyan Platon'da üreticiler bu eğitimden tam olarak yararlanamazlar. Toplumun ihtiyaç duyduğu şeyleri üretmekle yükümlü olan bu sınıfın siyasal hakları yoktur, yönetime katılmazlar.³²⁸

Platon ikinci sırada koruyucular sınıfını ele alır. Büyümeye başlayan devlette gelişme ve ilerleme sağlanacak, varolan topraklar devlete yetmemeye başlayacaktır. Gelişmekte olan bu devlet hem varolan refahını korumaya çalışır hem de sınırlarını genişletmeye çalışır. Bunun için de koruyucu yani asker sınıfının yetiştirilmesine ve geliştirilmesine ihtiyaç duyar.³²⁹ Platon ideal devlet düzeninde, koruyuculara ve eğitimlerine verdiği önem oldukça fazladır. Devletin koruyuculuğunu üstlenen bu sınıfın erdemi, cesarettir. Koruyucular cesur, güçlü, atılgan, gözü pek olmalıdırlar. Taşındıkları bu niteliklerle koruyucular ciddi bir eğitimden geçerler. Bu eğitimde

³²⁵ Platon, *Devlet*, s. 124-131

³²⁶ A.g.e., s. 105

³²⁷ A.g.e., s. 60-62

³²⁸ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 175

³²⁹ Platon, *Devlet*, s. 64

Platon'a göre, bedene yönelik idman ve ruha yönelik müzik eğitimi verilmelidir. Platon koruyucu sınıfa aile kurmayı yasaklamaktadır. Koruyucuların kadınları ve çocukları ortak olacaktır. Onların çocukları devlet tarafından büyütülecektir. Koruyucu sınıfın mal ve mülk edinmesi de yasaktır.³³⁰ Platon, yöneticileri ve koruyucu sınıfı mülkiyet ve aile gibi endişelerden kurtararak onların tüm çabalarını devlet yönetimi üzerinde toplamaları amacını gütmektedir.

Devletin en önemli sınıfı yöneticilerdir. Bu sınıfın üyeleri yönetici soyundan ve koruyucuların en zeki, çalışkan üyelerinden seçilir. Devletin en üstün mertebesinde olan yöneticilerde bulunması gereken erdem bilgeliktir ve bunların ruhlarında akıl ögesi baskındır.³³¹ Yöneticilerde aranan nitelikler ve onlara verilecek olan eğitim koruyuculara göre daha üst düzeydedir.

Farabi'nin toplumsal düzenine baktığımızda Platon'un organizmacı anlayışa Onunda sahip olduğunu görürüz. Farabi, insandaki organların sıralanışından bahseder ve bedendeki bu hiyerarşik düzenin toplumda da var olduğunu ortaya koyar. İnsan vücudunda hâkim organ, kalptir ve bu organın emirlerini diğer organlara ulaştıran aracı organlar vardır. Aynı şekilde devlette de başkan ve başkanın emirlerini diğer sınıflara ulaştıracak ara birimler vardır.³³² Farabi, erdemli devlette iş bölümünün gerekliliğini insan vücudunu örnek göstererek ifade etmiştir. Yardımlaşma insan vücudundaki işleyiş gibi toplumu da sağlıklı hale getirecektir. Hem aralarında hiyerarşik bir düzenle hem de iş bölümü ile ideal düzen sağlanacaktır. Burada Platon'un toplumsal iş birliği düşüncesinin etkileri Farabi üzerinde açıkça görülmektedir. Farabi, iş bölümü yapılması gereken meslek gruplarını ise şöyle belirler:

- 1) Hâkim ve Bilginler
- 2) Din Görevlileri ve Dil Bilenler
- 3) Ölçüm işleriyle uğraşanlar (Mühendisler, Matematikçiler, Doktorlar, vb.)
- 4) Askerler
- 5) Zenginler (Tüccarlar, Çobanlar)³³³

³³⁰ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 184

³³¹ Platon, *Devlet*, s. 163-180

³³² Fahrettin Olguner, *Farabi*, 1. Bs., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 66

³³³ Farabi, *Fusul'ül-Medeni*, s. 49

Farabi de Platon gibi devletin en seçkinleri olan yönetici sınıfı, devletin zirvesine yerleştirmiştir. Hâkim ve bilginler olarak adlandırdığı meslek grubu yönetici sınıfa karşılık gelmektedir. İkinci sırada, din temsilcileri ve dil bilenler sınıfı yer almaktadır. Meslek olarak hatipler, yazarlar, şairler, müzisyenler ve kâtipler bu sınıfta yerini alır. Platon'un toplum sınıflamasında ikinci sırada koruyucular yer almaktayken, Farabi'nin toplum sınıflamasında ikinci sırada sanatçıların yer alması önemli bir farktır. Farabi üçüncü sraya ölçüm işleriyle uğraşanları yerleştirmektedir. Meslek grubu olarak mühendisler, muhasebeciler, matematikçiler, doktorlar, astronomlar bu sınıfta yer almaktadır. Dördüncü sırada ise Platon'daki koruyucu, asker sınıfı yer almaktadır. Tüccarlar ve çiftçilerden oluşan mal sahipleri ise Platon'da olduğu gibi son sırada bulunmaktadır. Son olarak toplumsal düzeni sınıflara ayıran her iki düşünürde de ortak nokta bu sınıflar arasında sınırlı geçişi mümkün görmeleridir.

Platon ve Farabi'de toplumsal düzeni sınıflandırma ihtiyacı benzerlik göstermektedir. Platon, insanın mutluluğunu öngördüğü devlet modelinde yöneticilerin, koruyucuların ve üreticilerin olduğu üç sınıf oluşturur. Bu üç sınıfın üzerine düşen görevi yapması ile devlette mutluluğun sağlanacağı görüşündedir. Son değer olan adalet ise devletin kuruluşunda açığa çıkmaktadır. Yani başta anlatmış olduğu, her bireyin kendi işini yapmasını ve hiçbir şeye karışmamasını adalet olarak tanımlamaktadır.³³⁴ Platon, adalet erdemini, diğer üç erdemi oluşturan ve yaşatan değer olarak görmektedir. Devletin en iyi devlet olmasında en büyük pay adalet erdemidir. Özetle, devlette belirlenen üç sınıfın erdemlerini gerçekleştirmesi her sınıfın kendi işlerini yapması ile mümkündür, böylece uyum sağlanacaktır. Sınıfların uyum içerisinde çalışmasıyla, toplum adil ve doğru bir toplum olacaktır.

Bireylerin doğuştan getirdikleri yatkınları veya eksiklikleri ile toplumsal bir düzen kurulması Farabi içinde önemlidir.³³⁵ Farabi'ye göre her şey, evrensel olan Tanrı'ya bağlıdır. Tanrı'nın mükemmel düzeninden ilham alan Farabi, Tanrı'dan başlayıp en altta yer alan maddeye kadar inen hiyerarşik düzeni topluma uygulamaya çalışmıştır.³³⁶ Farabi, erdemli devletin parçaları arasında dağıtımı yapan kişinin yönetici olduğunu ifade eder. Yöneticinin dağıtımı yaparken temel aldığı esas ise

³³⁴ Platon, *Devlet*, s.123

³³⁵ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 186

³³⁶ Orhan Hülâgu, *Farabi ve İbn Haldun'da Devlet Düşüncesi*, s. 47

bireylerdeki fikri ve akli üstünlüktür. Bu anlamda mantıklı şekilde yapılan dağıtıma yurttaşların ayak uydurması devlette ahengi sağlayacaktır. Yurttaşların kendine dağıtılan görevi üstlenmesi ve koruması ile devlette adalet sağlanmış olacaktır. Bu noktada, Farabi'nin Platon'la adalet anlayışı bakımından benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Hiyerarşik devlet düzeninde her iki düşünürün de aynı fikirde olduğunu görmekteyiz. İki devlet yapılanmasında da herkesin yatkın olduğu işle meşgul olması ve sadece kendi işini yapması gerektiği vurgulanmıştır. Her iki filozof da böyle bir devletin mutlu ve adil olacağını savunmuştur. Her iki düşünürde de amaç tek tek bireylerin mutluluğu değil, genel anlamda toplumun mutluluğudur. Böylelikle toplumun tümü mutlu olduğunda bireyler de bu büyük mutluluktan payını alacaktır.³³⁷

3.2. PLATON VE FARABI'NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA YÖNETİCİ SINIF

Platon ve Farabi'nin ideal devlet anlayışlarının en önemli sınıfı yönetici sınıfıdır. İdeal devletin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorunsalı siyasi niteliktedir. Bu bağlamda Platon'a göre, ancak felsefeye gönül vermiş bir yönetici ile bu ideal gerçekleşebilir.³³⁸ Farabi'nin devlet felsefesinin ana konusu da yöneticilerdir. Farabi'ye göre, erdemli devlete erdemli bir yönetici olmadan ulaşılamaz. Devlet yöneticisi erdemli ise halkı da erdemli olur.³³⁹ Düşünürlerimizin bu görüşlerinden yola çıkılarak, her ikisi için de yönetici sınıfın, toplumsal bir sınıf ya da bir meslek sahibi olmanın çok ötesinde olduğu kanısına ulaşılabılır.

Platon üç parçalı ruh anlayışında, en üstün parça olan akla yönetici sınıfı yerleştirmiştir. Halka anlatılması gereken masalında, yönetici sınıfın mayasının altından olduğunu ifade ederek, yönetici sınıfı toplumun en üst mertebesine

³³⁷ Platon, *Devlet*, s.110-Lokman Çilingir, *Farabi ve İbn Haldun'da Siyaset*, s. 67

³³⁸ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 185

³³⁹ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'nin Devlet Felsefesi*, s.109

koymuştur.³⁴⁰ Farabi ise yöneticiye verdiği değeri onu bedendeki yönetici organ kalbe karşılık göstererek belirtir.³⁴¹

Platon'a göre devletin yöneticisi yaşlılar arasından seçilmeli ve akıllı, değerli, toplumla ilgilenen insanlardan olmalıdır. Ona göre, ömrü boyunca yalnızca toplumun yararına çalışmış ve kötülükten sakınmış kişiler yöneticiliğe layıktır. Bir yöneticinin tek inancı, devlet için en yararlı olanı yapmak olmalıdır. Yönetici devletin yararı için ne gerekiyorsa yapabilmelidir. Toplumun ve kendisinin yararına işler yapmayı adeta ödev olarak bilmelidir ve bu ilkeyi unutmamalıdır.³⁴² Platon yöneticinin bu ilkeye uyup uymayacağını anlaşılmaması için seçilecek kişinin çeşitli imtihanlara, zorluklara tabi tutulması gerektiğini savunur. Bu yaptırımlarla kritik dönemlerinde bile ilkesinden ödün vermiyorsa yönetici olmaya layık bir insan demektir.³⁴³

Devletin en üst mertebesinde yer alan yönetici sınıfa ait kişilerin eğitiminin de mükemmel olması gerekmektedir. Platon, otuz yaşına varan seçkin koruyucular arasından bir seçme yapılarak aralarından bilimde, savaşta, yasalarda ve dialektikte en iyi olanların ayrılıp farklı bir öğrenime tabi tutulmalarını söyler.³⁴⁴ Eğitime en elverişli yapıda görülen ve seçilen bu kişilere Matematik, Geometri, Astronomi ve Harmoni dersleri verilir.³⁴⁵ Platon, bahsedilen bilimlerin bilgilerine ulaşmada dialektik yolunun kullanılması gerektiğini vurgular. Çünkü Platon, adı geçen bilimlerle uğraşan insanlardan, gündelik hayata fayda sağlayan bilgiler değil, daha yüksek meseleler ve bu bilimlerin birbiriyle olan ilintilerini çözmeyi beklemektedir. Bu amaca seçkin koruyucular ancak dialektik metodu ile ulaşabileceklerdir.³⁴⁶ Bu kişiler beş yıl boyunca gündelik hayatın içinde gözlemlenir. Platon'un tabiri ile mağarada çeşitli denemelerden geçerek ellili yaşlarına gelen filozofların ruhlarının gözünün açılıp iyiyi görmeleri sağlanacaktır. İyinin kendisini görmelerinin ardından filozofu örnek tutup, toplumu ve insanları düzene sokmaları sağlanacaktır. Bu seçilmiş kişiler, kalan ömürleri boyunca vakitlerinin çoğunu felsefeye

³⁴⁰ Platon, *Devlet*, s. 105

³⁴¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 190

³⁴² Platon, *Devlet*, s. 102-103

³⁴³ A.g.e., s. 103

³⁴⁴ A.g.e., s. 219

³⁴⁵ A.g.e., s. 207-216

³⁴⁶ A.g.e., s. 217-218

ayıracaklardır.³⁴⁷ Son olarak ise zamanı gelince siyasete dâhil edilerek kendilerine benzer yurttaşlar yetiştirmeleri beklenecektir. Burada filozof, halkın iyiliği için bir ödevi yerine getirerek devletin bekçiliğinde yerini alacaktır.

Farabi ise erdemli şehrin yöneticisinin konumunu, Tanrı'nın evrenin yönetimindeki rolüne ve varlıklarına karşı konumuna benzetmiştir. Farabi, yöneticilere verilmesi gereken eğitimden ayrıntılı bir şekilde bahsetmemektedir. Ancak, bilgi anlayışına baktığımızda ay altı âlemden ay üstü âleme yükselen akıl süreci, yöneticiler için geçerli olmaktadır. Maddeden sıyrılıp Faal Akıl'la bağlantı kuran kişi, devletin yöneticisi olacaktır. Bu yükseliş dâhilinde Farabi; Matematik, Geometri, Astronomi ve Musikiyi ön plana çıkarmaktadır.³⁴⁸ Farabi, tıpkı Platon gibi felsefe eğitimi en sona koyar. Felsefe eğitimi yönetici için en zorunlu ve ayırt edici eğitim niteliğindedir.³⁴⁹

Yöneticinin taşıması gereken vasıfları da son derece önemlidir. Platon için yönetici olacak kişi yaşça büyük ve akıllı olmalıdır.³⁵⁰ Platon'a göre, bir yönetici elbette bir sanatkâr edasıyla yönettiği topluluğun iyi olmasını bekler.³⁵¹ Bununla birlikte başkasının iyiliği için uğraşacak, başkalarının kötü durumlarını düzeltmeye çalışacak yönetici zor bulunur. Çünkü kimse böyle bir sorumlulukla uğraşmaz, ancak doğru bir yönetici bu sorumluluğa razı olur.³⁵² Bu durumda yönetici olacak kişi doğruluk üzerinde yol almak durumdadır. Çünkü ancak doğru kişi başkalarının iyiliğini ister. Doğru bir yönetici eğri insanlarla uğraşıp onu doğru yola sevk etmeye çalışır. Nihayetinde doğru bir yönetici, iyiyi yaşayan bir yönetici, en büyük mutluluğa ulaşır.³⁵³

Platon'da aynı zamanda bir filozof olacak olan yönetici bilginin peşinde koşmalı, dünya nimetlerine yüz çevirmeli ve ölçülü olmalıdır. Filozofun öğrenme gücü, dikkati, hafızası ile kafa olarak güçlü olması onu en iyi yöneticilerden yapar. Aynı zamanda yiğitlik, büyüklük ve ölçülülük onların şansındır ve böylesi insanlar nadir

³⁴⁷ A.g.e., s. 224

³⁴⁸ Farabi, *Fusul'ül-Medeni*, s. 72

³⁴⁹ Farabi, *Kitab'üt-Tenbih*, Çev: Hilmi Ziya Ülken-Kıvımettin Burslan, 1. Bs., Kanat Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 149

³⁵⁰ Platon, *Devlet*, s. 102-103

³⁵¹ A.g.e., s. 37

³⁵² A.g.e., s. 42-44

³⁵³ A.g.e., s. 47

gelirler. Filozofların bu tamlık ve bilgelik halleri onların yönetici olması için en önemli nedendir.³⁵⁴ Bu anlamda Platon, filozof akıl gücü ile siyasi gücü düzenlemedikçe ideal devletten bahsetmenin mümkün olmayacağını düşünmektedir.³⁵⁵

Farabi, Platon'da olduğu gibi yöneticiliği sanatların en üstünü olarak görmektedir. İlk yönetici, başka kimsenin kendisini yönetmesine asla gerek duymayan kişidir. Çünkü o, yetkinleşme gayretini tamamlamış ve mutluluğa ulaşmış biri olarak kendisine yol gösterecek bir kişiye ihtiyaç duymamaktadır. Kendisine ihtiyaç duyan kişilere de en iyi şekilde kılavuzluk edecek, yol gösterecek ve değerlendirebilecek güçtedir.³⁵⁶ Erdemli şehrin yöneticisi, gelişmiş güzel seçilmiş biri değil, bilfiil akıl olmasının ardından müstefad aklı ulaşmış kişidir. Müstefad aklın da Faal Akıl'ın konusu olduğunu ifade eden Farabi, kişinin böylece Faal Akıl ile bağlantı kurduğunu belirtir.³⁵⁷

Faal akılla bağlantı kuran ve bu seviyeye gelen kişi olan İlk Başkan'ın vahiy aracılığıyla İlk Sebep ile irtibat kurma durumu söz konusudur. Bu noktada Farabi'nin ilk devlet başkanının peygamber olması gerektiği görüşü ortaya çıkmaktadır. Faal Akıl'la irtibat kuran yönetici, erdemli şehrin halkını gerçek mutluluğa ulaştırmakta görevli kişi olacaktır.³⁵⁸ Farabi, erdemli şehri kurma yetkinliğine sahip olacak olan İlk Başkan'ın niteliklerine eserlerinde ayrıntılı bir biçimde yer vermektedir.³⁵⁹

Farabi'nin idareci-peygamberi yurttaşlarına mutluluğun ne olduğunu öğreten ve mutluluğu elde etmek hususunda gerekli davranışları yapmak için onları yönlendiren öğretmen ve rehberdir.³⁶⁰ Platon'un Yönetici-Filozofu, Farabi'de İlk Başkan'dan sonra gelen devlet başkanlarına denk düşmektedir.³⁶¹ Farabi, İlk Başkan'dan sonra

³⁵⁴ A.g.e., s. 181

³⁵⁵ A.g.e., s. 190

³⁵⁶ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 92

³⁵⁷ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 192

³⁵⁸ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s.117-119

³⁵⁹ Farabi İlk Başkan'da bulunması gereken on iki özellik belirtmektedir. Ayrıca bkz: Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 200-202

³⁶⁰ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 119

³⁶¹ A.g.e., s. 120

gelecek olan Reisu's-Sani olarak adlandırdığı devlet başkanlarında altı nitelik bulunması gerektiğini belirtir.³⁶²

Farabi, altı şartın bir araya geldiği tek bir insan bulunmadığında; biri yalnızca filozof olan, ikincisi ise diğer şartları taşıyan iki kişinin bir araya gelerek beraber şehre yönetici olabileceklerini ifade eder.³⁶³ Ancak, felsefenin yönetimin bir parçası olmaması durumu ortaya çıkarsa o şehir meliksiz kalmış olacaktır. Böyle bir durumda şehir yok olma eşiğine gelir ve yöneticiye eşlik edecek bir filozof bulunamazsa kısa zamanda yok olur.

Farabi'nin siyaset felsefesinde otorite tek kişinin elindedir. Yönetici olacak kişide de belli özelliklerin bulunması gereklidir. Fakat Farabi, bu belli özelliklerin hepsine sahip olmayan kişinin, yönetici olamayacağını söyler. Yönetici olacak kişinin öncelikle filozof olması, hikmet sahibi olması onun yönetici olması için yeterlidir. Filozof geri kalan özellikleri taşıyan kişileri de devlet idaresine dâhil ederek mükemmel başkanın özelliklerini tamamlamış olacaktır. Farabi, tek kişide aranan özelliklerin bulunmaması durumunda ikili veya çok başkanlı idareyi savunmaktadır.³⁶⁴ Farabi yönetimde; yöneticide bulunması gereken tüm özelliklerin tek bir seçkin kişide bulunması durumunda Monarşinin, bu özelliklerin tek kişide bulunamayıp birden fazla seçkin kişinin bir araya gelmesiyle yönetici grubun oluşturulmasında ise Aristokrasinin benimsendiğini ortaya koymaktadır.³⁶⁵

Farabi'nin toplumsal düzende, yöneticinin konumu hususunda Platon'un görüşlerini büyük ölçüde takip ettiği görülmektedir. Her iki düşünür de topluma önderlik edecek, erdem bakımından hepsinden üstün olan kişiyi aramaktadırlar. Felsefeye ve bilgeliğe önem veren her iki düşünürümüz de, yöneticiler için felsefe eğitimini şart koşmuşlardır.³⁶⁶

³⁶² Ayrıca bkz: Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 202-204

³⁶³ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 204

³⁶⁴ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 129

³⁶⁵ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 204

³⁶⁶ Platon, *Devlet*, s. 163

3.3. PLATON VE FARABİ'NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA EĞİTİM

Farabi ve Platon'un ahlak anlayışları temelinde geliştirdikleri siyasi düşüncelerinde amaç, belirtildiği üzere toplumun mutluluğudur. Devlette mutluluğu sağlayacak halkına rehber olacak kişi ise yöneticidir. Yönetici siyasal ortamda bunu ancak eğitim ile gerçekleştirebilir. Eğitim toplumsal düzenin devamlılığı ve sınıfların niteliğini kaybetmemesi açısından önemli noktadadır.

Platon'un ideal devlet düşüncesinde eğitimin temelinde yurttaşları erdemli hale getirmek fikri yatmaktadır. Erdemli hale gelen yurttaşlar ideal devletin varlığına hizmet etmektedirler. Dolayısıyla toplumsal ve siyasal düzenin pekiştirilmesi ile yurttaşların devlet sistemini özümsemeleri, eğitim yoluyla sağlanmaktadır.³⁶⁷ Platon'a göre eğitimin amacı çocukluktan başlayarak erdem yolunda mükemmel bir yurttaş olma tutku ve hevesini uyandıracak, adil bir şekilde yönetmeyi ve yönetilmeyi bilen kişiler olmayı sağlayacak şekilde olmalıdır.³⁶⁸

Farabi de Platon gibi eğitime aynı görevleri yüklemektedir. Farabi insanın doğasından gelen özelliklerini ortaya koyarken amacı eğitime temel aramaktır. Ona göre, insanın doğasındaki eksiklik eğitime olan ihtiyacı oluşturmaktadır. Bu anlamda erdemli devlette eğitimin amaçlarına baktığımızda, insanın yaratılış amacıyla aynı olduğu görülmektedir.³⁶⁹ Bu anlamda Farabi, bireylere mutluluğa ulaşma konusunda onları yetkinleştirecek; öğreticilere ihtiyaç olduğunu belirtir. Bu noktada Farabi ve Platon'un ideal devletlerinde eğitime, aynı amacı yüklediklerini görmekteyiz.

Platon'un eğitim anlayışında doğru eğitim, bedeni ve ruhu güzel ve iyi kılacak güçte olmalıdır. Platon, eğitimin ve öğrenmenin anne karnından itibaren başladığını ifade eder. Ona göre annenin ruhsal durumuna göre anne karnında çocuğun karakteri gelişmeye başlamaktadır. Bu varsayımıyla, eğitimin bu dönemlerde daha yoğun ve dikkatle yapılması gerektiği fikrini ifade eder. Bu düşüncesindeki ciddiyeti ise; doğan çocukların devletçe görevlendirilmiş kişiler tarafından bakılması fikrinde ortaya çıkar. Yeni doğan çocuklar kendi köyündeki, köy tapınaklarında bir arada

³⁶⁷ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 213

³⁶⁸ Platon, *Yasalar*, s. 75

³⁶⁹ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 149

olmalı ve bakıcı gözetiminde yetiştirilmelidir.³⁷⁰ Platon, yurttaşların çocukluk döneminden itibaren alacakları eğitimin içeriğinin de önemli olduğunu belirtir. Eğitimin içeriğini bedene yönelik jimnastik ve ruha yönelik müzik eğitimi olarak gruplandırmaktadır.³⁷¹ Hiçbir sanat ve eğitim onlara ölçsüzlüğü, bayağılı ve çirkinliği öğütlememelidir.³⁷² Çünkü gerçek sevgide; ölçü, güzellik ve düzenlilik vardır. Çocuklar müzik eğitimi alırken gerçek sevginin izinden gitmeye teşvik edilmelidir.³⁷³ Bu bağlamda kişiyi, iyi bir müzik eğitimi ve ona yakışacak beden eğitimi ile yetiştirmek gerekmektedir. Bedene yönelik idmanlarda çocuklar çeşitli hava şartlarına, yorgunluğa ve uykusuzluğa karşı dirençli ve güçlü yetiştirilmelidirler. Beden idmanları karşılaşılabilecek tüm olumsuzluklara alışacak şekilde olmalıdır.

Platon çocuklara verilecek temel eğitimin ardından devletin koruyucularına verilmesi gereken bilimlerden söz etmektedir. Platon, yirmi yaşına gelen çocuklar arasında eleme yapılarak seçilen kişilerin diğer kişilerden üstün tutulacağını belirtir. Seçilen kişilerin uzun bir eğitim sürecine tabi tutularak beden ve zihnen kendilerini geliştirmiş olmaları beklenmektedir. Bu üst eğitimde diyalektik aracılığıyla sırasıyla Sayı bilgisi, Geometri, Astronomi ve Armoni bilimleri verilmektedir.

Farabi'nin eğitim anlayışında bireyler yatkın oldukları işlere göre eğitilirler. Çünkü Farabi'ye göre, belli bir yatkınlık üzerine yaratılmış olan insanların bu yaratılışı değiştirmeleri neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla, bu yatkınlıklarına göre eğitilmelidirler aksi durumda topluma faydalı olamazlar.³⁷⁴ Bireyler yatkınlıklarına yönelik eğitilirken bu yatkınlığın türüne ve yeteneğine göre de üstünlükleri değişmektedir. Aynı yetenekte olup yeteneğini geliştiren de geliştirmeyene göre daha üstündür. Yine yetenek yönünden daha düşük ancak eğitim alan kişi, yetenek yönünden daha üstün olan ve eğitim almayan kişiden üstündür.³⁷⁵ Farabi, her ne kadar yaratılıştan gelen yatkınlık ve yetenekleri toplumda değerlendirmek şartıyla bir devlet inşa etse de; eğitimin önemi de vurgulamaktadır. Bu anlamda bireyler

³⁷⁰ Platon, *Yasalar*, s. 265-267

³⁷¹ Platon, *Devlet*, s.67

³⁷² A.g.e., s. 91

³⁷³ A.g.e., s. 93

³⁷⁴ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 89

³⁷⁵ A.g.e., s. 90

doğuştan getirdiği özelliklerle yetinmeyip bu kabiliyeti geliştirmek için iradi olarak çabalama ve eğitilmelidir.

Farabi'ye göre ise eğitimin içeriği nazari ve ahlaki erdemlerin topluma kazandırılması biçindedir. Ona göre, eğitim ve öğretim ayrı şeylerdir. Farabi eğitimi, toplumdaki ahlaki erdemler ve pratik sanatları kazandırma olarak açıklamaktadır. Öğretim ise toplumda nazari erdemleri kazandırmayı amaçlamaktadır. Öğretim konuşma ile başlarken, eğitim erdemleri uygulayarak alışkanlık kazandırma ile başlamaktadır. Farabi öncelikle zihnin ardından ruhun eğitilmesi gerektiğini savunur. Bu noktada zihin eğitimine öğretim, ruhun terbiyesine ise eğitim demektedir. Farabi, bu ikisinin aynı anda verilmesinin daha uygun olduğunu belirtir.³⁷⁶ Bunun için bireylere nazari erdemlerin kazandırılması için görevlendirilmiş kişiler olacağını belirtir. Nazari erdemlerin kazandırılması sürecinde, hangi bilimlerin sırasıyla verileceğini ve yöneticinin eğitime dair önemli noktaları belirtir. Teorik ilimlerin kazandırılması olan bu süreçte kişi varlığın temel ilkelerini öğrenirken aynı zamanda Tanrı'ya doğru ilerler.³⁷⁷

Farabi de teorik bilimleri ele alırken, ilk verilmesi gereken bilim olarak Matematiği gösterir. Ardından Geometri, Astronomi ve Musikiyi verilmesi gereken bilimler olarak sıralar.³⁷⁸ Görüleceği üzere eğitim içeriği konusunda Farabi'nin Platon'u anımsatan bir sıra takip ettiği görülür.

Farabi erdemli devlette eğitimin planlı ve programlı olması gerektiğini belirtir. Ona göre eğitimi bizzat devlet yürütmelidir. Bu anlamda yönetici en büyük eğitimcidir. Yurttaşlarının ihtiyaçlarını ve nasıl eğitileceklerini yönetici belirlemelidir.³⁷⁹ Farabi erdemli devlet eğitiminde, önemli olan bir diğer hususunda eğitim yöntemleri olduğunu belirtir. Buna göre eğitimde uygulanacak üç yöntem belirler. Bunlar: söz ve ikna, zor kullanma ve şüphenin giderilmesi yöntemleridir.³⁸⁰

Farabi'ye göre erdemli devlette yurttaşlara önce Tanrı'nın bilgisi ve varlıkların mertebeleri öğretilmelidir. Bu temel bilgilerin ardından yurttaşlara verilecek eğitimin

³⁷⁶ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 143

³⁷⁷ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, s. 33-38

³⁷⁸ A.g.e., s. 1-15

³⁷⁹ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 152

³⁸⁰ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, s. 33-38

dört amacı vardır. İlk noktada eğitimin amacı yurttaşların karakter eğitimini sağlamaktır. Bunun için de önce nazari ve fikri erdemleri kazandırmak gerekmektedir.³⁸¹ Eğitimin ikinci amacı her yurttaşı kendine has yetenekleri ve yaratılışının amacına göre yetiştirmektir. Yurttaşların meslek bakımından nelere yatkın oldukları, yatkın oldukları konularda ne kadar geliştirilebilecekleri gibi meseleleri ele almak eğitimin görevidir. Farabi'ye göre, eğitim bu görevini yerine getiremezse, belli bir konuda üstün yeteneğe sahip olanların yetenekleri ihmal yüzünden yok olup gidebilir.³⁸² Erdemli devlette eğitimin üçüncü amacı, yurttaşların ruh sağlığını korumaktır. Eğitim, ruhi dengesi bozulmuş kişileri tedavi edecek uygulamaları amaç edinmektedir.³⁸³ Son olarak eğitimin dördüncü amacı, insanın amacı olan mutluluktur. Farabi'ye göre eğitim, yurttaşların mutluluğa ulaşmaları için yapmaları gerekenleri, yapabilecek hale gelmelerini temin etme görevindedir. Bunu da yurttaşlara, düşünme aracılığıyla buldurup, yurttaşları iradeleri aracılığıyla mutluluğa ulaştıracak davranışları yapabilir hale getirerek gerçekleştirecektir. Böylece yurttaşların davranışları güzel ve erdemli olacaktır.³⁸⁴

Platon, toplum düzeninde en az eğitimi üreticilere verirken, en fazla eğitimi yöneticilerin alması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanında kişinin aldığı eğitime göre toplumdaki sınıflarda yerini alacağını belirtmiştir. Farabi ise eğitim verilirken gerek milletin gerek şehir halkının gerekse fertlerin ortak ihtiyaçlarına yönelik erdemler koyulması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda farklılaşma söz konusuysen bir diğer farklılaşma halk ve seçkinler arasında da belirmektedir.³⁸⁵ Farabi, Platon gibi, seçkinlerle halkın ayrı eğitimler görmesi gerektiğini savunur. Eğitimin zorunluluğu ve sınıflara göre farklılaşması noktasında her iki düşünürün aynı fikirde olduğunu görmekteyiz.

Farabi ve Platon, eğitimi toplumu erdemli hale getirme yolu olarak görmektedir. Bu benzerliğin yanında yöneticilere verilen eğitime ilişkin olarak yapılan bilim sınıflaması da birbiriyle örtüşmektedir. Toplumsal yapı içerisinde eğitimin önemi iki düşünürde de kabul görmektedir. Bu benzerliklerin yanında bazı farklılıklarda

³⁸¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 226

³⁸² Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 150

³⁸³ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 216-218

³⁸⁴ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 151

³⁸⁵ A.g.e., s. 146

görülmektedir. Bununla birlikte, Farabi'nin yapmış olduğu eğitim öğretim ayrımı Platon'da yoktur.

3.4. PLATON VE FARABİ'NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA AİLE

Platon ve Farabi'nin ideal devlet anlayışlarında önemli yere sahip bir diğer hususta toplumsal yapı içerisinde ailedir. Her iki düşünür için de ideal devlette düzenin sağlanması aile yaşantısının kalitesinden gelmektedir.

Platon aile yaşamını üretici sınıfına tanımakla beraber koruyucu sınıfının aile yaşamına farklı açıklamalar getirmiştir. Aile yaşamı olmayan koruyucuların çocukları da ortak kabul edilmektedir. Platon, yöneticiler ve koruyucu sınıf için mülkiyet ve aile gibi kavramları ortadan kaldırmaktadır.³⁸⁶ Böylece koruyucular arasında birliği, tekdüzeliği kurarak, bu sınıfın içerisinde bireyciliğin ve maddi çıkarıcılığın getireceği ahlaksal bozuklukları önlemek çabasıdır. Devlette kadın ve erkeğin pozisyonu yeteneklerine, yatkınlıklarına göre olunca evlilikler de bu nispette gerçekleşecektir. Şöyle ki bekçi olan kadın ve erkek evlilik gerçekleştirecek ki onlardan savaşçı çocuklar meydana gelebilsin. Yani Platon'a göre gümüş sınıfındaki kişi kendi sınıfındaki biriyle evlenecek ve doğacak çocukları da aynı sınıfa dâhil olabilecektir.³⁸⁷ Platon, iki cinsin en iyilerinin en fazla çiftleştirilmesini ve en kötülerinin de en az çiftleştirilmesi gerektiğini savunur. En iyilerin çocuklarının özenle eğitilmesi gerektiğini belirtir. Soyun korunmasına yönelik alınan bu önlem ile bu sınıfın üstün niteliklerini korumayı amaçlamaktadır.

Farabi, ailenin birtakım unsurlardan meydana geldiğini ve ortaklıklardan oluştuğunu belirtmektedir. Bunların sayısı dördtür: 1) Karı-koca, 2) Efendi-köle, 3) Anne-baba ve çocuklar, 4) Mal-mülk sahibi. Evi oluşturan bu unsur ve ortaklıkların yöneticisi, bir bütün olarak onların ortak işler yapmalarını, evde iyi şeylerin gerçekleşmesi için

³⁸⁶ M. Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, s. 184

³⁸⁷ Platon, *Devlet*, s. 146-149

birbirleriyle yardımlaşmalarını sağlayacaktır.³⁸⁸ Aile içerisinde onları birbirine bağlayan ve birleştiren evin efendisi ve yöneticisi olan aile reisidir.

Farabi, aileyi insan bedenine benzeterek organizmacı anlayışı burada da devam ettirmektedir. İnsan bedeninde bazısı üstün bazısı aşağı birbirine bitişik ve derecelere ayrılmış, her biri belirli bir fiili yapan kısımlar bulunmaktadır. Bu kısımların bütün fiilleri, insan bedenindeki amacın tamamlanması için karşılıklı yardımlaşmada bulunmaktadır. Bu durum aile de aynı şekilde kendini göstermektedir. Kimisi daha üstün kimisi daha aşağı, birbirine bağlı, farklı derecelere sahip, her birisi bağımsız olarak bir fiili yapan, bu fiilleri yaparken evin amacının gerçekleşebilmesi için karşılıklı yardımlaşmada birleşen, farklı kısımlardan meydana gelmektedir.³⁸⁹ Farabi burada vücuttaki baş, göğüs, karın, sırt, eller ve ayakların bedenle ilişkisini, şehrin evlerinin şehirle ilişkisine benzetir. Aile yaşamı, şehri mutluluğa ulaştıracak eylemlerde şehrin amacına hizmet etmektedir.

Aile konusu içerisinde ele alacağımız diğer konu ise kadının toplumdaki yeri ve erkeğe göre konumudur. Platon'un ideal devletinde kadın ve erkeğin durumunu ve tutumunu, koruyucular sınıfını açıklarken görmekteyiz. Ona göre kadın ve erkek kanunlar önünde eşittir ama yapabilecekleri işler bakımından farklılıklar gösterirler. Bekçiliğe yatkın kadınlar bekçiliğe, çiftçiliğe yatkın kadınlar çiftçiliğe yönlendirilmeli ve bu anlamda erkekler gibi yapabildikleri alanlar da olmalıydılar.³⁹⁰ Farabi, kadın ve erkeği bedensel ve ruhsal özellikleri açısından karşılaştırmıştır. Ona göre, dişilik-erkeklik konusunda insanlar iki ayrı şahıs ve güç olarak varolurlar. Her iki cinsinde kendine has üreme organları vardır ve bunun dışındaki organlar aynıdır. Ortak olan organlarda erkeklerin ısısı daha sıcaktır. Çünkü erkekler, hareket etme ve hareket ettirme bakımından daha güçlü konumda bulunur. Nefse ait güçler bakımından kadın ve erkek arasında eşitlik söz konusudur. Ancak ruhsal özellikler bakımından farklılıklar söz konusudur. Farabi'ye göre erkekler öfke ve sertlik; dişiler ise merhamet ve acıma bakımından daha güçlü durumdadır. Duyum gücü, mütehayyile gücü ve akletme gücü bakımından iki cins eşittirler.³⁹¹ Burada kişisel ve

³⁸⁸ Hanifi Özcan, *Farabi'nin İki Eseri, Siyaset Felsefesine Dair Görüşler ve Mutluluk Yoluna Yönelme*, 2. Bs., M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2014, s. 61

³⁸⁹ A.g.e., s. 62

³⁹⁰ Platon, *Devlet*, s. 140-144

³⁹¹ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 154-156

algısal farklılıklar, yönelimler doğrultusunda değişkenlik söz konusudur. Farabi'nin bu açıklamalarından yola çıkarak, erkek ve kadın arasında bedensel ve duygusal özelliklere ilişkin fark bulunmadığını söyleyebiliriz.

Buna göre Platon, kadın ve erkeğin aynı yaratılışa olduğunu kabul ederken, Farabi yaratılıştan doğan farklılıkları sıralamaktadır. Farabi, bahsettiği üreme konusunda maddeyi hazırlayan kuvveti dişilik kuvveti olarak görürken; suret veren kuvveti erkeklik kuvveti olarak göstermektedir. Varlığa dair görüşlerinde maddeyi suretin altına koymasından yola çıkarak, Farabi'nin kadını erkeğin aşağısına koyduğunu görmekteyiz.

3.5. PLATON VE FARABİ'NİN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINDA HUKUK

İdeal devlet düzeninde hukuk kuralları, Platon ve Farabi'nin yer verdiği alanlardan bir tanesidir. Platon, bu konuda derinlemesine inceleme yapmış ve toplumsal düzende var olan ilişkileri yasalaştırma eğiliminde olmuştur. Farabi ise yasaları, devlet adamıyla ilişkili olan boyutuyla ele almıştır.

Platon'a göre ideal devlet düzeninde yasaların varlığı, süreklilik ve refah için önemli noktadadır. Çünkü yasalar toplumun yararı gözetilerek konulmaktadır. Platon'a göre, yönetici tarafından akıllıca ve özenle oluşturulmuş yasalar ile yurttaşların adil yaşam sürmeleri sağlanmalıdır.³⁹²

Farabi ise ideal devlette hukuk konusunu adaletin sağlanması bakımından ele almıştır. Farabi'ye göre adalet, şehir halkının ortak olduğu iyi şeylerin, halkın tümünün arasında paylaşılması ve sonrasında aralarında bölüştürülen bu şeylerin korunmasıyla gerçekleşecektir. Bu iyi şeyleri güven, servet, şeref, rütbe ve şehir halkının ortak olması mümkün olan şeyler olarak göstermektedir. Farabi'ye göre, şehir halkının her birinin bu iyi şeylerde hak ettiği eşit ölçüde payı vardır. Bu durumda birey hak ettiğinden az veya çok verilmesini adaletsizlik olarak tanımlamaktadır. Kişiye bu iyi şeylerden az verilmesi kendi aleyhine, çok verilmesi ise halkın aleyhine bir adaletsizliktir. Farabi, şehir halkının elinde bulunan iyi

³⁹² M. Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s. 265

şeylerin, onlar için korunmuş olarak kalmasını sağlayan garantilerin (şeriat) olması gerektiğini savunur.³⁹³

Platon, yasalar ne kadar iyi olursa olsun yönetici kabiliyetli değilse devletin devamlılığının olmayacağını belirtmektedir. Bu durumda Platon ideal yöneticinin, doğru hazırlanmış kanunlara bağlılığı şart koşulsa da yine bu düğümün yöneticide çözümleneceğini belirtir.³⁹⁴ Farabi'ye baktığımızda da benzer görüşler karşımıza çıkar. Farabi'ye göre; yöneticide bulunması gereken özelliklerde insan bulunamazsa, söz konusu yöneticinin, kendinden önceki yöneticinin koymuş olduğu yasaları esas alarak yönetmesi uygundur.³⁹⁵ Daha önceki kanunların uygulayıcısı durumunda olan, kanunların gücünün kendisinden önde geldiği bu yöneticiye, Farabi, Meliku's-Sunne yani kanuna göre sultan demektedir.³⁹⁶ Farabi yöneticide aradığı özelliklerde yöneticinin çıkmaması halinde yönetim gücünü iktidar ve kanunlar arasında paylaşmaktadır.

Platon'a göre yasa koyucu, en büyük erdem olan adaleti göz önüne alarak yasaları oluşturduğunda her sınıf kendine uygun erdemi yerine getirmeyi ve adaletli olmayı öğrenecektir. Aksi durumda yasa koyucu tarafından onur ve cezaların doğru dağıtılması ile adalet sağlanacaktır.³⁹⁷ Farabi'ye göre de adaletsizlik ya da engelleme durumlarında ise ceza vermek gerekmektedir. Kişiye uygulanacak ceza ise yaptığı adaletsizliğe eşit bir kötülükle karşılık vermektir. Farabi böylece adaletin sağlanacağını ifade eder. Burada eşit karşılık verilmelidir, fazlası ya da azı tekrar bir adaletsizliğe yol açacaktır.³⁹⁸

Devletin yasaları ve yasaların yöneticiyle bağlantısı konusunda Farabi'nin Platon ile benzer tutumda olduğunu görmekteyiz. Yasaların temeli olarak gördükleri adalet anlayışları da yine benzerlik göstermektedir.

³⁹³ Hanifi Özcan, *Farabi'nin İki Eseri, Siyaset Felsefesine Dair Görüşler ve Mutluluk Yoluna Yönelme*, s. 90

³⁹⁴ M. Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s. 264

³⁹⁵ Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, s. 202

³⁹⁶ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, s. 131

³⁹⁷ Platon, *Devlet*, s. 279

³⁹⁸ Hanifi Özcan, *Farabi'nin İki Eseri, Siyaset Felsefesine Dair Görüşler ve Mutluluk Yoluna Yönelme*, s. 90

3.6. PLATON'DA BOZUK (EĞRİ) YÖNETİM VE FARABİ'DE ERDEMLİ OLMAYAN YÖNETİM BİÇİMİ

Erdemli olmayan yönetim biçimlerinde, Platon ve Farabi arasında benzerlikler kadar farklılıklar da söz konusudur. Platon altı farklı şehirden bahsederken, Farabi dört şehre ve bu şehirlerden cahil şehir içerisinde yer alan altı farklı şehre yer vermektedir. Platon'un erdemli olmayan şehirleri, Farabi'nin Cahil Şehri içerisinde yer alan şehir türlerinde kendini göstermektedir.³⁹⁹ Bunun yanında, her iki düşünür de erdemli olmayan şehir türlerinin karşısında bu şehri temsil eden insan tiplerini ortaya koymaktadır.

Farabi, erdemli şehrin içerisinde bulunan erdemsiz bireylerin durumuna da yer verir. Erdemli şehrin türedileri olarak isimlendirdiği bu grubu kara cahiller olarak adlandırır. Erdemli şehrin yasalarını ve uygulamalarını yanlış anlayıp yanlış uygulayan bu kişilerin sorumluluğunu Farabi, yöneticiye verir. Şehir yöneticisinin her sınıfı tedavi edecek özel yöntemler kullanması gerektiğini bildirir. Bu da onları şehirden kovmak, cezalandırmak, hapsedmek veya zor işlerde çalıştırmaktır.⁴⁰⁰

Her iki düşünürü göre zenginlik tutkusu, devlet için yıkıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde haz peşinden koşmak da erdemli olmayan şehirlerin ortak bir özelliği durumundadır. Platon'da, şerefin hâkim olduğu timokrasi devleti, zenginlerin yönetici olduğu oligarşik devlet ve özgürlüğün hâkim olduğu demokrasi devleti; Farabi'nin sınıflamasında da yer almaktadır. Timokrasi, Farabi'de cahil şehir içerisinde yer alan Şeref Düşkünü Şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Timokrasi, Platon'da sonlarda oligarşiye dönüşürken; Farabi'de Şeref düşkünü Şehir ise Zorba Şehre dönüşmektedir. Her ikisi için de Şeref Düşkünü Şehir, Erdemli Şehir'e yakın bulunmaktadır.

Demokrasi ile yönetilen devlet, her iki düşünür için de üzerinde dikkatle durulan bir konudur. Düşünürlerimiz için demokrasinin sağladığı özgürlük, eşitlik fikri olumlu görülmemiştir. Sınırsız özgürlüğün, devletin sonunu getireceği görüşünde hemfikirdirler. Platon ve Farabi'nin, demokrasiyi erdemli olmayan bir yönetim

³⁹⁹ Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat*, s. 102-122

⁴⁰⁰ A.g.e., s. 125

biçimi olarak görmelerindeki bir diğere husus eşitlik ve özgürlüğün olumsuz değere sahip olmasıdır. Bu durum, her iki düşünürde de doğuştan gelen yatkınlık ve yeteneklerin yok sayılmasına sebebiyet vermektedir. Bunun yanında yönetilen ile yöneticinin arasında ola eşitlik fikri gerçek bilgidenden yoksun olan kesimin yönetimi sürekli eleştirmesine ve halkı yönlendirmesine sebep olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, iki büyük düşünür olan Platon ve Farabi'nin yaşadıkları dönemde siyasi sorunlara dair getirdikleri çözüm yollarını devlet yapılanması içerisinde ortaya koyabilmektir. Bu amaçla, iki farklı bakış açısında temellenen devlet yapılanmasının sistemli bir şekilde incelemesi yapılmıştır. Amaçlandığı gibi her iki filozofun siyaset anlayışları karşılaştırılmış, devlet yapılanmaları detayları ile incelenmiştir. Her iki filozofun düşünceleri temel kavramlar çerçevesi içerisinde ele alınmış, devlet yapısını bozan yönetim biçimleri de ortaya konmuştur.

Platon'un felsefesi ve siyaset anlayışı kendisinden sonra gelecek olan düşünürleri ve toplumu etkilemiş, etkileri ise İslam dünyasına Farabi aracılığıyla giriş yapmıştır. Platon ve Farabi, ahlak alanında koydukları amacı Siyaset alanında da gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Burada Farabi'nin, Platon'un devlet yapılanmasından fazlasıyla etkilendiği görülmüştür. Bu anlamda, her iki düşünür için de devletin var olma nedeni, erdemli bir toplum yaratmak ve beraberinde gelen mutluluğu ortaya çıkarmaktır. Her iki düşünür de işi bilen küçük bir azınlığın yönetimini doğru bulmuştur. Platon ve Farabi'nin Siyaset Felsefesinde mutluluk, ideal devletin ana hedefi olmuştur. İnsanın, temel ihtiyaçlarını karşılamak için diğer insanlarla birlikte topluluk halinde yaşamak zorunda olduğu fikri, her ikisi için de toplumun oluşma sebebidir. Onlar de her bakımdan yetkinliğe ancak toplumla ulaşılabileceğini düşünürler. Bu anlamda Platon ve Farabi'ye göre, en önemli yetkinlik mutluluktur.

Düşünürlerimizin benzer fikirleri ve ayrılan yönleri, ortaya koydukları devlet yapılanması ve bu devlette belirledikleri ortak amaç çerçevesinde anlamlı olur. Platon ideal devlette, geçişlerin pek mümkün olmadığı, sınıflı bir toplum yapısı ortaya koyar. Herkesin eşit olduğu fikrine karşı çıkan Platon, bireyleri ruhlarında ağır basan parçaya göre sınıflara yerleştirmiştir. Farabi ise Platon'dan farklı olarak, toplumsal yapılanma da mesleksel bir sınıflama ortaya koymuştur. Bunun yanında Platon'un, toplumsal sınıflar için birçok konuda yasaklamalar getirdiği görülür. Ancak Farabi'nin Platon gibi birtakım yasaklardan bahsetmediği, erdemli şehre yönelik genel bir çerçeve çizdiği görülmektedir.

Düşüncelerini ortaya koyarken, her iki düşünür de farklı kaygularla hareket etmişlerdir. Platon, yaşadığı dönemin düşünce yapısına ve yönetim biçimine tepki olarak, siyasete zemin hazırlayan yapılanmalar inşa etmiştir. Farabi ise İslam ve felsefeyi uzlaştırarak, Tanrı'nın varlığını akılla temellendirmeye çalışmıştır. Farabi erdemli şehrin halkının; Tanrı'yı en iyi şekilde tanıyan, gerçek mutluluğu bilen ve ona yönelen yapıda olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda erdemli şehri diğer şehirlerden ayrılan en önemli özelliği; Tanrı'nın evreni yönetmesi gibi yönetiliyor oluşu ve halkın yöneticinin buyruklarını yerine getiriyor oluşudur.

Platon ve Farabi ideal devlet sistemlerini ortaya koyarken, daha önceki devlet biçimlerini sorgulayarak ilerlemişlerdir. Doğru yönetim biçimi olarak devletin tek kişinin ya da küçük bir grubun yönetimine geçmesi gerektiğini savunmuşlardır. Devlet anlayışlarında demokrasiyi olumsuz gören Platon ve Farabi, demokrasiyi ideal olmayan yönetim biçimleri arasında kötünün iyisi olarak tanımlamışlardır. Demokrasinin içerdiği, eşitlik ve özgürlük kavramları düşünürlerimiz tarafından, devlet düzeninin devamlılığı için tehlikeli bulunmuştur. Platon ve Farabi, zenginliğe dayalı yönetilen devletleri de ideal olmayan yönetim biçimleri arasında ele almışlardır. Her iki düşünür de aşırı zenginliğe olumsuz anlamlar yüklemiş ve ideal devlet için yıkıcı bulmuşlardır.

Farabi, İslam inancı ile Antik Yunan Felsefesinin düşüncelerini uzlaştırmaya yönelik bir sistem kurma çabasındadır. Farabi'nin Siyaset Felsefesi, siyasal görüşlerinden etkilendiği Platon'un ve İslam inancının bir sentezi durumundadır. Onun Siyaset Felsefesinde İlk Başkan adlandırmasıyla bulunan ilk yöneticinin Peygamber olması, bu sentezin bir ürünüdür. Böylece, dinsel ve siyasal yaşamın bütünlüğünü vurgulayan Farabi'nin felsefesinin, Platon'dan esinlendiği ortaya çıkmaktadır.

Buna göre, bu tezin birinci bölümünde Platon'un Siyaset Felsefesi ele alınmıştır. Platon'un genel anlamda felsefesine değinilmiş, siyasetin felsefesindeki yeri ortaya konmuştur. İdeal devlet düşüncesinin anlaşılmasında önemli olan temel kavramlar ve Platon'un ideal site düzeninin özellikleri incelenmiştir. Bu düşüncelerden hareketle, *Devlet* diyalogunda tartışılan doğruluk ve eğrilik tanımları ele alınmış; bu kavramların devlet düzeninde önemi vurgulanmıştır. Bu bölümün sonunda ise Platon'un ideal olmayan yönetim biçimleri incelenmiştir. Bu bağlamda ikinci

bölümde, Platon ile karşılaştırdığımız bir diğer filozof olan Farabi'nin Siyaset Felsefesi bölümüne ayrılmıştır. Farabi'nin genel felsefesi, temel kavramları, erdemli şehir ve erdemli olmayan yönetim biçimleri, bu bölümde ele alınan konular arasındadır. Farabi'nin siyaset felsefesinde önemli bir kavram olan İlk Başkan ve erdemli şehirdeki türediler bu bölümde ele alınan diğer konulardır. Bu temelde üçüncü bölümde, Platon ve Farabi'nin ideal devlet anlayışlarının karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Her iki filozofun ideal devlet düzeninde; toplumsal sınıflar, yöneticiler, eğitim, aile ve hukuk anlayışları karşılaştırılmıştır. Bu başlıklar ışığında her iki düşünürün ortak ve benzer yönleri incelenmiştir.

Platon ve Farabi ideal devlet düşüncelerinde, önce yaşadıkları dönemdeki toplumsal ve siyasal durumları incelemişlerdir. Bunun sonucunda devlet yönetiminde olması gerekenleri akla dayalı olarak ele almışlardır. Bu anlamda, her iki düşünürün de Siyaset Felsefesi, erdemli bir yaşam temelinde yönetilme arzusunun ve mutluluğa en iyi temelinde ulaşma isteminin bir sonucudur. Uygulanabilirliği pek de mümkün olmayan bu ideal devlet anlayışlarının, ahlak ve siyaset temelinde ele alınması oldukça önemlidir. Platon ve Farabi'nin ahlak temelli siyasi düşünceleri devlet yapılanmasında kendini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Adugit, Yavuz, “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, 2013/Güz, s. 63-93
- Ağaoğulları, M. Ali, *Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi*, 1. Bs., V Yay., Ankara, 1989
- Ağaoğulları, M. Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, 4. Bs., İmge Yay., Ankara, 2004
- Ak, Şükrü Süha, “Logos ve Mitos Ayrımına Platon Mitosları Üzerinden Bir Yorum”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:11, Sayı 55, Şubat 2018, s. 440-449
- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri: Mutluluk Ahlakı, Kant’ın Ahlak Felsefesi*, 3. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982
- Akşit, Mirpenç,” Farabi Düşüncesinde Bir Erdem Olarak Adalet”, *Iğdır Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15 Temmuz, 2018, s. 23-40
- Aktaş, Zeki, *Farabi ve John Locke’un Ahlak Felsefelerinin Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum, 2018
- Alpyağlı, Recep, *Gelen-eksel ve Çağdaş Metinlerle: Din Felsefesine Dair Okumalar 1*, 3. Bs., İz Yay., İstanbul, 2014
- Arnhart, Larry, *Platon’dan Rawls’a Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev: Ahmet Kemal Bayram, 2. Bs., Adres Yay., İstanbul, 2005
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2: Sofistlerden Platon’a*, 1. Bs., İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2006
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*, 1. Bs., İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2007
- Aydın, Mehmet, “Farabi’nin Siyasi Düşüncesinde Sa’adet Kavramı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXI, s. 303-315
- Aydınlı, Yaşar, *Farabi*, 2. Bs., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara,2017
- Bayraktarlı, Bayraktar, *Farabi’de Devlet Felsefesi*, 1. Bs., Doğuş Yay., İstanbul, 1983
- Birand, Kamuran, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 1. Bs., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1958
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefeye Giriş*, 5. Bs., Akçağ Yay., Ankara, 2016

- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, 1. Bs., Say Yay., İstanbul, 2009
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe*, Sentez Yay., İstanbul, 2017
- Cevizci, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 1. Bs., Asa Kitabevi, Bursa, 1998
- Ceylan, Tuncay, “Siyaset Felsefesinin Temel Problemlerinden Biri ve Birlikte Yaşamının Koşulu Olan Adalet (Platon)”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 14, 2006, s. 160-176
- Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi*, Çev: Aziz Yardımlı, Cilt:1, 4. Bs., İdea Yay., İstanbul, 1998
- Çilingir, Lokman, *Farabi ve İbn Haldun’da Siyaset*, Araştırma Yay., Ankara, 2009
- Demir, Aysel, *John B. Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018
- Demir, Aysel-Gece Çelikkan, Şule, *Platonda Siyaset ve Sanat*, 1. Bs., YDY yay., İstanbul, 2018
- Farabi, *El-Medinetü’l Fazıla*, Çev. Nafiz Danışman, MEB Yay., Ankara, 2001
- Farabi, *Erdemli Şehir Halkının Görüşlerinin İlkeleri*, Çev: Yaşar Aydınli, 1. Bs., Litera Yay., İstanbul, 2018
- Farabi, *Es-Siyasetül Medeniyye veya Mebadi’ül-Mevcudat*, Çev: Mehmet S. Aydın-Abdülkadir Şener- M. Rami Ayas, 2. Bs., Büyüyenay Yay., İstanbul, 2017
- Farabi, *Fusul’ül-Medeni*, Çev: Hanifi Özcan, 1. Bs., Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1987
- Farabi, *Kitab’üt- Tenbih*, Çev: Hilmi Ziya Ülken-Kıvamettin Burslan, 1. Bs., Kanat Kitabevi, İstanbul, 1940
- Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, Çev: Ahmet Arslan, IV. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, 31. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018
- Heywood, Andrew, *Siyaset Teorisine Giriş*, Çev: Hızır Murat Köse, 1. Bs., Küre Yay., İstanbul, 2011
- Hülagu, Orhan, *Farabi ve İbn-i Haldun’da Devlet Düşüncesi*, 1. Bs., Kırkambar Yay., İstanbul, 1999
- Hüseyin, M. Yusuf, “Varlıkların Prensipleri Farabi’nin Südur Doktrininde Temel Prensiptir” Çev: Gürbüz Deniz, *Felsefe Dünyası*, Sayı:33, 2001/1, s. 91-99

Karasan, **Mehmet**, *Eflatun'un Devlet Görüşü*, 2. Bs., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964

Mücahid, Huriye Tefvik, *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, Çev: Vecdi Akyüz, 3. Bs., İz Yay., İstanbul, 2012

Olguner, Fahrettin, *Farabi*, 1. Bs., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987

Özcan, Hanifi, *Farabi'nin İki Eseri, Siyaset Felsefesine Dair Görüşler ve Mutluluk Yoluna Yönelme*, 2. Bs., M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2014

Platon, *Devlet*, Çev: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, 7. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992

Platon, *Diyaloglar*, Derleyen: Mustafa Bayka, 14. B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017

Platon, *Mektuplar: Bütün Yapıtları-I*, Çev: Furkan Akderin, 1. Bs., Say Yay., İstanbul, 2010

Platon, *Sokrates'in Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon*, Çev: Ari Çokona, XVIII. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2019

Platon, *Yasalar*, Çev: Candan Şentuna-Saffet Babür, 3. Bs., Kabalcı Yay., İstanbul, 2007

Rüzgar, Nilüfer- Akdemir, Ali, "Retorik Söylemin İçerik Kalitesi ve Etkileme Amacına Yönelik Algının Akademisyenler Düzeyinde Araştırılması", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9/2, 2017, s. 258-282

Soccia, Douglas J., *Felsefeye Giriş: Hikmetin Yapıtaşları*, Çev. : Kevser Kıvanç Karataş, 1. Bs., Kaknüs Yay., İstanbul, 2010

Störig, H. J., *İlkçağ Felsefesi: Hint Çin Yunan*, Çev: Ömer Cemal Güngören, 1. Bs., Yol Yay., İstanbul, 1994

Şahin, Eyüp, "Platon ve Farabi'de Aristokrasi", *Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:51:1, 2010, s. 111-130

Şenel, Alaeddin, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, 1. Bs., Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1970

Thilly, Frank, *Felsefenin Öyküsü: Yunan ve Orta Çağ Felsefesi*, Çev: İbrahim Şener, Cilt: 1, İzdüşüm Yay., İstanbul, 2000

Timuçin Afşar, *Düşünce Tarihi 1: Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları*, 8. Bs., Bulut Yay., İstanbul, 2016

Topdemir, Hüseyin Gazi, *Farabi*, 3. Bs., Say Yay., İstanbul, 2017

Tunçel, Ahu- Gülenç, Kurtul, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e*, 3. Bs., Doğu Batı Yay., Ankara, 2017

Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, 4. Bs., Ülken Yay., İstanbul, 2005

